

PAŞAYEV ELBRUS PAŞA OĞLU
HƏSƏNOV FƏRZƏLİ HƏSƏN OĞLU

**“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ”
İNSTITUTUNUN
TARİXİ VƏ İNKİŞAF YOLU**

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI - 2010

Elmi redaktor: **Əliyev Rəhib Oruc oğlu**
texnika elmləri doktoru

Redaktorlar: **Qaziyev Yusif Cəbrayıl oğlu**
Novruzov Lətif Qəmbər oğlu

Paşayev Elbrus Paşa oğlu. Həsənov Fərzəli Həsən oğlu.
“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun tarixi və inkişaf yolu. Bakı, “Şərqi-Qərb”, 2010, 192 səh.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun tarixi və inkişaf yolu” kitabında 1917-ci ilə kimi çar Rusiyası hökumətinin Azərbaycanda pambıq bitkisinin yetişdirilməsi istiqamətində apardığı siyasət, Muğan düzünün təbii təsərrüfat şəraiti, Araz və Kür çaylarında su çarxlarından və digər üsullardan istifadə etməklə əkin sahələrinin suvarılması, Muğan düzündə pambıq bitkisinin becərilməsi məqsədilə magistral kanalların tikintisi, onların texniki göstəriciləri və istismar dövründə yaranmış problemlər, bu layihələrin həyata keçirildiyi müddətdə Rusiya ərazisindən gətirilmiş köçkünlərin məskunlaşdırılması, Araz çayında görülmüş sahil bərkətmə işləri və o dövrün mənzərəsini əks etdirən çoxsaylı tarixi fotosəkillər verilmişdir.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun əsası qoyulduğu 1930-cu ildən hazırkı dövrə qədər Azərbaycanda meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində həyata keçirilən layihələr, meliorasiya tikintilərinin texniki göstəriciləri, iri suvarma və kollektor-drenaj sistemlərinin foto şəkilləri, sxematik planları, bu sahəyə dövlət rəhbərliyinin ayırdığı diqqət, verilən göstəriş və tapşırıqların həyata keçirilməsi istiqamətində aparılan işlər, institutda fəaliyyət göstərmiş və hal-hazırda çalışan əməkdaşlar haqqında da əhatəli məlumatlar verilmişdir.

Kitab meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində çalışan və bu sahə ilə maraqlanan geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978-9952-448-98-6

© Paşayev Elbrus Paşa oğlu, 2010

© Həsənov Fərzəli Həsən oğlu, 2010

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
Azərbaycanın Su Təsərrüfatı 1850-1930-cu illər	6
“Azdövsütəslayihə” İnstitutu 1930-1950-cı illər	37
“Azdövsütəslayihə” İnstitutu 1950-1970-cı illər	53
“Azdövsütəslayihə” İnstitutu 1970-1991-cı illər	78
“Azdövsütəslayihə” İnstitutu Azərbaycan Respublikasının müstəqillik dövründə	109
“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyət dövrünün qısa xronologiyası	177
“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun direktorları:	
Abbasov Mehdi Əli oğlu	179
Səlimbəyov Cəfər Vahab oğlu	181
Musayev Zülfüqar Fətulla oğlu	183
Paşayev Paşa Sirac oğlu	184
Əliyev Rahib Oruc oğlu	186
Paşayev Elbrus Paşa oğlu	188
İstifadə olunan ədəbiyyat	189

GİRİŞ

İnsanların Azərbaycan ərazisində məskunlaşması və əkinçiliklə məşğul olmasının tarixi çox qədim dövrləri əhatə edir. Cənubi Qafqazda aşkar edilmiş Eneolit dövrünə aid 150 erkən əkinçilik maddi-mədəniyyət nümunələrinin 70 faizdən çoxu Kür-Araz düzənliyindədir.

Kür-Araz düzənliyində suvarma aparmadan əkin sahələrindən məhsul götürmək mümkün deyil. Yəni, bu bölgədə su axmayan yerdə əkin sahəsi olmur. Münbit torpaq sahələri əkinçilik üçün istifadəyə yararsızdır. Respublikamızda kənd təsərrüfatı məhsulları bolluğunun yaradılması mövcud su ehtiyatlarından və torpaq sahələrindən səmərəli istifadə olunmasından asılıdır.

Su insanın həyat və fəaliyyətində ən mühüm əhəmiyyət kəsb edən təbii sərvətlərdən biridir. Su canlı aləmdə həyat prosesindəki vacibliyi nəzərə alınmaqla, planetimizin ən qiymətli sərvətidir. Təbiətdə bitki və canlı orqanizmlərdə baş verən bütün proseslər suyun iştirakı ilə həyata keçir. Bütün varlıqların yaradıcısı sudur. Müdrik insanlar su haqqında çox qiymətli sözlər demiş və ya öz fikirlərini yazaraq gələcək nəsillərə çatdırmışlar.

Suyun əhəmiyyəti haqqında deyilmiş fikirlərdən biri də fransız yazıçısı Antuan de Sent-Ekzüperiyə məxsusdur: “Su! Sənin nə dadın, nə rəngin, nə qoxun var. Səni təsvir etmək qeyri-mümkündür. Sənin nə olduğunu bilməyərkədən səndən həzz alırlar. Sən həyat üçün lazımsan demək azdır. Çünki sən həyatın özüsən. Sən dünyanın ən böyük sərvətisən”.

Dünyada minerallığı 1 q/l-dən az yerüstü təmiz su ehtiyatının 1 mln. kub km, 1 km dərinlikdəki yeraltı qatda isə 4 mln. kub km həcmində təmiz və ya az minerallaşmış olduğu proqnozlaşdırılmışdır.

Yer kürəsində olan təmiz su ehtiyatının ümumilikdə 5 mln. kub km həcmində olmasına baxmayaraq, onun dünyada paylanması qeyri-bərabərdir və antropogen təsirlərdən mövcud su ehtiyatları getdikcə azalır. Proqnozlara görə, enerji ehtiyatlarının XX əsrdə oynadığı rolu XXI əsrdə içməli su ehtiyatları oynayacaqdır. Azərbaycan Respublikasında su ehtiyatlarının qorunması və səmərəli istifadəsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmizin illik yerüstü su ehtiyatı təxminən 32,3 kub km həcmindədir və 70 faizi qonşu ölkələrdə formalaşaraq transsərhəd çaylar vasitəsilə ərazimizə daxil olur. Qonşu ölkələr tərəfindən mövcud su ehtiyatlarımızın məhdudlaşdırılması və keyfiyyətcə dəyişdirilməsi imkanlarının olduğu şəraitdə əhalinin 70 faizdən çoxu transsərhəd suların müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının 85 faizindən çoxu suvarılan torpaqlardan götürülür. Mövcud əkin sahələrini suvarmaq məqsədilə hər il 8-10 kub km həcmində su tələb olunduğundan şirin su ehtiyatlarımızı qorumaq və səmərəli istifadə etmək ölkəmiz qarşısında duran mühüm problemlərdən biridir.

Torpaq yüz illər ərzində millimetrlərlə mürəkkəb proseslərdən sonra yaranan, bitkilər, heyvanlar, mikroorqanizmlər və başqa canlılarla yanaşı, insanların da yaşayış mənbəyi, bəşəriyyətin varlığında həlledici rol oynayan başlıca sərvətdir.

İnsanların qida mənbəyi “torpaq-bitki-insan” və ya “torpaq-bitki-heyvan-insan” sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsindən yaranır. “Məhsul bolluğunun atası əməkdirsə, torpaq onun anasıdır” deyimini insanlar mədəniyyət tarixləri ilə həmyaşd olan meliorasiya tədbirlərini həyata keçirməklə gerçəkləşdiriblər. Tarixi mənbələrdən aydın olur ki, məhsul bolluğu yaratmaq məqsədilə müxtəlif dövrlərdə bu bölgədə yaşayan insanlar Kür-Araz düzənliyində suvarma sistemləri yaratmış, əkinəyararlı torpaq sahələrini davamlı olaraq genişləndirmək üçün müvafiq tədbirlər görmüşlər.

Azərbaycan Respublikası ərazisində kənd təsərrüfatında istifadəyə yararlı olan 4,5 mln. hektardan 3,2 mln. hektarı əkinçilik üçün suvarmanın aparılmasını tələb edən torpaqlardır. Kifayət qədər su ehtiyatı olmadığına görə hazırda suvarma aparılan torpaqların ümumi sahəsi

1,433 mln. hektardır ki, bunun da 75 faizi Kür-Araz düzənliyindədir. Hazırda suvarma sistemlərində ümumi uzunluğu 51755 km olan kanallardan, ümumi uzunluğu 29640 km olan kollektor, su toplayanlar və drenlərdən, bu sistemlərdəki 118 min müxtəlif təyinatlı hidrotexniki qurğulardan, istismarda olan 910 ədəd nasos stansiyalarından, 7119 ədəd subartezian quyularından, ümumi su tutumu 21,5 kub km həcmində olan 135 su anbarından, çayların su ehtiyatından səmərəli istifadə etmək üçün müxtəlif konstruksiyalarda tikilmiş 14 hidroqovşaqlardan, Kür, Araz və digər daşqın törədən çayların sahillərində tikilmiş 1700 km uzunluğunda olan mühafizə bəndlərindən və digər qurğulardan səmərəli istifadə edilir.

Xalqımızın gərgin əməyi nəticəsində yaradılmış milli sərvətimiz olan su təsərrüfatı kompleksinin tikintisini və idarə olunmasını Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasında su ehtiyatları dövlətin mülkiyyətindədir. Onların mühafizəsi, istifadəsi və idarə olunması Azərbaycan Respublikasının qəbul olunmuş Qanunlarına və hüquqi normativ sənədlərə əsasən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının istifadəsinə verilmiş bütün meliorasiya və su təsərrüfatı tikintilərinin layihə sənədlərinin Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi üzrə Azərbaycan Dövlət İnstitutunda hazırlandığını nəzərə alaraq, “Azdövsutəslayihə” İnstitutunun şərəfli tarixinə, burada fəaliyyət göstərmiş dəyərli insanların unudulmaz xatirəsinə həsr edilmiş bu kitab meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində çalışanları, gələcəkdə bu sahədə işləyəcək gənc mütəxəssisləri və geniş oxucu auditoriyasını məlumatlandırmaq məqsədi ilə yazılmışdır.

AZƏRBAYCANIN SU TƏSƏRRÜFATI 1850-1930-CU İLLƏR

Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı bitkilərinin normal inkişafı üçün torpağın üst bitki qatında 4 amil qida maddələri, istilik, hava və su eyni vaxtda tələb olunan miqdardadırsa, bu halda əkin sahələrində becərilən bitkilərdən nəzərdə tutulan məhsuldarlığa nail olmaq olar. Kür-Araz düzənliyində əkinçilik ilə məşğul olan insanların kənd təsərrüfatı bitkilərindən yüksək məhsuldarlıq götürməsi üçün torpaqlarda kifayət miqdarda qida maddələri, əlverişli hava və istiliyi olan təbii şərait mövcuddur. Ancaq bölgədə havalar istiləşdikcə torpağın üst qatında su çatışmadığına görə bitkilərin kök sistemlərinin normal inkişafı dayanır və bitkilər tədricən məhv olur. Yəni, bu bölgədə əkinəyararlı “torpaqlar” yalnız suvarılması mümkün olanda çox qiymətlidir.

*Kür-Araz düzənliyində
suvarma suyu əkinçiliyin əsasıdır*

Araz çayları ilə yanaşı, başlanğıcını Kiçik Qafqaz dağlarından götürən İncəçayın, Tərtərçayın, Xaçınçayın, Qarqarçayın, Köndələnçayın və digərlərinin suyundan istifadə etməklə Qarabağ və Mil düzlərində, mənbəyini Böyük Qafqaz dağlarından götürən Əlicançayın, Türyançayın, Göyçayın, Girdimançayın və Ağsuçayın suyundan istifadə edərək Şirvan düzündə qədim dövrlərdən başlamaqla əkin sahələrini suvarmışlar.

Azərbaycanın Muğan, Mil və Qarabağ düzlərində, Naxçıvanda əkinçilik e.ə. II minilliyin sonları, I minilliyin əvvəllərində süni suvarmaya əsaslanmışdır.

Mil düzündə V əsrdə inşa edilmiş Gavurarx magistrəl kanalı Araz çayından qəbul etdiyi suyu 66 km məsafədə Qarqarçaya qədər axıtmışdır. Bu kanalın yerlərdə qalmış izlərini hazır-

Dünyanın quru iqlimə malik arid regionlarında olduğu kimi Kür-Araz düzənliyində də, su mənbələrindən kanallar çəkməklə əkin sahələrində suvarmanın aparılma tarixi çox qədim dövrlərdən mövcuddur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ərazisində suvarmanın tarixi insanların əkinçiliklə məşğul olduğu vaxtdan başlanmışdır. Yəni bu regionda meliorasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi insanların mədəniyyət tarixi ilə həmyaşiddir.

Tarixi mənbələrdən aydın olur ki, əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək üçün Azərbaycan ərazisində məskunlaşmış insanlar ağır yaşayış və çətin iş şəraitinə baxmayaraq davamlı olaraq çalışıblar. Bəzi dövrlərdə qısamüddətli olsa da, öz istəklərinə yetərincə nail olduqları illər də olmuşdur.

Kür-Araz düzənliyində yaşayan əhali, suvarma suyunun mənbəyi olaraq Kür və

kı vaxtda da görmək mümkündür. Mil düzündə 60 km uzunluğunda tikilmiş Daşçayarx kanalının çəkiliş dövrünün VI–VII əsrlərə aid olduğu bildirilir.

Qarabağ xanlığının tarixini yazan Mirzə Camal Cavanşir göstərmişdir ki, Mil-Qarabağ düzündə Gavurax, Xanarx və Daşçayarx kanallarından başqa Araz çayından su qəbul edən 14 iri kanal olmuşdur.

Muğan düzündə Araz çayından və Bolqarçaydan su qəbul edən, biri digərini kəsən “Yeyin-Gavurax” kanalları olub.

Muğan və Mil düzlərində 1869-cu ildə mühəndis suvarma sistemi olmayıb

Tarixçilər XIII əsrin sonlarında payız və əsasən yazın ilk aylarında Muğan düzünü yaşıl otlu çöl və seyrək əhalisi olan bölgə kimi təsvir etmişlər. Verilmiş xəritələrdə Bolqarçaydan başlamaqla bu bölgə köçəri həyat sürən əhalinin qışlaq yeri kimi göstərilmişdir. Muğan və Mil düzlərində yay aylarında olmuş səlnaməçilər bu bölgələri səhra adlandırmışlar.

İran hökmdarı Nadir şahın salnaməçisi XVIII əsrin ortalarında yazmışdır: “Muğan çölü səthi düz, geniş bir ərazidir. Bütün düzdə xırda daş parçası tapmaq mümkün deyil. Düzün səthi o dərəcədə hamardır ki, yay aylarında yerə düşmüş alma uzaq məsafədən görünür. Su-

varma işləri demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Aprel və may aylarında Araz çayında baş verən daşqınlardan sonra geniş ərazilər su altında qalır”.

M.Avdeyev 1927-ci ildə Bakıda nəşr etdirdiyi “Muğan və Salyan düzü” əsərində yazmışdır: “1860-1870-ci illərdə Muğanın orta hissələrində əhalinin daimi yaşadığı bir kənd də olmayıb”. Digər mənbələrdən aydın olur ki, bu ərazilər heyvandarlıqla məşğul olan əhalinin qış aylarında müvəqqəti yaşayış yeri olmuşdur.

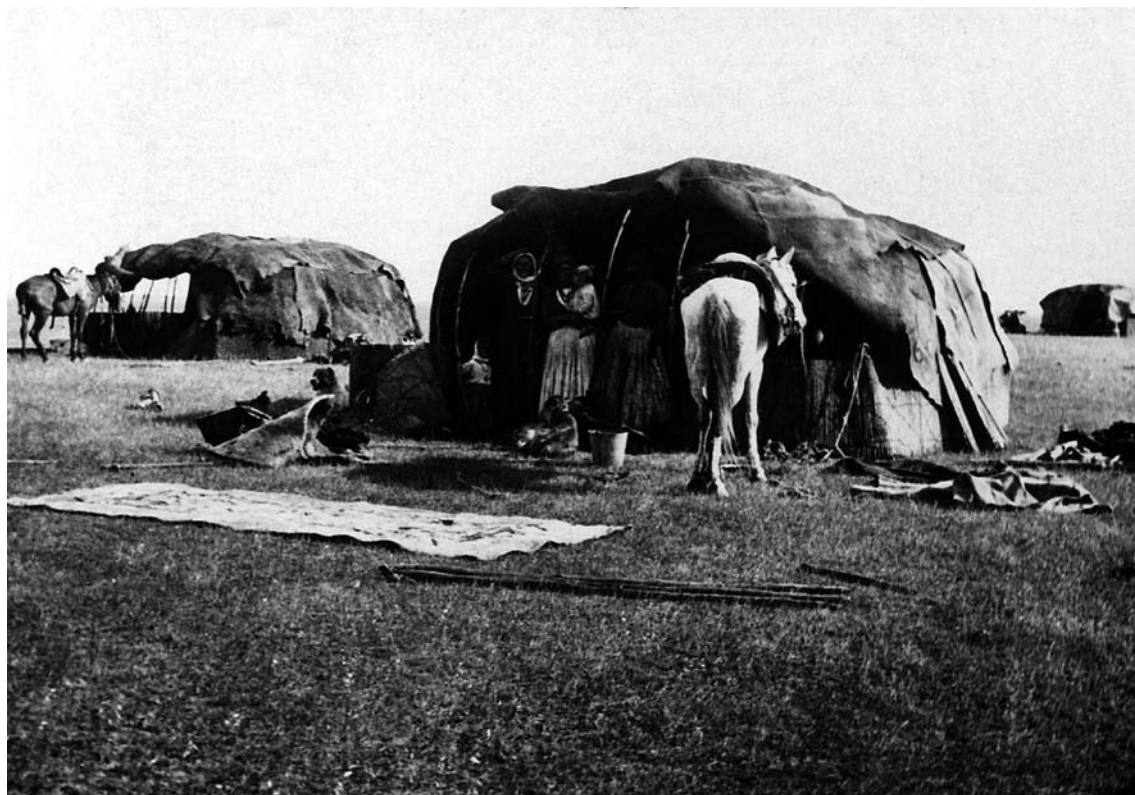
Kür və Araz çaylarının sahilləri boyunca ensiz zolaq şəklində uzanan ərazilərdə yaşayan yerli əhali, çayların suyundan suarmada istifadə etmək məqsədilə daşqın müddətində əraziyə tökülən suları əvvəlcədən çəkdikləri kanallarla nəzərdə tutulan sahələrə və ya çala sahələrdə yaranmış gölməçələrə axıtmışlar. İlin qalan vaxtlarında susuz qalan bu kanallar “quru-arx” adlandırılıb. İstifadə olunan hər bir “quru-arxın” öz sahibi də olmuşdur. Çalalara toplanmış sulardan və “quru arxlardan” istifadə olunmaqla əkin sahələrini 1 və ya 2 dəfə suvarmaq mümkün idi. Çaylarda güclü daşqınlar olmayan illərdə çalalardan əkin sahəsi kimi də, istifadə olunmuşdur. Tərkibində zəngin qida maddələri olan çay gətirmələri çalalara toplandığından, bu sahələrdə torpaqlar çox münbit olmuşdur. Əlverişli iqlim şəraitində bitkilərin (buğda, arpa, küncüt və diqərləri) məhsuldarlığı da yaxşı idi. Qaraçala su tutumunun həcminə və əkin sahəsi kimi istifadəsinə görə çalaların ən böyüyü olub. Muğanda süni yaradılan çalalardan uzun illər geniş istifadə olunmuşdur.

Uzun illər Kür və Araz çaylarının sahillərində quraşdırılmış su çarxlarından və təkərlərdən istifadə etməklə əkin sahələrinə su verilməmişdir. Quraşdırılmış çarxlar yerli şəraitdən asılı olaraq, dəvə, at, öküz və ya digər qoşqu heyvanlardan istifadə etməklə və ya suyun axma sürətilə hərəkətə gətirilmişdir. Bir çarxın qaldırdığı su ilə 4 hektar əkin sahəsini suvarmaq mümkün olmuşdur. XIX əsrin ikinci yarısında Cavad qəzasında (İmişli, Saatlı, Sabirabad, Hacıqabul rayonlarının yerləşdiyi ərazilər) təxminən 4 min çarxdan istifadə olunmuşdur.

Çar Rusiyası ilə İran dövləti arasında 1813-cü ildə bağlanmış Gülüstan müqaviləsinə əsasən Şirvan və Qarabağ xanlıqlarının tərkibində olan Muğan və Mil düzlərinin əraziləri Rus

Muğan düzü Araz çayında baş verən daşqın sularının altında qalıb.

Heyvandarlıqla məşğul olan insanların yaşadığı dəyə . 1913*

Ailənin dəyəsi. 1913

* Dəyə – Qarğıdan, ağac çubuqlarından düzəldilmiş komadır, alaçıq

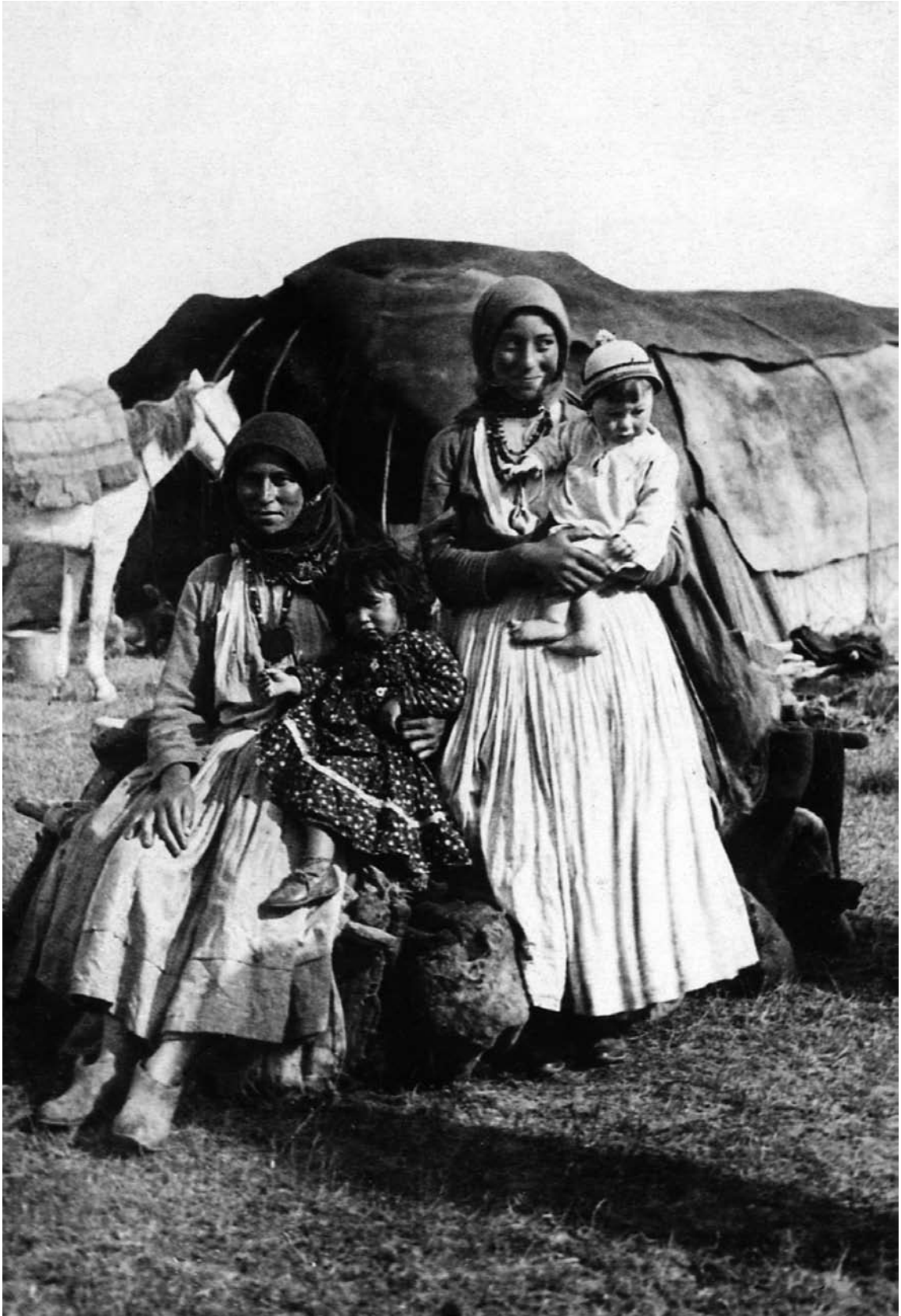

Qışlaq yerindəki obada məskunlaşmış ailələrdən biri. 1913*

Obada məskunlaşmış ailələrdən biri. 1913

* Obə - Bir neçə dəyədən ibarət kiçik ibtidai yaşayış məntəqəsi, kiçik kənd

Qışlaq yerindəki obada məskunlaşmış ailələrdən biri. 1913

Obada keçirilən tədbirlərdən biri. 1913

Qışlaq yeri olan Mil və Muğan düzləri isti yay aylarında səhraya çevrilirdi.

dövlətinin ərazisinə birləşdirildi. Əkinəyararlı torpaq sahələrində pambıq bitkisinin becərilməsinin mümkünlüyünü araşdırmaq məqsədilə Çar hökumətinin yer quruluşu və əkinçilik idarəsinin nümayəndəsi 1813-cü ildə Muğana gəldi. O, bölgə ilə tanış olduqdan sonra məlumat olaraq yazmışdır ki, Muğan çölü əhali yaşamayan səhradır, ərazi ilanlarla doludur. Ot bitkiləri əsasən yovşanlardan ibarətdir. Qış aylarında heyvan saxlayan köçəri əhaliyə də rast gəlmək olar.

Çar Rusiyasında toxuculuq sənaye sahəsinin zəif olması pambıqçılıq sahəsini uzun illər hökumətin diqqətindən kənar saxlayıb. Bu illərdə Azərbaycan ərazisində su təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi istiqamətində işlərin görülməsinə ehtiyac duyulmamışdır. Pambıq bitkisi becərilən bütün Zaqafqaziya ərazisində 1840-cı ildə istehsal olunmuş pambığın miqdarı 39 min put (62,4 ton) olmuş ki, bunun da 30 min putu (48 ton) İrəvan əyalətində toplanmışdır. İstehsal olunmuş pambığın lifləri qısa, keyfiyyəti isə aşağı idi.

Şimali Amerikada 1861-cı ildə başlayan vətəndaş müharibəsi Zaqafqaziya regionunda istehsal olunmuş pambığın satış qiymətinin 1 ay ərzində 4-5 dəfə artırılmasına səbəb oldu. Yüksək qiymət artımını gören Azərbaycan ərazisində yaşayan əhali də mümkün bütün variantlardan istifadə etməklə pambıq əkilən sahələri genişləndirməyə başlamışlar. Bölgədə pambıqçılığın inkişaf etdirilməsi üçün, su təsərrüfatı sahəsində müəyyən işlərin aparılmasına maraq artdı.

Çarın Qafqaz canişini knyaz Baradinski mərkəzi hakimiyyətdən aldığı göstərişə əsasən regionda su təsərrüfatı sahəsini inkişaf etdirmək məqsədilə 1860-cı ildə Bakı-Poti dəmir yolunun çəkilişinə dəvət olunmuş ingilis mühəndisləri Belli və Qabbaya aşağıdakı məsələləri araşdırmağı tapşırılmışdır:

- Qafqazda suvarma aparılan sahələrdə su təsərrüfat sistemlərinin mövcud vəziyyəti;
- Əhalinin istifadəsindən sonra çaylarda qalan artıq su həcminin müəyyən edilməsi;

Muğanda oba. 1913

- Çayların su ehtiyatlarından istifadə etməklə yeni əkin sahələrini suvarmaq üçün kanalların layihələndirilməsi.

Belli və Qabba 8 il müddətində regionda olan çayların və əsasən Kür və Araz çaylarının hövzələrində tədqiqat işləri apararaq su ehtiyatlarından suvarmada istifadə olunmasına aid çoxsaylı layihələrin sxemlərini hazırlamışlar. Azərbaycan ərazisində pambığın istehsalını artırmaq üçün Belli və Qabbanın su təsərrüfatı sahəsini inkişaf etdirmək məqsədilə hazırladıkları bu layihələr Rusiya və xarici dövlətlərdən olan kapitalistlərdə böyük marağa səbəb oldu.

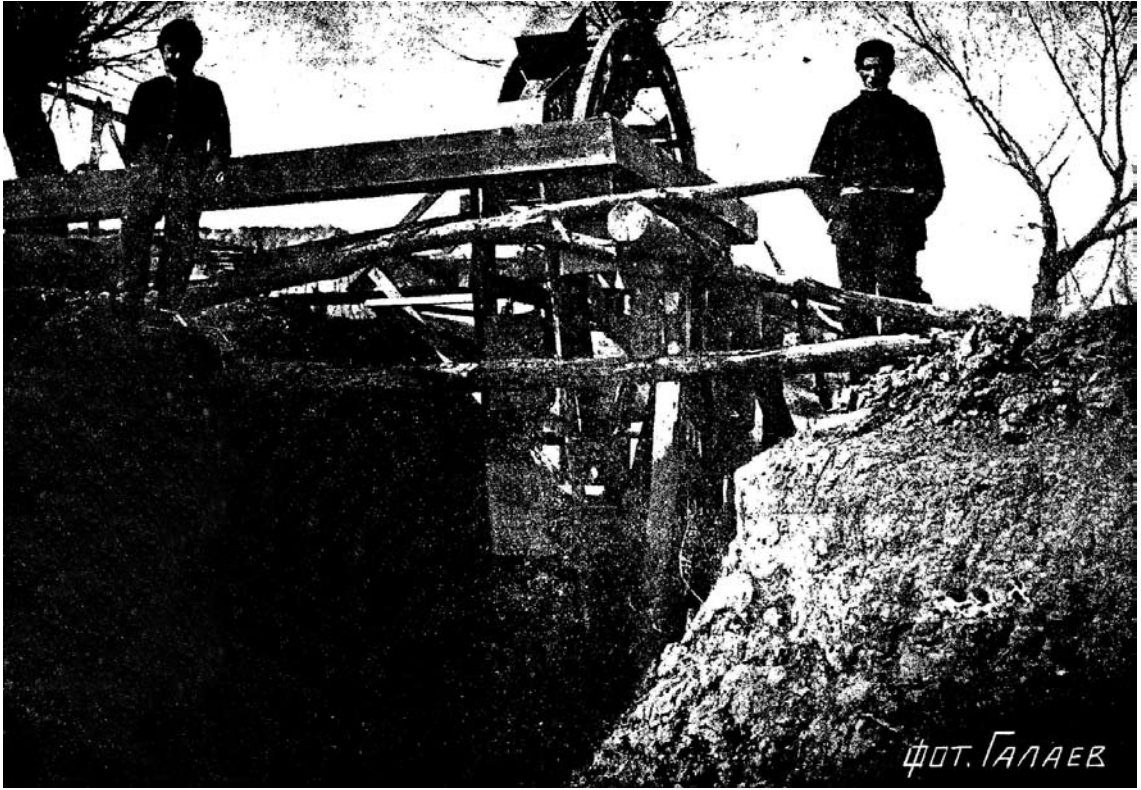
Rusiyada fəaliyyət göstərən ingilis suvarma kompaniyası Muğan düzünü 99 il müddətinə icarəyə götürmək istəyində olduğu haqda Çar hökumətinə rəsmi qaydada müraciət etdi. Verilmiş təklifdən aydın olurdu ki, suvarma kompaniyası icarə haqqını ödəyir, Muğanda aparılacaq su təsərrüfatı tikintilərinin xərcini özü çəkir, icarə müddəti bitdikdən sonra əkin sahələrinin suvarılmasını təmin etmiş bütün qurğuları işlək vəziyyətdə təmənnəsiz olaraq sifarişçi tərəfə təhvil verir. Çar hökuməti ingilis suvarma kompaniyasının bu təklifini qəbul etmədi.

Çar hökumətini bu regionda təmsil edən Qafqaz canişininə Mil düzünü bütövlükdə və ya müəyyən hissəsini, Ələtdən Lənkəran şəhərinə kimi Xəzər dənizi sahilindəki düzən əraziləri icarəyə götürməsi haqqında 1880-ci ildə məmur İlimovun müraciəti olmuşdur.

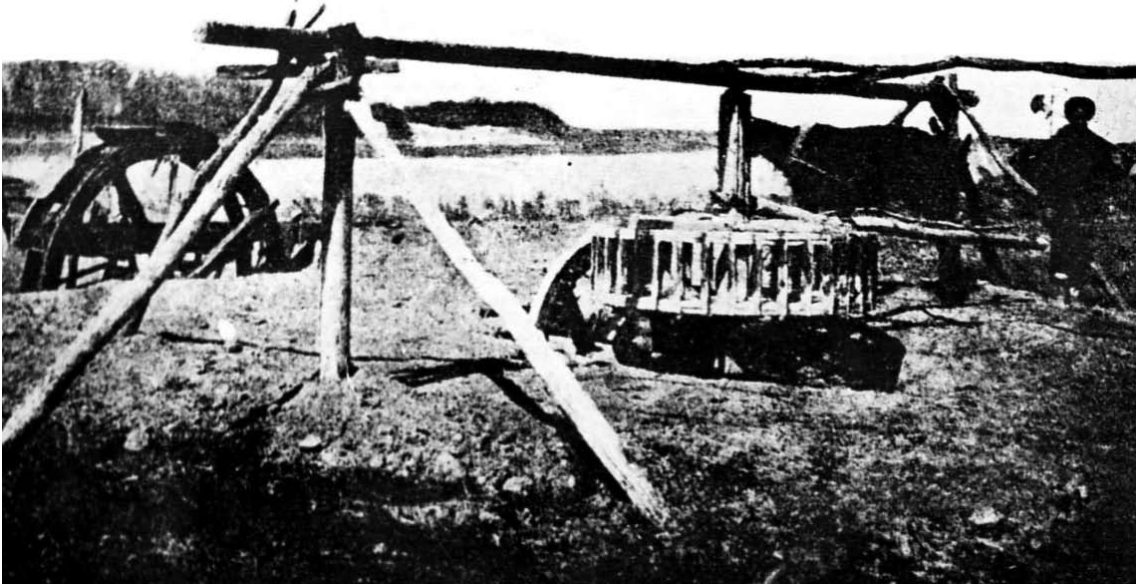
Tiflis quberniyasının sakinləri, Peterburq şəhərində ticarətlə məşğul olan Mahalov və Şaburov, Mil düzündə tədqiqat işləri gördürən alman Bumqe 1882-ci ildə Mil düzünü müəyyən müddətə icarəyə götürmək istəklərində olduqlarını bildirərək Çar hökumətinə müraciətlər etmişlər. Göstərilən bu təşəbbüslər də nəticəsiz qalmışdır.

Şimali Amerikada vətəndaş müharibəsi sona yaxınlaşdıqca dünya bazarında pambığın satın alınma qiymətinin aşağı düşməsi, iş adamlarının bu sahəyə marağını tədricən azaltdı. Kür-Araz düzənliyində suvarılan sahələrdə becərilən pambıq bitkisi tədricən taxıl və bostan bitkiləri ilə əvəzləndi. Bununla da bölgədə su təsərrüfatı sahəsində nəzərdə tutulan işlər dayandırıldı.

XIX əsrin sonlarına yaxın xarici ölkələrdən Rusiyaya gətirilən pambığın kömrük haqqının ilbəl artması, ölkənin toxuculuq sənayesi sahəsində fəaliyyət göstərən fabrik sahibkarlarının diqqətini yenidən pambıq bitkisinin becərilməsi mümkün olan regionlara yönəlmişdir.

Əkin sahələrini suvarmaq üçün Kür və Araz çaylarında geniş istifadə olunmuş su çarxı. 1913

Araz çayı sahilində quraşdırılmış şu çarxı

Kür çayından su çarxı ilə əkin sahəsinə su verilir. 1913

Car hökuməti və rus burjuaziyası Mil və Muğan düzlərində pambıqçılığa və rus müstəmləkəçilik işinə təkan vermək məqsədilə ilk növbədə bu bölgədə su təsərrüfatı sistemləri yaratmağa çalışdı.

1870-ci ildə Peterburqda keçirilən sənaye qurultayında Moskva manufakturalarında işlədilən Amerika pambığını Azərbaycanın Mil və Muğan düzlərində əkiləcək pambıqla əvəz etmək haqqında məsələ müzakirə edilmişdir. Qurultayda məhşur fabrikant Morozov tərəfindən Mil düzündə aparılmış sınaq təcrübəsinə əsaslanaraq Mil və Muğan düzlərini pambıqçılığın vətəninə çevirmək qərarı qəbul edilmişdir. Qərarı həyata keçirmək üçün Mil və Muğan düzlərində aparılan axtarış-tədqiqat işlərinin miqyası daha da genişləndirilmişdir.

Qafqaz canişinin əmri ilə 1879-cu ildə Mil və Muğan düzlərində təbii şəraiti öyrənmək məqsədilə rus mühəndisləri Psariyev və İvanov Azərbaycana göndərildi. Aparılan axtarış-tədqiqat işləri nəticəsində aydın olmuşdur ki, ərazidəki torpaqlardan demək olar ki, əkinçilik üçün istifadə olunmur. Əlverişli iqlim nəzərə alınmaqla qış aylarında ərazidə xırda və iri-buynuzlu heyvanlar saxlanılır. Tədqiqatçıların fikrincə heyvandarlıqla məşğul olan yerli əhalini əkinçiliklə məşğul olmağa vadar etmək və bu bölgəyə rus kəndlilərini köçürməklə qəbul olunmuş qərarı həyata keçirmək olar. Mühəndislər tərəfindən Mil düzündə qədim dövrlərdən qalmış Daşçayrux, Xanarux, Sultanbutarux və Govurarux kanallarının bərpa layihələri də tərtib olunmuşdur.

Mil və Muğan düzlərində 1880-ci ildə S.N.Veyseqofun, 1888-ci ildə İ.Jilinskiyin rəhbərlik etdiyi ekspedisiyalar tərəfindən də geniş tədqiqat işləri aparılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, aparılmış bu tədqiqat işlərinin nəticəsi də təklif olaraq kagız üzərində qaldı. Zaqafqaziyadakı hakimiyyət orqanları başa düşürdülər ki, 10-larla arxın təmiri və bərpa olunması bu bölgədə nəzərdə tutulan işlərin həyata keçirilməsi üçün kifayət deyil. Odur ki, milli müstəmləkə siyasətinə uyğun olaraq rus kəndlərinin kütləvi şəkildə bölgəyə köçürülməsi istiqamətində hazırlıq işlərinə başlandı.

Zaqafqaziyada su təsərrüfatı sahəsini inkişaf etdirmək məqsədilə hökumət yenidən tədqiqat işlərinin aparılmasına göstəriş verdi. Hökumətdə Əmlak və Əkinçilik naziri vəzifəsini tutan general-leytenant Jilinskiyin rəhbərliyi altında regionlarda işləyəcək komissiya yaradıldı. Muğan düzündə Kür və Araz çayları boyunca suvarma layihələrini tərtib etmək məqsədilə 1895-1896-cı illərdə mühəndis Navrotskinin başçılığı altında tədqiqat-axtarış işləri aparıldı. Muğan düzünün iqlimi, relyefi və torpaq örtüyü haqqında geniş məlumatlar toplandı.

Ekspedisiyanın Muğan düzündə işlədiyi 1896-cı ildə Araz çayında tarixdə qeydə alınmamış və bölgəyə fəlakət gətirən güclü daşqın sərfi baş verdi. Çay, indiki Saatlı rayonu ərazisində sağsahil dambasını yararaq öz məcrasından çıxdı və bütün Muğan düzünü su altında qoyaraq Xəzər dənizinə töküldü. Bölgədəki yaşayış məntəqələrinə, əkin sahələrindəki mövcud su təsərrüfatı və meliorasiya sistemlərinə ciddi ziyan vurdu. Muğan düzündə Ağ-çala və Mahmud-çala gölləri yarandı. Tədqiqat işini aparan mütəxəssislər baş vermiş təbii fəlakətlə bağlı nəzərdə tutulmuş işləri dayandırmalı oldular. Daşqından sonra məlum olmuşdur ki, Araz çayı məcrasını dəyişmiş, "Yeni Araz" adlanan məcra yaranmışdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Araz çayında baş vermiş daşqın nəticəsində Muğan düzündə yerin üst hissəsi su ilə birlikdə münbit bərk hissəciklər - asılı gətirmələrlə də örtüldüyündən, müəyyən müddətdən sonra əkin sahələrində torpağın münbitliyinin xeyli dərəcədə artdığı da müşahidə olunmuşdur.

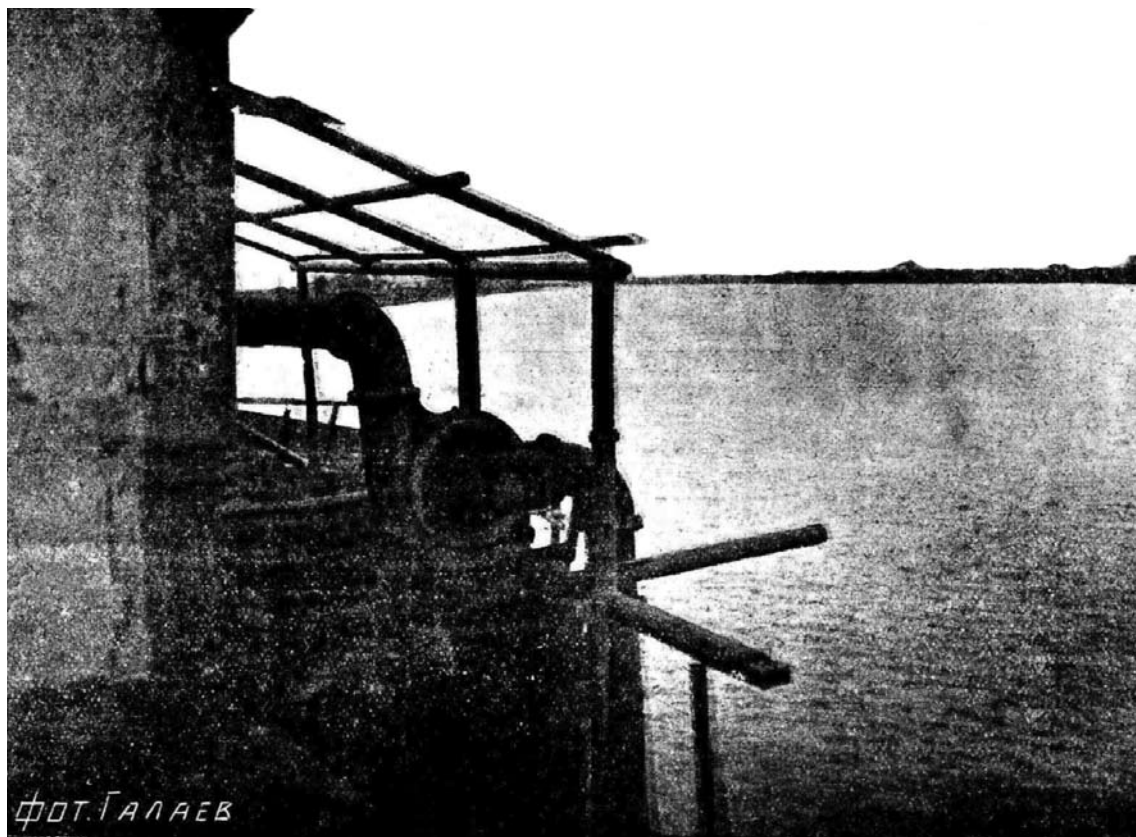
XX əsrin əvvəllərində Muğanda axtarış işləri aparmış tədqiqatçılardan biri baş verənlərə münasibətini bildirərək yazmışdır: "Araz çayı 800 km-ə bərabər uzunluğu boyu hövzəsində olan dağ süxurlarını axımında toplamış, xırdalamış və üyüdərək ən narın və qiymətli hissəciklərini Muğan düzünə gətirmişdir". Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, Araz çayı

ilə Kürə gətirilən bərk hissəciklərin tərkibindəki qida maddələrinin miqdarına gübrə kimi baxılsa, qiyməti sabit valyuta ilə milyonlarla hesablanır. Daşqından sonra Muğan düzündə əkilmiş pambıq bitkisinin məhsuldarlığı qonşu ərazilərlə müqayisədə ciddi artımı ilə fərqlənmişdir. Yaranmış əlverişli şəraiti nəzərə alan dövlət və iş adamları Muğan düzündəki əkinəyararlı torpaq sahələrindən istifadə etməyə çalışmışlar.

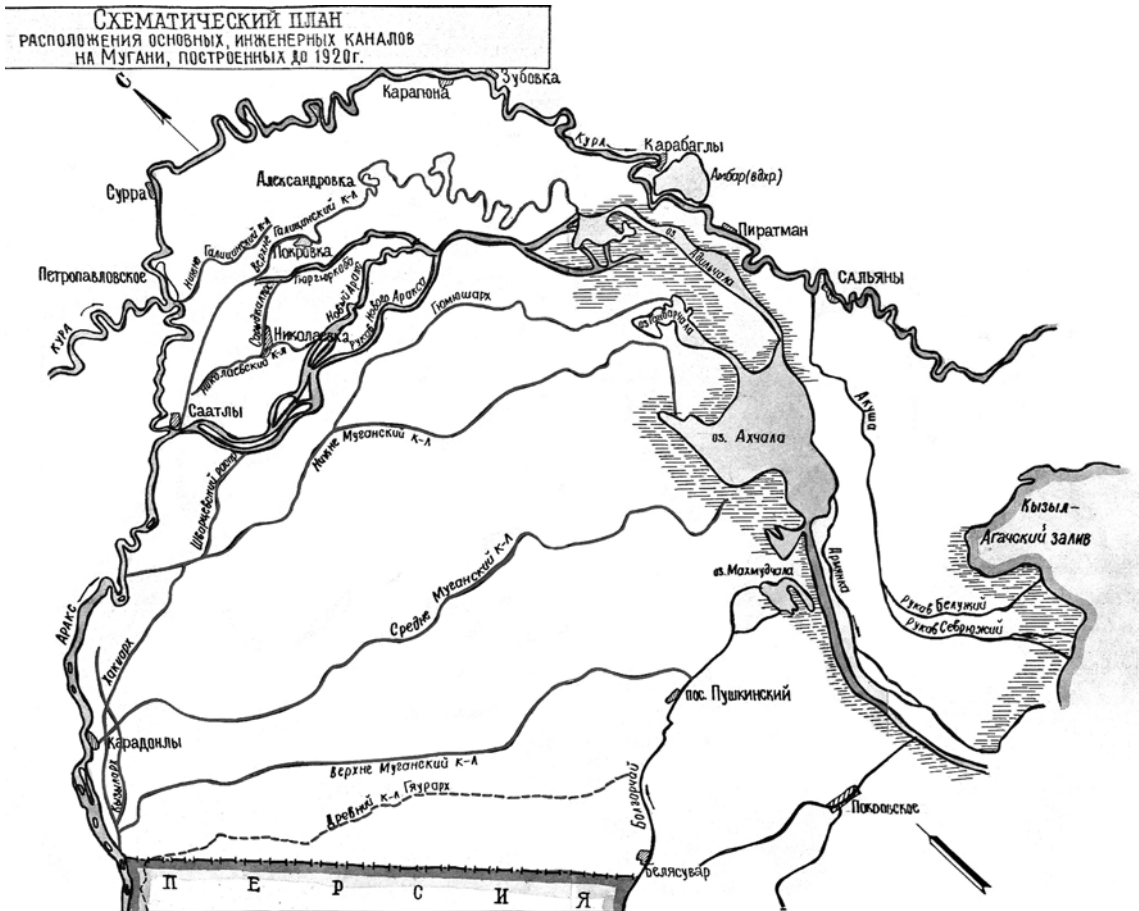
İ.A.Moyevskinin rəhbərliyi ilə 1899-1900-cü illərdə Muğana gələn mütəxəssislərdən təşkil olunmuş ekspedisiya geniş miqyasda tədqiqat və axtarış işləri apardı. Toplanmış məlumatlar Muğan düzündə yeni suvarma layihələrinin aparılmasına təkan verdi. Bu illərdə başlanğıcını Novonikolayevka kəndinin 3 km-də “Yeni Araz”ın sol sahilindən götürən 5,25 km uzunluğunda mühəndis-hidrotexniki tipli Sarıcalar kanalı tikildi. Sarıcalar kanalı “Yeni Araz”dan su götürərək 19 qışlaq yerində 22 min hektar sahəyə su verilməsini təmin etməli olan Molday və Minbaşılı kanallarının tikilməsinə şərait yaratdı. Bununla da “Yeni Araz”dan su götürən kanalların ümumi uzunluğu 70 km-ə çatdırıldı.

Çar hökuməti Azərbaycanda su təsərrüfatı sahəsini inkişaf etdirməklə yanaşı, müstəmləkəçilik siyasətinə tam uyğun olaraq tikinti işləri apardıqları ərazilərdə rusların sayını artırmaqla, məhsuldar torpağı olan əraziləri bütövlükdə özünüküləşdirməyi nəzərdə tuturdu. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Muğan, Mil və Şirvan düzlərinə rus köçkünlərini yerləşdirməklə nəzərdə tutulmuş genişmiqyaslı işlərin bünövrəsi qoyuldu. Kür çayı ilə Arazın qovuşduğu yerdə 1881-ci ildə Petropavlovka (indiki Sabirabad şəhəri) qəsəbəsi salınmışdır.

Hökumət Muğan düzündə suvarma şəbəkələrinin tikilməsi məqsədilə 1900-cü ildə layihə-axtarış işlərinə dövlət vəsaiti ayırmağa başlamışdır. Geniş miqyasda tədbirlər planını hazırlamaq və nəzərdə tutulan işləri yerinə yetirmək üçün Qafqazda “Su müfəttişliyi” yaradıldı.

Kür çayının sahilində quraşdırılmış nasos. 1913

1920-ci ilə kimi Muğan düzündə tikilmiş mühəndis suvarma kanallarının sxematik planı.

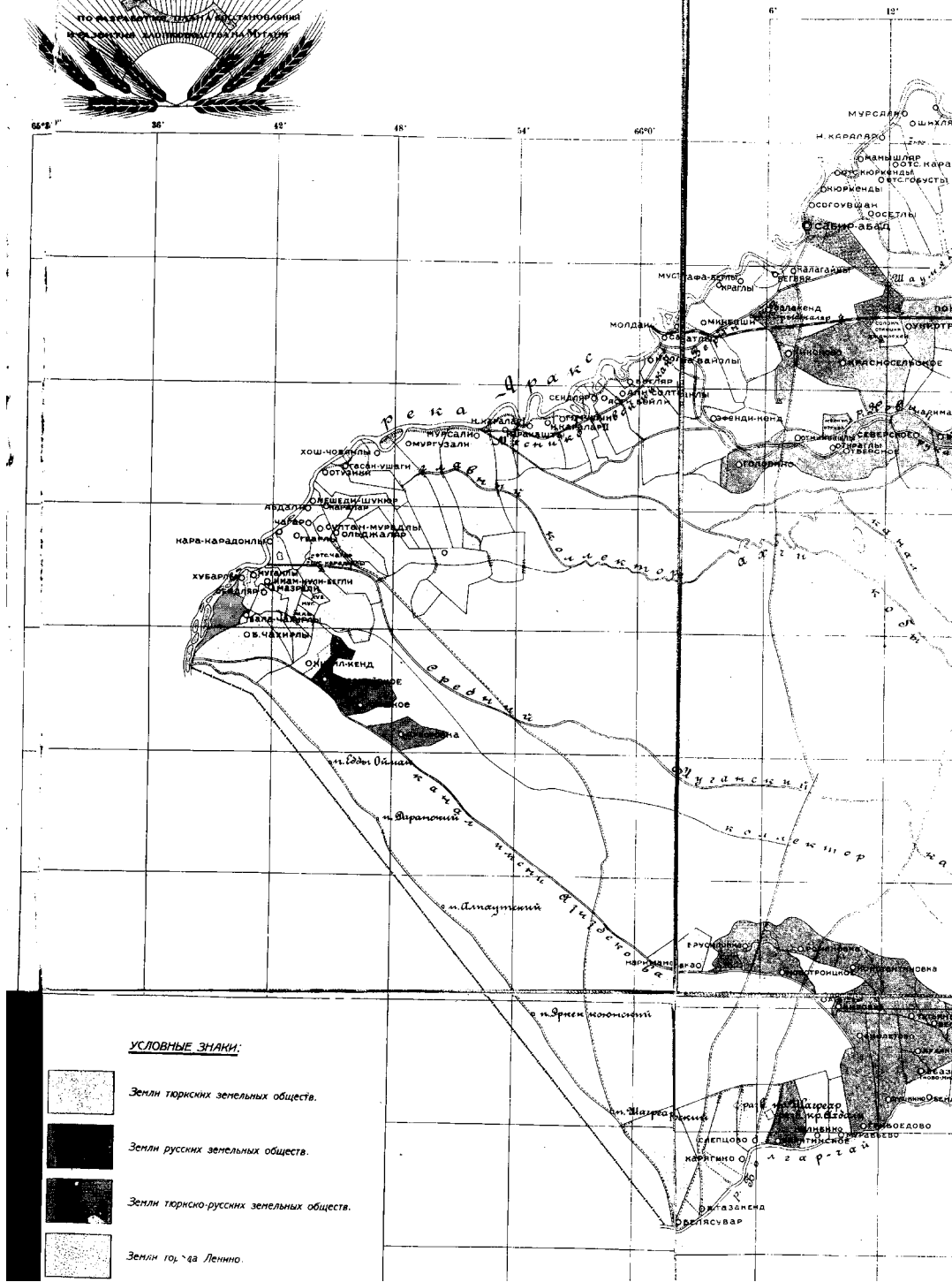
Müfəttişliyin hazırladığı layihə əsasında Şimali Muğanda tikilən ilk mühəndis-hidrotexnika tipli qurğu Gur-gur kanalı olmuşdur. Kanal suyu Sarıcalar kanalından qəbul edərək 1000 hektar sahəni suvarma suyu ilə təmin etmişdir. Qolitsın (Sabir) suvarma sisteminin yaradılmasında bu kanalın tikintisi başlanğıc idi. Suvarma şəbəkəsinin tikintisi aparılan bir vaxtda, Qolitsın kanalı boyunca Rusiya ərazisindən gətirilmiş köçkünlərin məskunlaşdırılmasına da başlandı. Qədim Gur-gur – Qobu suvarma kanalı yenidən quruldu və Aşağı Qolitsın kanalı çəkildi. Çaydan kanala su ötürəcək suqəbuledici Petropavlovka kəndində olmaqla, Aşağı Qolitsın kanalı şimal-şərqdən cənub-qərbə doğru 12,75 km uzunluğunda tikildi. Qolitsın suvarma sistemi tikildikcə, ərazidə 1901-1902-ci illərdə Rusiyadan gətirilmiş köçkünlər yaşayan Nikolayevka, Pokrovka (Qaratəpə) və Mixaylovka qəsəbələri salındı.

Azərbaycanda pambıq istehsalını artırmaq məqsədilə XIX əsrin axırı və XX əsrin əvvəllərində rus köçkünləri üçün Şimali Muğan düzündə 14, Cənubi Muğan düzündə isə 20 qəsəbə tikilmişdir.

Muğan düzünün 1925-ci ildə çəkilmiş xəritəsindən görüldüyü kimi:

Şimali Muğanda: Petropavlovka (Sabirabad), Pokrovka (Qaratəpə), Ukrotruba, Novodonetski, Suslovka, Aleksandrovka (Şəhriyar), Vladimirovka (Nizami), Novoye Xersonovka (Nəsimikənd), Krasnoselski (Qara Nuri), Nikonov, Severskoye, Burnaşevko, Tverskoye, Qolovino qəsəbələri;

Cənubi Muğanda: Pervomayskoye (Hacıbabalı), Lenin, Suvorovka (Hacı Rüstəmli), Brusilovka, Romanovka, Novotroisko (Nəsimikənd), Konstantinovka (İsmətli), Kirovka

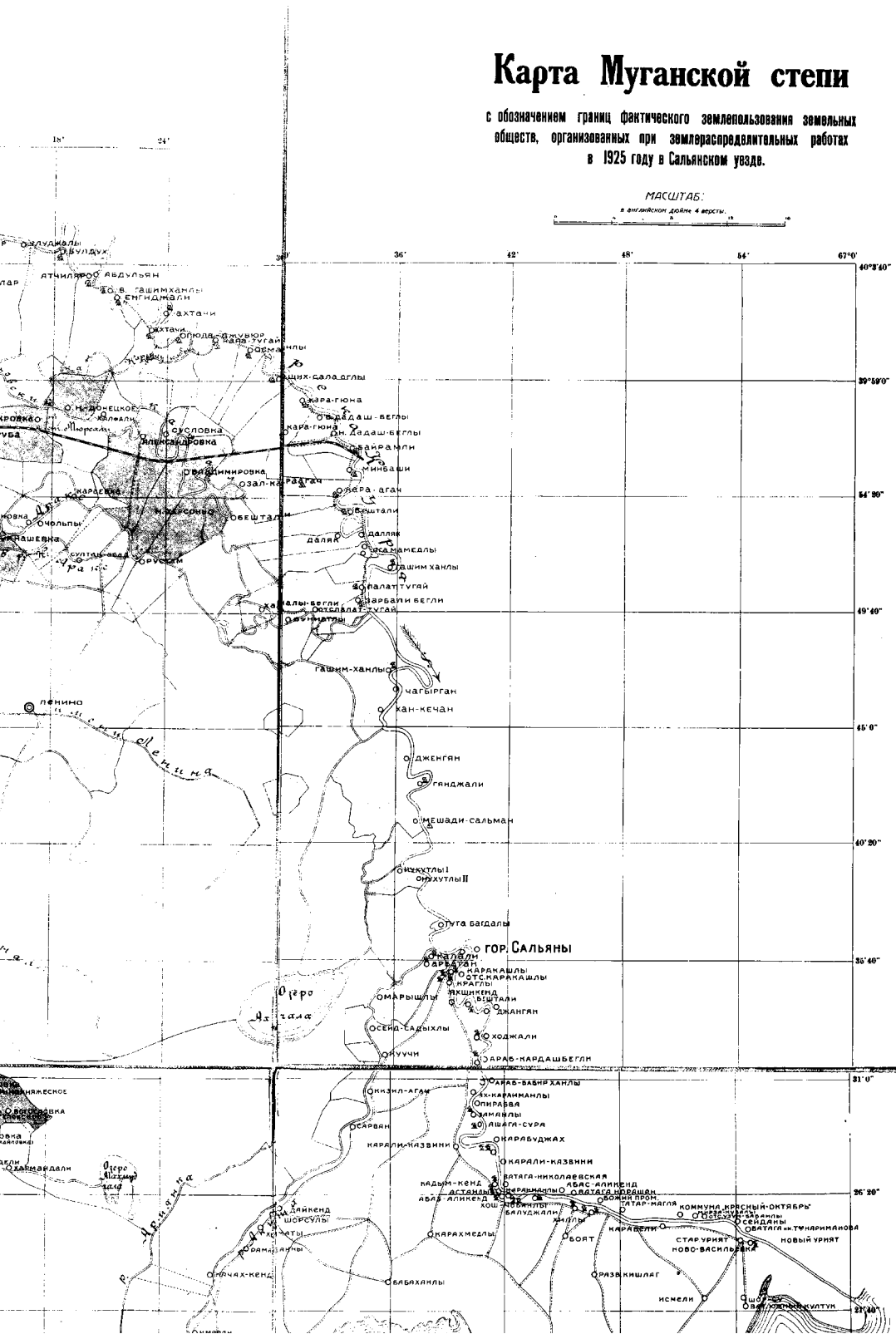
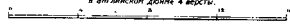
Salyan qəzasında torpaq istifadəçilərinə məxsus əkin sahələrinin sərhədləri göstərilməklə Muğan düzünün xəritəsi. 1925

Карта Муганской степи

с обозначением границ фактического землепользования земельных обществ, организованных при землеустроительных работах в 1925 году в Сальянском уезде.

МАСШТАБ:

в английской дюйме 4 версты.

(Günəşli), Fioletov (Caylı), Tatyankovka (Çinarlı), Velikoknyajeskoye, Boqoslovka, Arxangelovskoye (Bağbanlı), Abazovka (Zəhmətabad), Puşkino, Qriboyedovo, Baratinskoye, Muralovka (Muğan kənd), Karyagino (Füzuli), Slepstovo yaşayış məntəqələri salınmışdır.

Kür çayının suyundan mexaniki üsulla suvarmada istifadə olunmasına 1900-cü ildən başlanmışdır. Kür çayı üzərində sayca ikinci nasos stansiyası Salyan şəhəri yaxınlığında yaradılmışdır. 1904-cü ildə Kür ətrafında ayrı-ayrı şəxslərə məxsus Almaniya və İngiltərə dövlətlərindən gətirilmiş 5 nasos stansiyasından istifadə edilirdi. 1915-ci ilin məlumatına görə, Kür çayı üzərində 100-ə yaxın nasos stansiyasının köməkliliklə 50 min hektar sahə suvarılmış, bunun da 25 min hektarında pambıq bitkisi becərilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bölgədə yerləşdirmiş ruslarla yerli əhali arasındakı münasibətlər bütün dövrlərdə qarşılıqlı anlaşma şəraitində, çox yaxşı olmuşdur. Bölgədə əkinçilik mədəniyyəti yüksəlmiş, heyvandarlıq sahəsi inkişaf edib, qarşıya çıxan bütün problemlər ərəzidə yaşayan əhalinin birgə səyi ilə aradan qaldırılmışdır.

Qafqaz Su Müfəttişliyinin mütəxəssisləri tərəfindən, 1902-ci ildə Muğan düzündə heyvandarlıqla məşğul olan əhalinin qış aylarında otlaq kimi istifadə etdikləri 175 min hektar qışlaq yerlərində Araz çayından su götürməklə, yeni əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin edəcək 3 ədəd magistral kanalın layihələri tərtib olunmuşdur. Sonrakı illərdə “Yeni Araz”ın cənubunda yerləşən 155 min hektar ərəzidə meliorasiya layihələrinin hazırlanması da nəzərdə tutulmuşdur.

1900-1916-cı illərdə Muğanda ümumi uzunluğu 297.2 km olan Yuxarı Qolitsın (Sabir), Aşağı Muğan (Mürsəlli), Yuxarı Muğan (Əzizbəyov) və Orta Muğan (Nərimanov) magistral kanallarının tikilməsi planlaşdırılmışdır. Ancaq bölgədə əkinəyararlı torpaqların mənimsənilməsi üçün əmək ehtiyatlarının az olması hazırlanmış layihələrə bəzi dəyişiklik edilməsi ilə nəticələnmişdir. Layihələrə edilmiş dəyişikliklər nəzərə alınmaqla 1910-1917-ci illərdə Muğan düzündə 4 magistral kanal tikilmişdir.

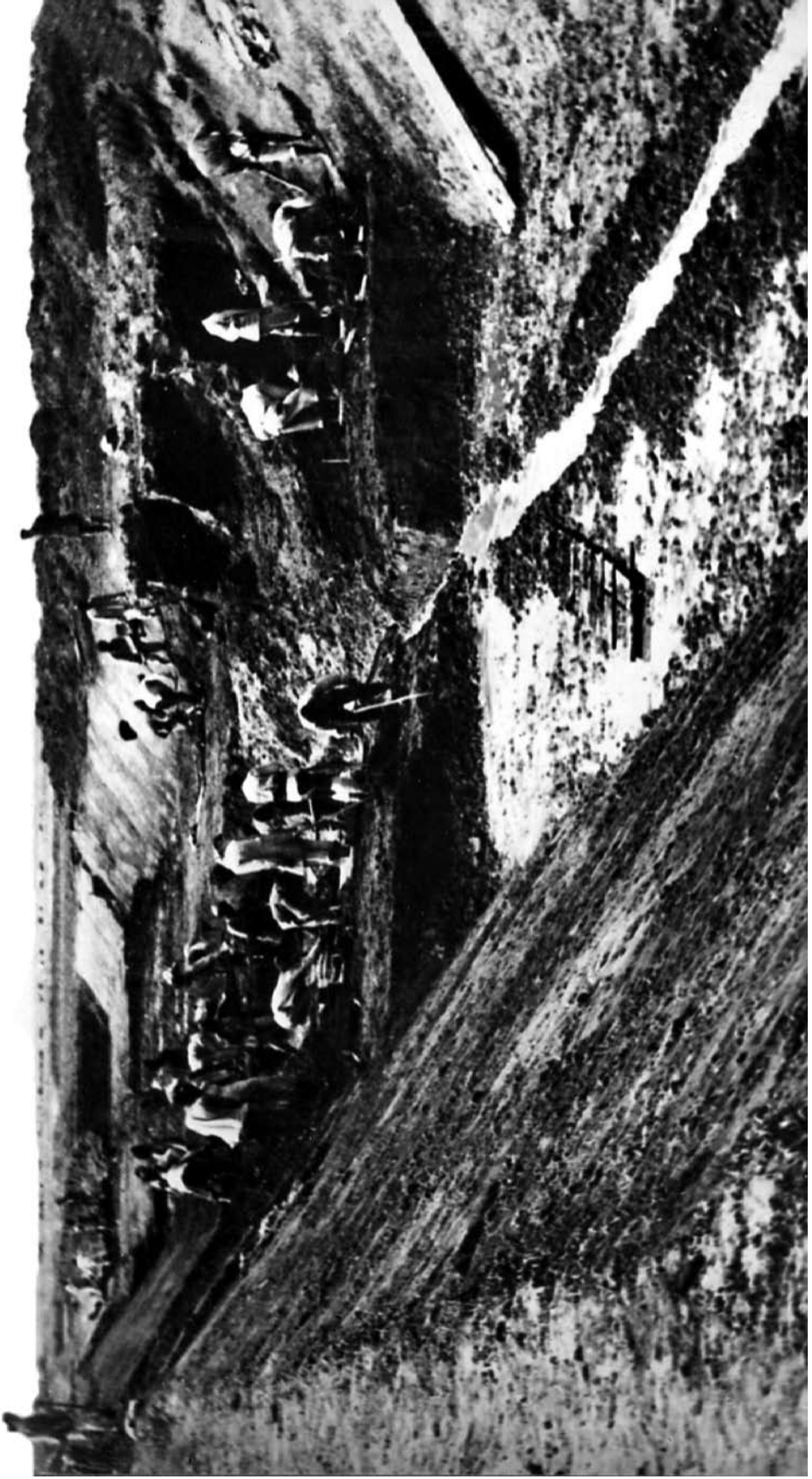
Yuxarı Qolitsın (Sabir) magistral kanalının uzunluğu 84 km, layihə sərfi 21,3 m³/san nəzərdə tutulsa da, istismara veriləndə apardığı sərf 2,5 m³/san, suvarma suyu ilə təmin etdiyi əkin sahəsi 16,3 min hektar (ilkin varianda 21,3 min hektar) olmuşdur. Kanal 1905-1908-ci illərdə tikilmişdir. Araz çayından suqəbuledicinin yeri, hazırkı Saatlı rayonunun ərəzində idi. Kanalın çəkilişində 1,8 mln. m³ həcmində torpaq işi görülmüşdür.

Aşağı Muğan (Mürsəlli) magistral kanalının uzunluğu 70,3 km, layihə sərfi 36,8 m³/san nəzərdə tutulsa da, kanal istismara veriləndə apardığı sərf 10 m³/san, kanalın suvarma suyu ilə təmin etdiyi sahə 7,3 min hektar (ilkin variantda 41,4 min hektar) olmuşdur. Kanal 1910-1916-cı illərdə tikilmişdir. Araz çayından suqəbuledicinin yeri Mürsəlli kəndində idi. Kanalın tikintisində 3,58 mln. m³ həcmində torpaq işi görülmüşdür.

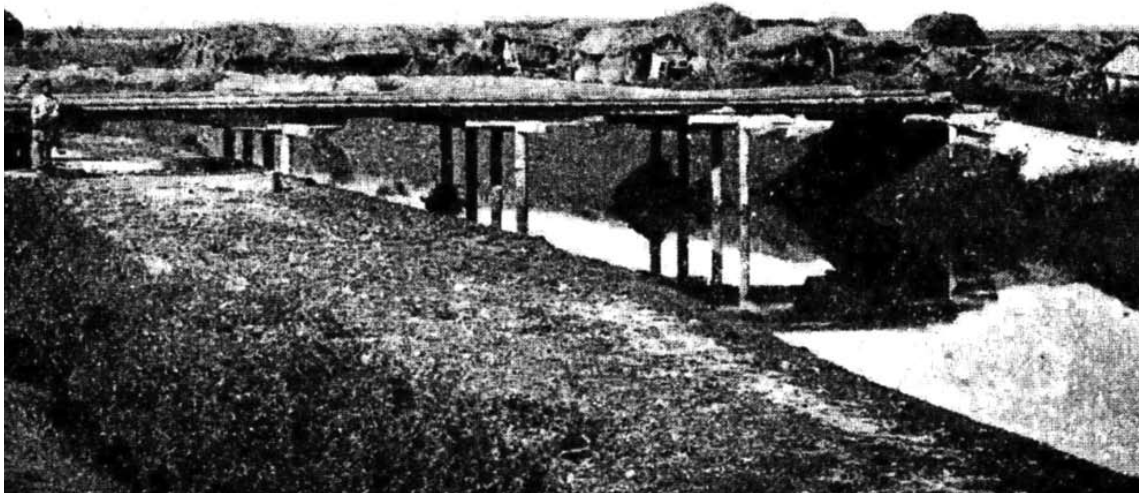
Orta Muğan (Nərimanov) magistral kanalının uzunluğu 76,7 km, layihə sərfi 41,9 m³/san, suvarma suyu ilə təmin etdiyi sahə 66,9 min hektar olmuşdur. Kanal 1912-1917-ci illərdə tikilmişdir. Araz çayından suqəbuledicinin yeri Qaradonlu kəndində idi. Kanalın çəkilişində 5,08 mln. m³ həcmində torpaq işi görülmüşdür. Əmək ehtiyatlarının olmadığına görə, bu kənddən əkin sahələrinin suvarılmasında istifadə olunmamışdır.

Yuxarı Muğan (Əzizbəyov) magistral kanalının uzunluğu 66,2 km, layihə sərfi 30,9 m³/san planlaşdırılrsa da, istismara veriləndə apardığı sərf 2,9 m³/san, su ilə təmin etdiyi sahə 1,5 min hektar (ilkin variantda 32,7 min hektar) olub. Kanal 1910-1913-cü illərdə tikilmişdir. Araz çayından suqəbuledicinin yeri Bəhramtəpə idi. Kanalın tikintisində 2,55 mln m³ həcmində torpaq işi görülmüşdür.

Muğanda 1917-ci ildə 42 min hektar əkin sahəsi suvarılmışdır ki, bunun da 26,5 min hektarında pambıq bitkisi becərilmişdir.

Orta Muğan kanalının tikintisi. 1913

Kanal kənarında salınmış binə. 1913

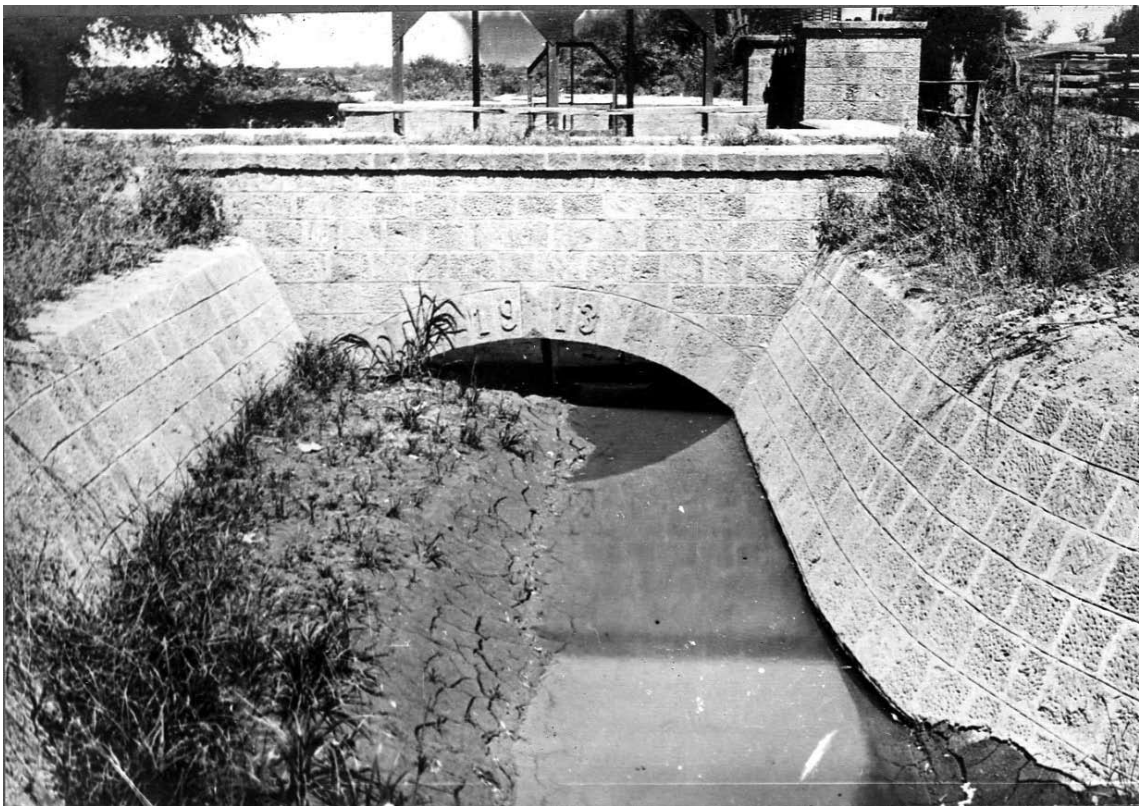

ФОТ. ГАЛАЕВ

Araz çayından kanala su qəbul edilir. 1913

Orta Muğan kanalında şlüz. 1913

Kanal üzərində hidrotexniki qurgu. 1913

Суқабuledici қurғunun tikintisi. 1914

1914 r. IV

Suqəbuledici qurğu tikilir. 1914

1915 r. IX

Kanal tikintisində ekskavatordan istifadə olunur. 1915

Bütün magistral kanalların tikintisi bel, külüng, xərək və s. alətlərdən istifadə olunmaqla yerli və qonşu bölgələrdən gətirilmiş insanların çox ağır şəraitdə işlədilməsi nəticəsində başa çatdırılmışdır.

Muğanda tikilmiş kanalları istismara verildiyi ilk illərdən başlamaqla, çoxsaylı səbəblərə və əsasən də, layihə axtarış işlərində yol verilmiş qüsurlara görə layihədə nəzərdə tutulmuş göstəricilərə uyğun işlətmək mümkün olmamışdır.

Araşdırmalardan aydın olur ki, insanların ağır əl əməyi nəticəsində ümumi uzunluğu 297,2 km olan 4 magistral kanalın tikintisi başa çatdıqdan sonra layihədə nəzərdə tutulduğu kimi, 162,3 hektar əkin sahəsini suvarma suyu ilə təmin etməli olan kanalların nəql etdirdikləri su ilə cəmi 25,1 min hektar əkin sahəsi suvarılmışdır.

Lebedev N.A. 1918-ci ildə Tiflisdə nəşr etdirdiyi “Muğanın suvarma təsərrüfatı” əsərində Aşağı Muğan magistral kanalı haqqında yazmışdır: “Aşağı Muğan kanalının təsir zonasındakılar bədbəxt və xoşbəxt olmayandırlar...su çatışmır, əkin sahəsinə istənilən həcmdə suvarma suyunun vaxtında verilməməsi xroniki hala çevrilmiş, elə bir il olmamışdır ki, burada suvarmalar normaya uyğun aparılsın”.

Yuxarı Muğan kanalı istismara verildiyi ilk ildə kanalın istiqaməti boyu sahələrdə torpaqların şorlaşması baş verdi. Kanallara su qəbulunda fasilələr yarandı. Hər il Araz çayında gursulu dövr başa çatdıqda məlum olurdu ki, çay məcrasının çox su aparan hissəsi suqəbuledicidən uzaqlaşmışdır. Suqəbuledici qurğuların qarşısı çay gətirmələri ilə dolmuşdur. Məcəranın bu hissəsi lillərdən təmizləndikdən sonra tələb olunan suyu kanala vermək mümkün olurdu. Bununla da əkin sahələrinə tələb olunan suvarma suyu vaxtında çatdırılmadığına görə bitkilər qismən və təmamilə məhv olurdu.

Muğanda torpaq məcrada yeni tikilmiş kanallardan sızmaya gedən suların, sahələrə suvarma normalarından dəfələrlə artıq həcməldə verilmiş suvarma suyunun, Araz və Kür çaylarında gursulu dövrlərdə baş verən daşqın sularının və digər amillərin təsirindən bölgədəki münbit torpaq sahələri bataqlaşmaya və şorlaşmaya məruz qalmışdır. Beləliklə bu illərdə Muğan düzündə müəyyən sahələrdə becərilən bitkilərin məhsuldarlığı kanallar çəkilməmişdən əvvəlki göstəricilərdən də aşağı olmuşdur.

Bölgədə yaşayış səviyyəsi ağır olduğuna görə və Rusiyada Çar hökumətinin devrilməsindən istifadə edən köçkünlər 1917-ci ildən sonra Muğanı tərk etməyə başladılar.

Muğanda su təsərrüfatı sahəsində aparılan işlərin gözlənilən nəticə verməməsinin səbəblərindən biri kimi, mühəndis-hidrotexnik ixtisası üzrə milli mütəxəssis kadrların olmadığını da göstərmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, XIX əsrin ikinci yarısından başlamaqla Azərbaycan ərazisinin digər bölgələrində də, su təsərrüfatı sahəsində müvafiq işlər görülmüşdür.

Qarayazı düzündə 31 min hektar sahəni suvarmaq məqsədilə, 1864-1868-ci illərdə Paşa Qala qalası yaxınlığında Kür çayından suqəbuledən Qarayazı magistral kanalı tikildi. Kanalın Gürcüstan ərazisində 20 min hektar, Azərbaycan ərazisində isə 11 min hektar əkin sahəni suvaracağı nəzərdə tutulmuşdur.

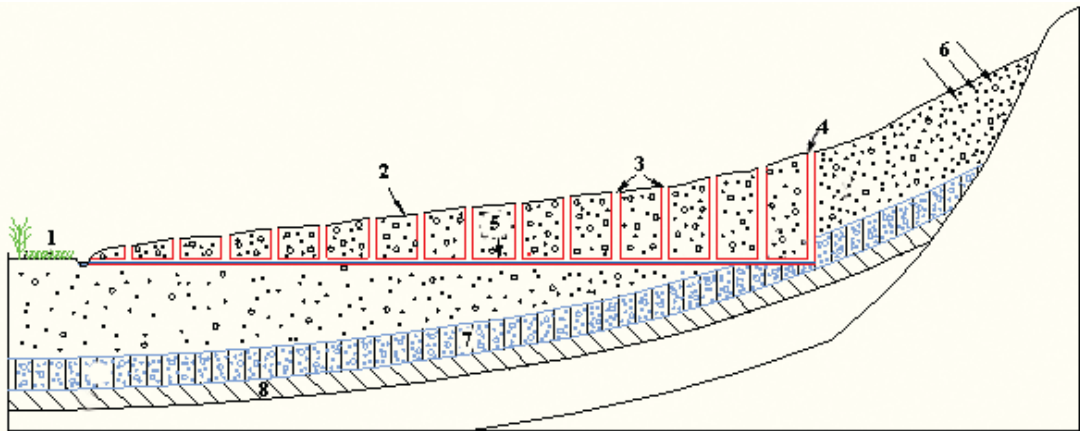
Başlanğıcını indiki Ermənistan ərazisinin Əliməmməd kəndi yaxınlığından, Araz çayından götürən, sahibkar Kaxanov tərəfindən tikdirilən Kaxanov magistral kanalı 1872-ci ildə istismara verildi. Kanalın uzunluğu 36 km, suvardığı sahə isə 12 min hektardan artıq olmuşdur. Məmur A.P.Şan-Qreem 1870-ci illərdə Naxçıvan bölgəsinin Şərur düzənliyində 1500 hektar ərazidə əkin sahələrinin suvarılmasını təşkil edir. Magistral kanal suyu Arpa çayından götürürdü. Çayda su qıtlığı yaranan müddətlərdə Bazarçaydan tikilmiş tunellə Arpaçaya suvarma suyu axıdılırdı.

Daşqına qarşı sahil bərkitmə tədbiri

Azərbaycan ərazisində 1913-cü ildə 550 min hektar sahədə suvarma aparılıb ki, bunun da ancaq 50,6 min hektarında mühəndis-hidroTexniki suvarma sistemləri olmuşdur. Suvarılan sahələrin 347 min hektarında taxıl bitkiləri, 103 min hektarında isə pambıq bitkisi becərilirdi. Pambıq əkilən sahənin 1 hektarından orta hesabla 8 sentner məhsul götürülməklə, Azərbaycan ərazisində 82,4 min ton pambıq istehsal olunmuşdur.

Hələ çox qədim dövrlərdən Azərbaycan ərazisində kəhrizlərdən (yeraltı su kanalı) əkin sahələrinin suvarılmasında geniş istifadə olunmuşdur. 1917-ci ildə Yelizavetpol (Gəncə),

4

Mürəkkəb hidrotexniki qurğu olan kəhrizin profili

1 - suvarılan sahə, 2 - dağətəyi düzənlik, 3 - havadəyişdirici gözlər, 4 - baş quyru, 5 - üfqi qalereya, 6 - atmosfer yağıntısı, 7 - sulu lay, 8 - su keçirməyən lay

Araz çayında daşqına qarşı sahil-mühafizə tədbirlərindən biri.

Şuşa, Cəbrayıl və Naxçıvan bölgələrində mövcud olan 1500-dən çox kəhrizlərin suyu ilə 40 min hektar sahə suvarılmışdır.

1921-ci ildə Azərbaycan ərazisində 552,7 min hektar suvarılan sahələrdən 124 min hektarında pambıq bitkisi becərilmişdir. Muğan düzündə 104 min hektar əkin sahəsinin 36 min hektarında, Şirvan düzündə 66 min hektar əkin sahəsinin 35 min hektarında, Mil-Qarabağ düzlərində 38 min hektar əkin sahəsinin 23 min hektarında pambıq bitkisi becərilmişdir.

Qeyd olunduğu kimi, Kür və Araz çaylarında baş verən daşqınlar müəyyən illərdə çay ətrafı ərazilərə fəlakət gətirirdi. Sahil dambalarını aşan daşqın suyu yaşayış məntəqələrinə, əkin sahələrinə, su təsərrüfatı sistemlərinə, kanallara, suötürən qurğulara və digər təsərrüfat sahələrinə ciddi ziyan vururdu. 1908-ci ildə Zərdab şəhəri sahəsində Kürün sol sahil dambasını yaran daşqın suları Şirvan düzündə 90 min hektar ərazini su altına almışdır.

1915-1919-cu illərdə Kür və Araz çayları müxtəlif hissələrdə məcrasından çıxmış, qoruyucu dambaları da aşaraq əkin sahələrini basmış, su təsərrüfatı sistemlərini dağıtmışdır.

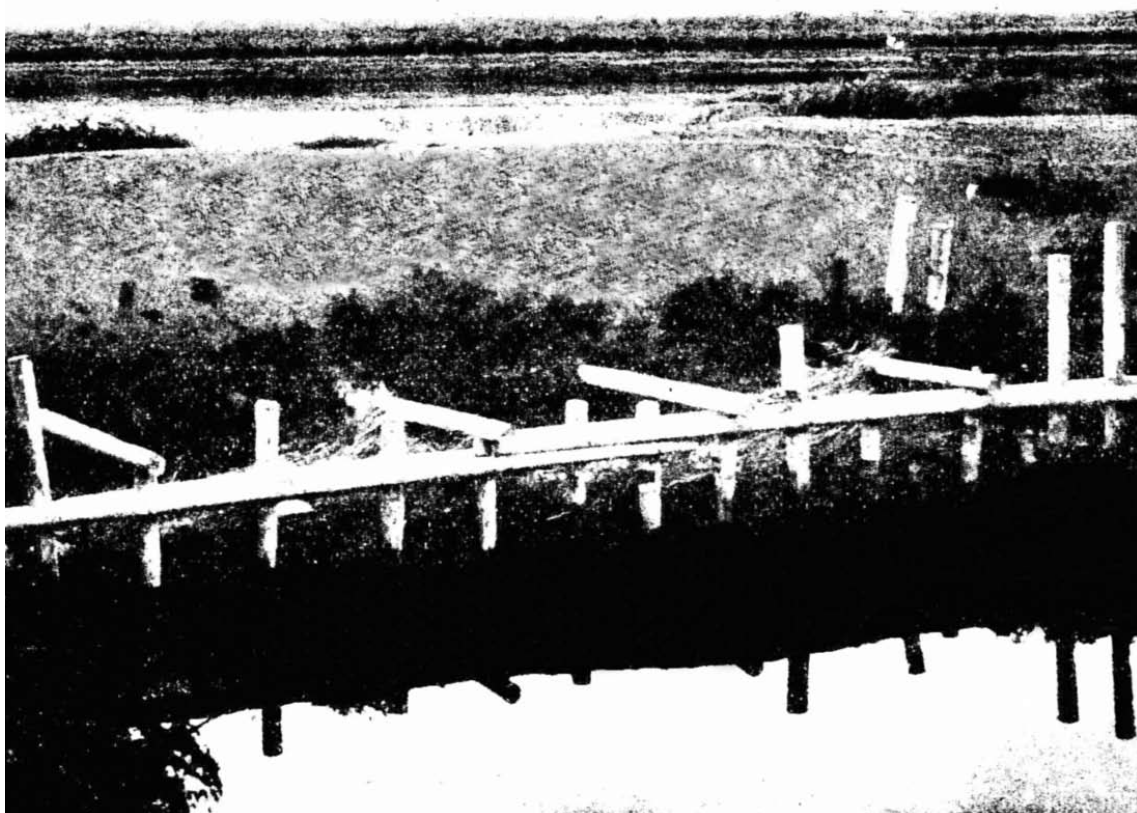
Daşqınlara qarşı mübarizə məqsədilə 1900-cü ilə kimi Kür çayında Zərdabdan Salyana kimi, Araz çayında İran sərhəddindən başlamaqla Kürə kimi ümumi uzunluğu 270 km olan qoruyucu torpaq sahil bəndləri düzəldilmişdir.

1912-ci ildə Kür və Araz çaylarında daşqına qarşı mübarizə işləri aparən Qafqaz Su Müfəttişliyinin şöbəsi yaradılmışdır.

Başlanmış I Dünya müharibəsi, arxasınca Rusiyada Çar hökumətinin devrilməsi və V.İ.Lenin başda olmaqla bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi, bu dövrdə Azərbaycanda gedən proseslərin mürəkkəbliyindən yaranmış qeyri-sabitlik, su təsərrüfatı sahəsinə baxımsızlıqla nəticələndi. 1915-1920-ci illərdə Muğan düzündə geniş əkin sahələrində torpaqlar şorlaşmış, suvarma sistemindəki kanallar yararsız hala düşmüşdür.

Daşqın suları nəticəsində dəmir yolunun bir hissəsi qəza vəziyyətinə düşüb

Kür-Araz çaylarının qovuşduğu yerdə sahil mühafizə qurğuları. 1913

Əkin sahələri daşqın sularından mühafizə edilir. 1915

Araz çayında daşqına qarşı sahil bərkitmə işləri

Araz çayı sahilində daşqınlara qarşı mühafizə qurğuları. 1913

Ağac konstruksiyasından mühafizə bəndi

Qeyd olunmalıdır ki, 1921-ci ildə Azərbaycan SSR XKS-nin sədri N.Nərimanovun təşəbbüsü ilə RK(b)P MK-nın Qafqaz bürosunda Muğan düzündə suvarma sistemlərinin bərpası, torpaqların meliorasiya olunması müzakirə edilmiş və mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. Muğanda Rusiya Əmək və Müdafiə Şurasının tabeçiliyində Meliorasiya Tikintisi İdarəsi (“Muğanmeltikinti”) yaradıldı. Moskvadan verilmiş sərəncamla “Muğanmeltikinti” idarəsinin rəisi S.Boqdatiyev təyin olundu. Qısa vaxt ərzində Muğan düzü ümumxalq tikintisinə çevrildi. Kür və Araz çaylarının sahillərində mühafizə bəndlərinin tikintisi dövlət əhəmiyyətli obyektə çevrildi. Ətraf bölgələrdən 18-45 yaşlarında olan əməkqabiliyyətli əhali, Rusiyadan və başqa respublikalardan gətirilmiş işçi qüvvələri, hərbi hissələrin əsgərləri də Muğanda aparılan tikinti işlərinə cəlb olunmuşdurlar.

Suvarılan torpaqlarda traktorlardan istifadə edilməsinin əsası Muğanda qoyulmuşdur. 1923-1925-ci illərdə Amerikadan, Almaniyadan, Çexoslovakiyadan gətirilmiş traktorlardan istifadə olunmaqla 18 min hektar sahə şumlanmışdır. Sovetlər ölkəsində ilk traktor bazası Muğanda yaradılmışdır. 1926-cı ildə “Muğanmeltikinti” idarəsi, 1923-cü ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan Su Təsərrüfatı Baş İdarəsinin tabeçiliyinə verildi. 1925-1930-cu illərdə Muğanda suvarma sistemlərində yararsız vəziyyətə düşmüş kanallar bərpa olunmuşdur. Sabir adına kanal yenidən qurulmuş, suqəbuledicilər bərpa olunmuş, kanalların suvarma qabiliyyəti artırılmış, torpaqların duzlardan təmizlənməsi və şorlaşmaya qarşı mübarizə tədbirləri həyata keçirilmişdir.

XX əsrin əvvəlindən Muğan düzündə əkinəyararlı torpaq sahələrindən səmərəli istifadə olunduğu bir vaxtda, becərilən bitkilərin məhsuldarlığının ilbəil azalması müşahidə olundu. Bu məsələni araşdırmaq, torpaqlarda münbitliyi müəyyən etmək məqsədilə 1901-1904-cü illərdə İ.A.Mayevski, M.F.Kalinin, E.A.Kamenetse, Kossoviç, Tulaykov, S.A.Zaxarov və digər mütəxəssislərin daxil olduğu xüsusi komissiyalar yerlərdə tədqiqat-axtarış işləri apararaq müəyyən etdilər ki, əkin sahələrində torpaqlar şorlaşmışdır. Şorlaşmanın səbəbi isə əkin sahələrinin suvarılması ilə əlaqəlidir. Torpaqlarda şorluq dərəcəsi yüksəldikcə bitkilərin də məhsuldarlığı aşağı düşmüşdür. Şorlaşmanı doğuran səbəb kimi qrunut suyunun səviyyəsinin yer səthinə yaxın dərinlikdə olması göstərilmişdir. Beləliklə, Muğan düzündə şorlaşmış torpaqların meliorasiya olunması kimi, yeni, daha mürəkkəb və həlli çətin olan problem yaranmışdır.

Şorlaşmış torpaqların meliorasiya olunması üçün hazırlanmış tədbirlər planını həyata keçirmək məqsədilə 1914-cü ildə Şimali Muğanda sınaq-təcrübə sahəsinin yaradılması nəzərdə tutulsa da, I Dünya müharibəsinin başlanması bu layihənin həyata keçirilməsini dayandırdı. Kollektor drenaj sistemi tikməklə qrunut sularının səviyyəsini nizamlamaq, torpaqların meliorasiya olunma vəziyyətini öyrənmək məqsədilə Şimali Muğanda “Cəfərxan drenaj sistemi” adlı, elmi ədəbiyyatlarda ilkin məlumatlar kimi daima istifadə olunmuş layihə 1928-1931-ci illərdə həyata keçirildi. Cəfərxan kəndinin 700 hektar ərazisində orta dərinliyi 2,44-4,0 m, ara məsafələri 328-814 m, ümumi uzunluğu 5,620 m olan 6 ədəd örtülü dren, orta dərinliyi 2,15 m, uzunluğu 3077 m olan açıq dren və dren sularını ərazidən kənarlaşdırən orta dərinliyi 4,0 m, uzunluğu 7800 m olan kollektor tikildi.

Aparılmış elmi-tədqiqat işlərinin nəticəsində məlum oldu ki, qrunut sularının səviyyəsini tələb olunan səviyyələrdə saxlamaq və şorlaşmış torpaqlarda duzların yuyulmasını təmin etmək üçün Muğanda irriqasiya sistemləri ilə birgə, kollektor drenaj sistemləri də tikilməlidir. Beləliklə, Kür-Araz düzənliyində və bütövlükdə Azərbaycan ərazisində su təsərrüfatı sahəsində layihə-axtarış işlərini həyata keçirəcək bir təşkilatın yaranmasına tarixi şərait yaranmışdır.

Muğan düzündə torpaqların öyrənilməsi məqsədilə 1926-cı ildə Moskvada, SSRİ Xalq Komissarlar Sovetinin əmək və müdafiə komissarı yanında xüsusi komissiya yaradıldı. Komissiya sonralar “Zaqafqaziya regionunda pambıqçılığı öyrənən komissiya” adlandırıldı. Komissiyanın rəhbəri, tanınmış irriqator, professor V.A.Vasilyev oldu. Əsas tədqiqat işləri Muğan, Mil və Şirvan düzlərində aparıldı. Bölgədə fəaliyyət göstərən komissiya Tiflis şəhərində 1928-ci ildə yaradılan Zaqafqaziya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının Kür-Araz hövzəsində su ehtiyatlarının sxemini hazırlayan xüsusi idarənin təbəçiliyinə verildi. Bu idarə 1932-ci ildə Zaqafqaziya Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış Tresti adlandırıldı.

“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTUNUN TARİXİ VƏ İNKİŞAF YOLU. “AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTU

1930-1950-Cİ İLLƏR

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyət göstərən Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi üzrə Azərbaycan Dövlət İnstitutu “Azdövsutəslayihə”, 1930-cu il yanvar ayının 15-də Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsində “Su təsərrüfatı obyektlərinin layihələndirilməsi və axtarışı” üzrə xüsusi “Layihə şöbəsi” kimi yaradılmışdır. Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsinin yerləşdiyi binanın 2 otağında 5 nəfərlik layihə qrupunun şöbədə işə başlaması ilə “Azdövsutəslayihə” İnstitutunun əsası qoyulmuşdur. Layihə qrupunun ilk işçiləri: şöbə rəhbəri E.İ. Zdobnov, mühəndislər Z.Litinski, M.Voronin, qrafiki cizgiləri çəkənlər N.Əzizova və başqaları olmuşdurlar.

Fəaliyyətinin ilk aylarında “Layihə şöbəsində” SSRİ Xalq Əkinçilik Komissarlığından verilən göstərişlərə və Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsi ilə bağlanmış müqavilələrə əsasən kanalların, kanallar üzərindəki qurğuların, gözətçi binaların layihələri hazırlanırdı.

Meliorasiya və Su Təsərrüfatı sahələrində görülən tikinti işlərinin həcmi 1930-cu ilin ilk illərindən başlamaqla sürətlə artmışdır. 1931-ci ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutunu bitirmiş Tağı Əbdülrəhimov, Moskva Su Təsərrüfatı Mühəndisləri İnstitutunun məzunu Mehdi Abbasov və digər gənc mütəxəssislər İ.Rudman, M.Qdovin, D.Muradov, Q.Kadagidze, Jirinov, Riko layihə şöbəsinə işə qəbul edilmişlər. Şöbədə görülən işlərin həcmlərinin artması ilə yanaşı layihələrin məzmunu da mürəkkəbləşmişdir. Yeni əkin sahələrində suvarma sistemləri layihələrinin, yararsız vəziyyətə düşmüş köhnə kanalların bərpası layihələrinin, çaylarda daşqın sularına qarşı tikilməsi tələb olunan mühafizə bəndlərinin layihələrinin, müxtəlif təyinatlı hidrotexniki qurğuların layihələrinin və digər layihə-axtarış işlərinin hazırlanmasına başlanmışdır. Layihə-axtarış işləri, əsasən Muğan-Mil düzlərində, Kür çayı ətrafında və digər bölgələrdə aparılırdı.

Meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində görüləcək işlərin yayılma sahəsinin genişlənməyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsinin “Layihə şöbəsi” əsasında 1933-cü ilin aprel ayının 8-də Azərbaycanda Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə İdarə təşkil olundu. Abbasov Mehdi Əli oğlu trest səlahiyyəti verilmiş layihə idarəsinin müdiri, E.İ. Zdobnov isə baş mühəndis vəzifəsinə təyin olundular.

Yeni təşkil olunmuş layihə-axtarış idarəsində ilkin olaraq Mil düzündəki qədim suvarma sistemlərinin bərpası layihəsi, Şimali Muğan ərazisində suvarma və kollektor-drenaj sistemlərinin layihə sənədləri hazırlandı. Xudat massivində topoqrafiya işləri görüldü və s.

Qısa vaxt ərzində “Salyan düzündə suvarma sisteminin sxematik layihəsi və kollektor suyığıcı sisteminin texniki iqtisadi layihəsi”, “Qaraçala sovxozunda suvarmanın əsaslı yenidən qurulmasının texniki-iqtisadi layihəsi”, “Lənkəran və Yevlax düzənliyində bataqlığın qurudulması layihələri”, “Ağçala və Mahmudçalada şorlaşmış bataqlıqların qurudulması layihəsi”, “Kür çayı sahillərində daşqınlara qarşı mühafizə bəndlərinin layihələri” və digər layihələr işlənildi.

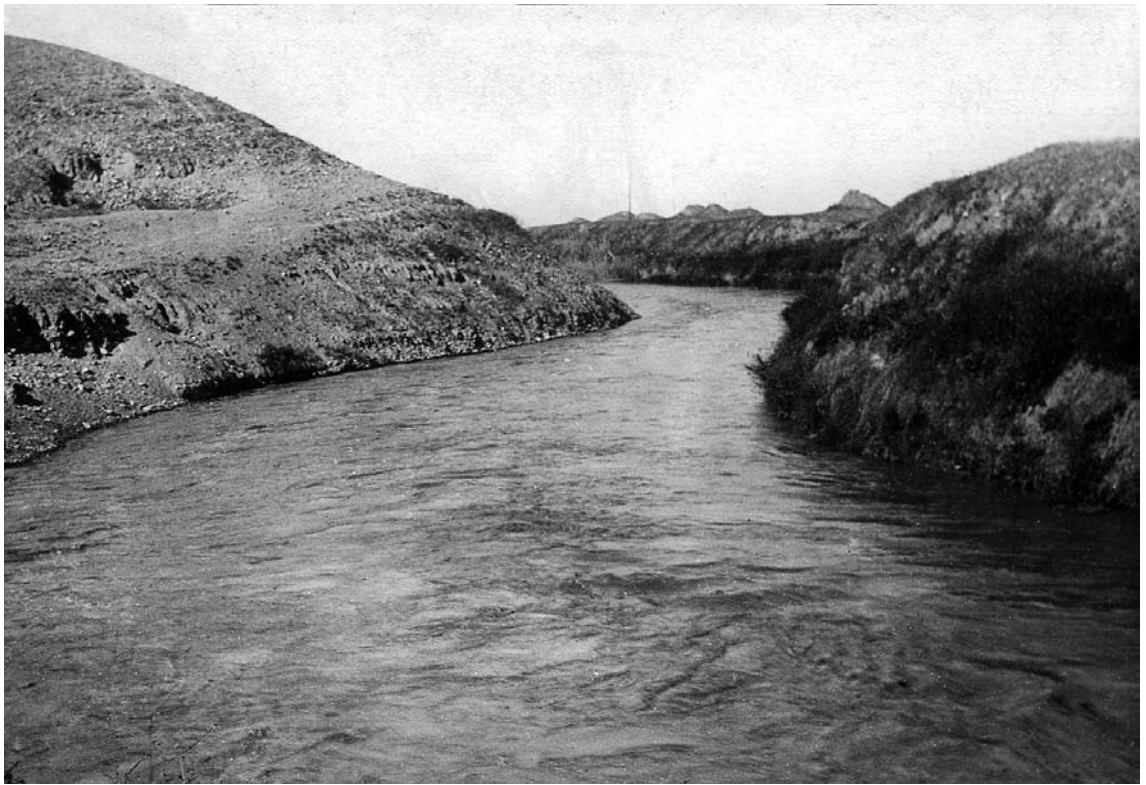
Araz çayından su qəbul etməklə Mil düzündə və Qarabağın düzən hissəsində əkin sahələrini suvarmaq məqsədilə Köhnə Xanqızı kanalın yenidən qurulması, dağılmış suvarma sisteminin bərpa layihəsi E.İ.Zdobnov tərəfindən işlənmiş və tikintisi 1933-cü ildə başa çatdırılmışdır.

Köhnə Xanqızı suvarma sistemi şimaldan Qarqarçay, cənubdan Araz çayı ilə həmsərhəd olan Mil düzünün orta hissəsində yerləşirdi. Köhnə Xanqızı kanalının IV-VI əsrlərdə tikildiyi güman olunur. Tarixi mənbələrdə bu kanalın adı Borlos kimi də çəkilirdi. Sonrakı illərdə Gavurax adlandırılmışdır. Araz çayından təxminən eyni hissədə su götürməklə, çayın sağ sahili boyunca İranın Muğan düzündə əkin sahələrini suvarmaq məqsədilə çəkilmiş magistral kanalın adı da Gavurax olmuşdur. Yararsız hala düşmüş kanal XIV əsrdə Teymurləng tərəfindən bərpa olunmuş, qarabağlı Əhməd bəy Cavanşir tərəfindən 1866-cı ildə Araz çayından 8 km uzunluğunda olan dağılmış hissə tikinti-bərpa işlərindən sonra Gavurax adıyla kanal yenidən istifadəyə verilmişdir. Sonrakı illərdə suvarma sistemini bərpa etmək üçün təşəbbüslər olsada da, tikinti-bərpa işləri 1927-1933-cü illərdə görülmüşdür. Kanal istifadəyə verildə dövrünün tanınmış bolşeviklərindən biri, gürcü millətindən olan Qriqori Konstantinoviç Orconikidzenin şərafinə Orconikidze kanalı adlandırılmışdır. Torpaq məcrada tikilmiş kanalın uzunluğu 64,5 km, su nəqletmə qabiliyyəti 33 m³/san idi. Əmirzeyitli kəndi yaxınlığında Araz çayında tənzimləmə işləri görməklə kanala su qəbul edilmişdir.

Sovetlər ölkəsində Q.K.Orconikidze adına kanalın istifadəyə verilməsi irriqasiya tikintisi sahəsində böyük nailiyyət kimi qeyd edildi. Suvarma sistemindəki 33 min hektar əkin sahəsində pambıq bitkisinin becərilməsi üçün əlverişli şərait yaradıldı. İşçi qüvvəsi olaraq bu əraziyə digər bölgələrdən köçkünlərin məskunlaşdırılmasına, yeni kənd və qəsəbələrin salınmasına başlandı.

Layihə-axtarış idarəsində 1934-cü ildən Azərbaycanda torpaqların şorlaşma xəritəsinin tərtib olunmasına başlandı.

Yevlax şəhərinin ərazisindəki bataqlığın qurudulmasında ilk dəfə hidromexanizasiya üsullundan istifadə olundu.

Orconikidze (Xan qızı) kanalı. Füzuli rayonu. 1933

Layihə-axtarış idarəsində Qız qalasından Daşburuna kimi Araz çayı sahilində olan düzən ərazilərdə əkin sahələrini suvarmaq üçün texniki-iqtisadi layihələr və Sabirabad şəhərindən başlamaqla, Xəzər dənizinə kimi Kür çayı ətrafı sahələrdə mexaniki üsulla suvarmanın texniki-iqtisadi layihələri hazırlandı.

1934-cü ildə Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış İdarəsində 273 nəfər işçi çalışırdı ki, bunun da 120 nəfəri mühəndis-texniki heyət, 56 nəfəri qulluqçu, 97 nəfəri isə müxtəlif işləri yerinə yetirən fəhlələr idi.

Layihə-axtarış işlərini yerinə yetirərkən idarənin əməkdaşları nəqliyyat vasitəsi olaraq əsasən, icarəyə götürülmüş atlardan istifadə edirdi. Layihəçilər ilk dəfə 1936-cı ildə maşınlardan istifadə etməyə başlamışlar.

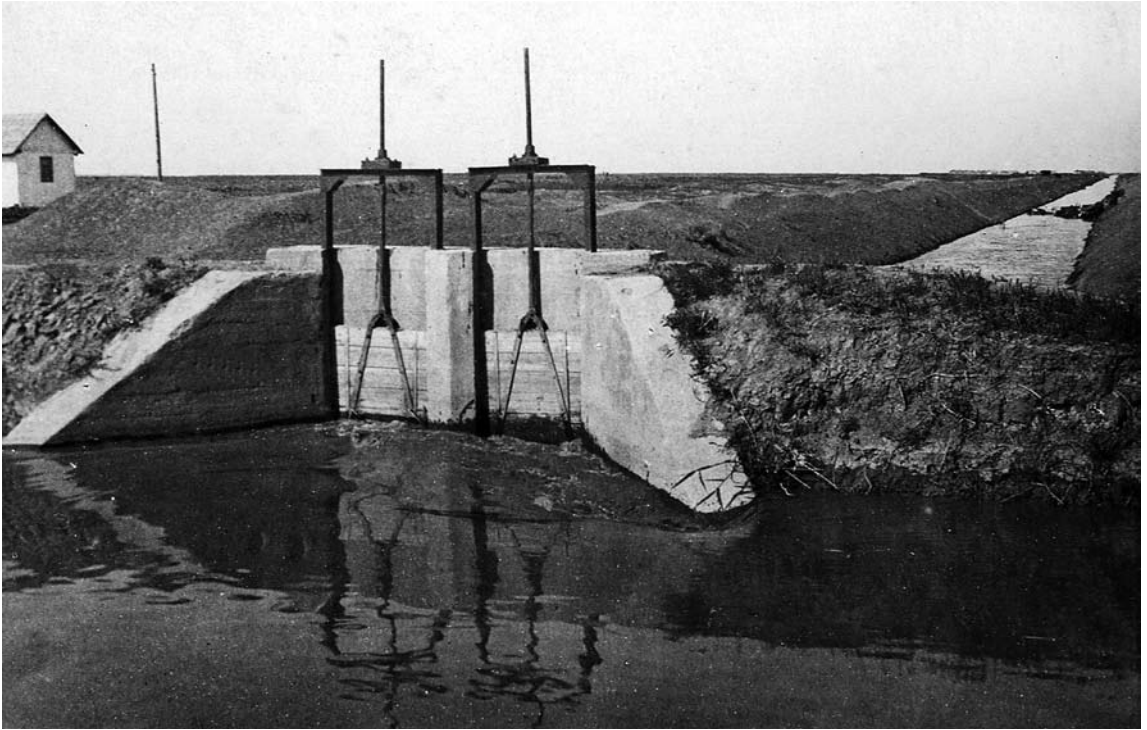
Hazırlanan irriqasiya-meliorasiya layihələrində yeni texnikaların tətbiq edilməsinə xüsusi diqqət ayrılmışdır. İlk dəfə, 1935-ci ildə layihə şöbəsinin əməkdaşı mühəndis M.S.Yaşın tərəfindən hazırlanmış DDA-100 yağışyağdıran maşından Qaraçala sovxozunda əkin sahəsinin suvarılmasında istifadə olunmuşdur.

1930-1937-ci illərdə layihə-axtarış işlərinin yerinə yetirilməsində mühəndislərdən Abbasov M.Ə, Zdobnov E. İ., Qovord A.R., Siromyatnikov S.İ., Səlimbəyov C.V., Rudman İ.A., Voronin İ.M., Leşev N.A., Kələntərova E.F., Quluzadə S.İ., Muradov D.M., Kadagidze Q.S. və digərlərinin, texniki işçilərdən Əzizova N.A., Bakunin R.İ., Allahverdiyeva R.S., Valyayeva Z.V., Kuzanova T.Q., Dolqova A.N. və başqalarının xüsusi əməyi olmuşdur.

Layihə-Axtarış İdarəsi keçmiş Hüsü Hacıyev küçəsi 11-də yerləşən binanın, əsasən I, az hissəsi isə II mərtəbəsində yerləşmiş, bir masa ətrafına 2-3 əməkdaş yığılmaqla çətin şəraitdə işləməli olmuşlar.

*Layihə idarəsi (Azdövsutəslayihə İnstitutu) 1930-1940-cı illərdə
bu binada fəaliyyət göstərmişdir*

Paylayıcı kanalda şülüz. Beyləqan rayonu. 1933

1936-cı ilin sonunda SSRİ Əkinçilik Xalq Komissarlığının əmri ilə Zaqafqaziya Su Layihə İdarəsi “(Закгипровод)” rəhbər texniki işçilər də daxil olmaqla, Tiflis şəhərindən Bakı şəhərinə köçürülmüşdür. Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış İdarəsinə birləşdirilməklə, yeni adla, Zaqafqaziya Su Layihə “(Закгипровод)” idarəsi yaradıldı və SSRİ ƏXK-nın Baş Pambıqçılıq İdarəsinin tabeçiliyinə verilmişdir. Zaqafqaziya Su Layihə Trestinin Tiflis şəhərindən Bakıya köçürülməsi 1937-ci ilin fevral ayında tam başa çatdırılmışdır.

Layihə-axtarış işləri aparılacaq obyektlərin rəhbərləri və layihələrin baş mühəndisləri təyin edilmişdir. Birləşmədən sonra fəaliyyət göstərən idarənin tərkibi əsasən aşağıdakılardan ibarət idi:

1. Rəis
2. Baş mühəndis
3. Mühəsibat
4. Mingəçevir hidroqovşağı şöbəsi
5. Aran şöbəsi
6. Aqrroiqtisadi büro
7. Müqavilə işləri şöbəsi
8. Arxiv
9. Texniki kitabxana
10. Mərkəzi anbar
11. Mingəçevirdəki mərkəz

1938-ci ilin may ayından idarə Zaqafqaziya Su Layihə-Axtarış “(Закводпроиз)” adlandırıldı və Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan Respublikalarında su təsərrüfatı sahəsində layihə-axtarış işlərini həyata keçirirdi. İdarə “Zaksulayihəaxtarış” adlandırıldıqdan sonra tərkibində bəzi dəyişiklik edilmişdir: rəhbərlik ümumilikdə əsasən idarənin işini təşkil edir, texniki

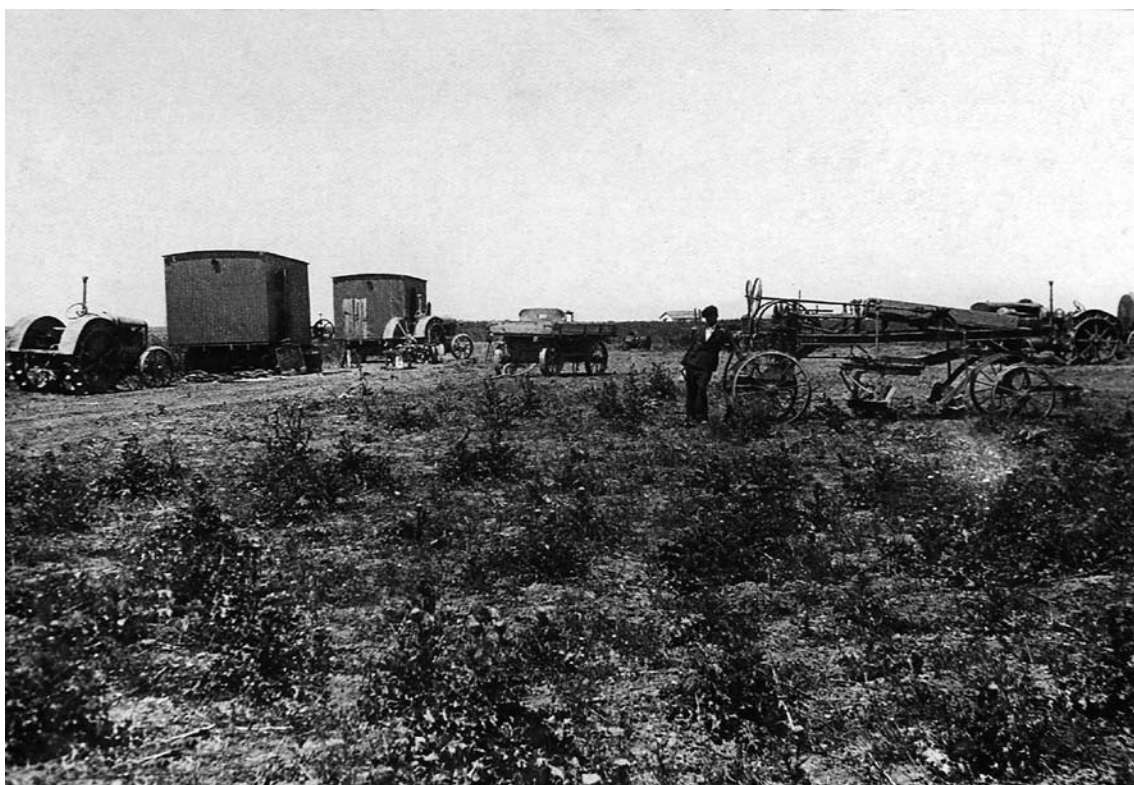
Çinçil karxanası. 1933

Paylayıcı kanalda şlüz tikilir. 1933

Əkin sahəsində yeni texnika

Meliorasiya maşınlarının səyyar emalatxanası. 1933

Daşburun qəsəbəsi. 1933

Kanal üzərində şlüz. 1933

Miltikinti idarəsi. Daşburun 1933

Ağac konstruksiyalı körpü. 1933

rəhbərliyi isə müavini – baş mühəndis vasitəsilə həyata keçirilir. İdarənin inzibati-təsərrüfat aparatını əsasən aşağıdakılar təşkil edir:

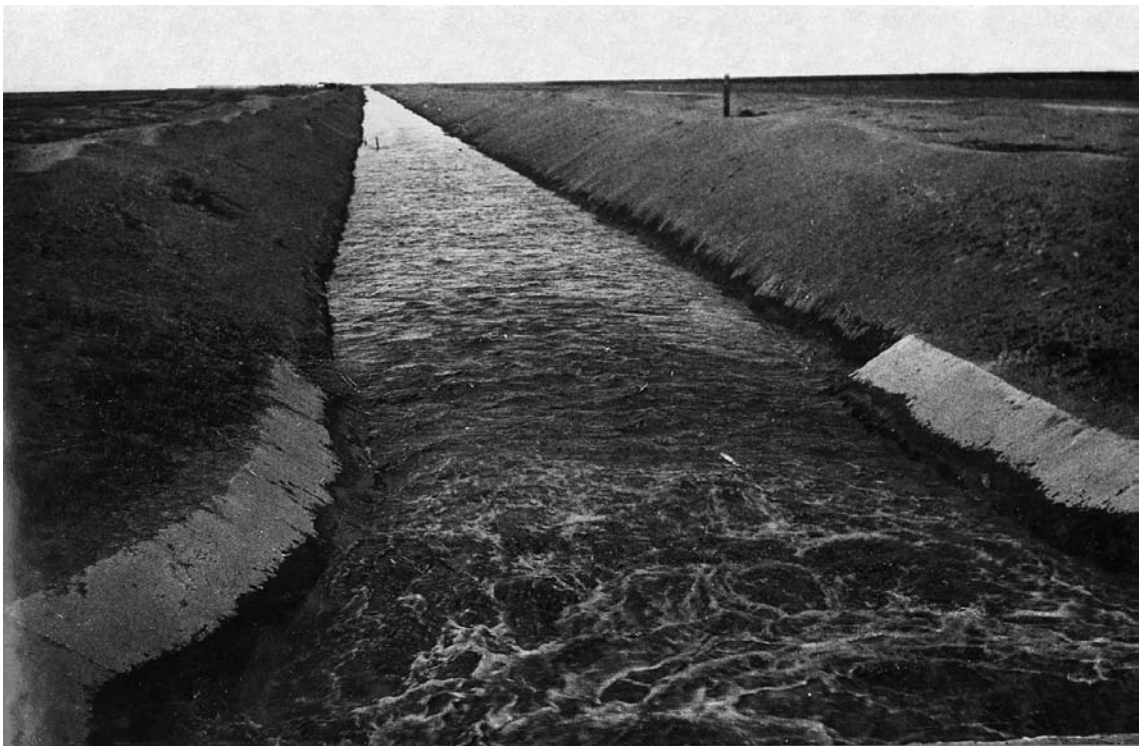
1. Ümumi dəftərxana, makinə bürosu ilə birlikdə
2. Mühasibatlıq
3. Plan şöbəsi
4. Xüsusi bölmə
5. Təsərrüfat hissəsi

İstehsalat aparatı 2 şöbədən ibarət olub:

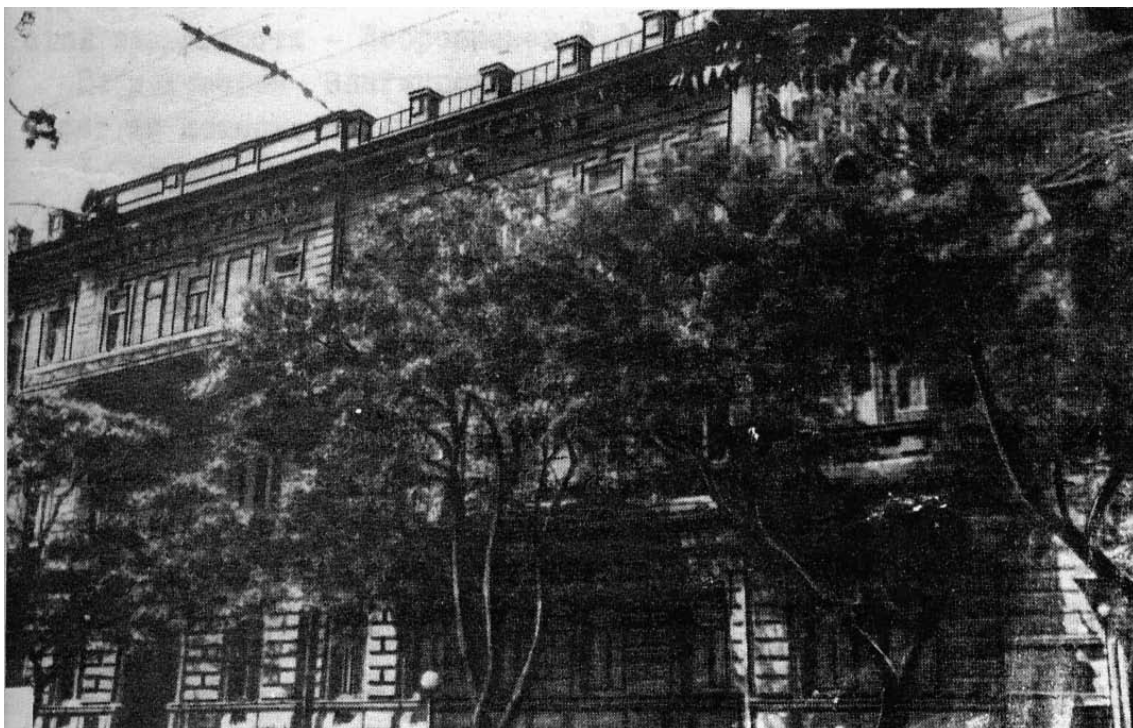
1. Layihə-axtarış şöbəsi
 - 1.1 Topoqrafiya
 - 1.2 Hidrogeologiya
 - 1.3 Hidrologiya
 - 1.4 İstehsalat işi və smeta
 - 1.5 Texniki layihəçilər qrupu
2. Aqroiqtisadi şöbə
 - 2.1 Torpaq-meliorasiya
 - 2.2 Mühəndis-meliorasiya
 - 2.3 Su-torpaq laboratoriyası
 - 2.4 Aqroiqtisadi layihəçilər qrupu

Bu şöbələrdə xidmət işlərini həyata keçirən tərtibat bürosu: cizgiləri hazırlayan qrup, layihə cizgilərinin üz çıxarma üsulu ilə artırılması, torpaq və qruntun analizi üçün laboratoriya və cildləmə işlərini yerinə yetirən qruplar fəaliyyət göstərmişdir. Layihə idarəsinin texarxivi, kitabxanası, anbarı, çöl tədqiqat işlərini həyata keçirən axtarış bazası və qarajı olmuşdur.

Bu illərdə Mingəçevir su anbarının və Kür çayı üzərində tikiləcək hidroqovşağın yerinin topoqrafiya işi görülmüşdür. Gürcüstanda Rioni çayı üzərində tikilən hidroqovşağın yerində

Orconikidze (Xan qızı) kanalı. Beyləqan rayonu. 1933

*“Azdövsutəslayihə” İnstitutu 1940-1963-cü illərdə
bu binada fəaliyyət göstərüb*

və tikilməsi nəzərdə tutulan Samur-Dəvəçi kanalının trasında, Tərtər çayı sahillərində daşqın-lara qarşı tikiləcək mühafizə bəndlərinin yerində, Respublika ərazisində axan çayların suyun-dan irriqasiya sistemlərində istifadə etmək məqsədilə çay hövzələrində əlverişli yerin seçilməsi üçün geniş topoqrafiya işləri aparılmışdır.

Layihə-axtarış idarəsi 1940-cı ildə əməkdaşları üçün normal iş şəraiti olan Kommunist küçəsi 5-dəki (indiki İstiqlaliyyət küçəsi, 5) binaya köçürülmüşdür.

Mingəçevir su anbarının tikintisi ilə bağlı geotexniki tədqiqatların aparılması üçün tələb olunan cihaz və avadanlıqlarla təmin olunmuş geniş laboratoriya, tədqiqat bazası və maşın mexanizmlər saxlanılan park yaradılmışdır.

Mingəçevir bəndi tikildikdən sonra su altında qalacaq 1248 km² çala sahənin 1:50000 miqyasında geoloji xəritəsi tərtib olunmuşdur. Ərazidə çoxsaylı şurflar, qazılmaqla tikiləcək torpaq bənd üçün tələb olunan inşaat materialının yeri müəyyənləşdirilmişdir. Tikintisində inşaat materialı kimi istifadə olunacaq qruntun fiziki-mexaniki, kimyəvi və su xüsusiyyəti laboratoriya şəraitində yüksək dəqiqliklə öyrənilmişdir. Hidroqovşaqdakı bütün qurğuların ayrı-ayrı hissələri elmi baxımdan geniş tədqiq edilmişdir. Layihədə su enerjisindən istifadə və su təsərrüfatı hesabları, aparılmış elmi-tədqiqat işlərinə əsaslanaraq yüksək dəqiqliklə yerinə yetirilmişdir. Mingəçevir su anbarının tikintisi ilə paralel, ilk növbədə tikiləcək yeni magistral kanalların, suvarma sistemlərinin layihə sənədlərinin işlənməsinə başlanılmışdır.

Kür-Araz düzənliyində geniş meliorasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində işlər görülmüşdür. Bu dövrdə Şimali Muğan, Cənubi Muğan və Salyan düzlərində başlanmış layihə-axtarış işləri də davam etdirilmişdir. Salyan-Akuşin ərazisində 4 min hektar və 7 min hektar sahələrin, Bolqarçay ərazisindəki 12 min hektar sahənin suvarılması üçün layihələr hazırlanmışdır.

Salyan və Muğan düzlərində, cənub-şərqi Şirvan ərazisində qrunt sularının səviyyəsinin dəyişmə dinamikasını öyrənmək məqsədilə müşahidələrin aparılmasına da başlanılmışdır. Bu

ərazilərdə qazılmış müşahidə quyularının ümumi sayı 600-ə qədər idi. Muğan və Salyan düzlərinin su balansı və görüləcək meliorasiya tədbirlərinin sxemi tərtib olunmuşdur.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyət göstərdiyi bu dövrdə aşağıda adları çəkilən layihə işləri görülmüşdür:

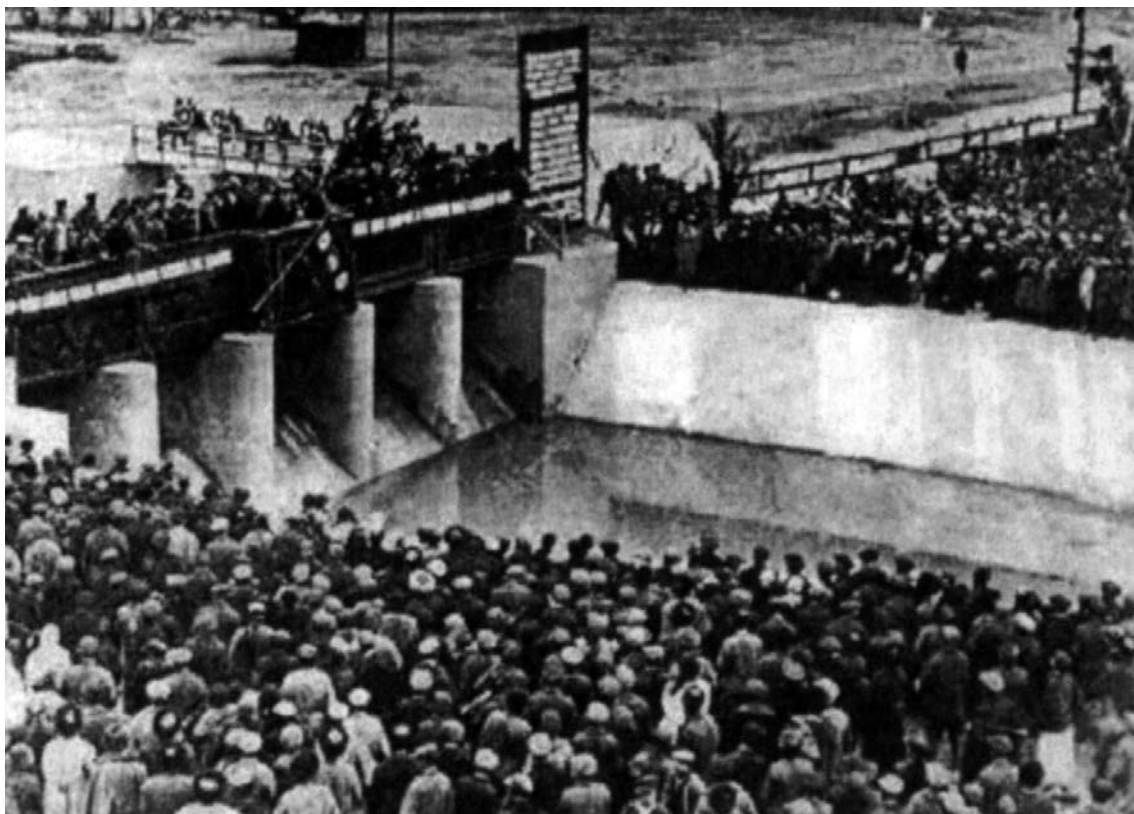
1. Muğanda hidrogeoloji şəraiti öyrənmək məqsədilə Mürsəlli kəndində dərin quyu qazılması;
2. Şirvan düzünə axan çayların aşağı hissəsinin düzəldilməsi layihəsi (layihə müəllifi S.F.Koropkin);
3. Muğan düzündə yığılan suyun kənarlaşdırılması layihəsi (layihə müəllifi M.A.Leşev);
4. Mingəçevir hidroqovşağında layihə işləri (layihə müəllifləri Q.M.Lomidze və başqaları);
5. Kür-Araz düzənliyində suvarma layihələri (layihə müəllifi B.A.Dobronravov);
6. Azərbaycan çaylarından və Araz çayından əkin sahələrinin suvarılmasında istifadənin öyrənilməsi layihələri;
7. Mingəçevir düzənliyində suvarma sxemləri (layihə müəllifi N.A. Leşev);
8. Xaçmaz ərazisində 5300 hektar sahədə təsərrüfat ərazisinin təşkili və irriqasiya sistemlərinin yenidən qurulması;
9. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində (DQMV) Madaqiz hidroelektrik stansiyasının (HES) texniki layihəsi;
10. Naxçıvanda Uzunoba su anbarının texniki layihəsi;
11. Mövcud “Baş Akuşa” nasos stansiyasının yenidən qurulması;
12. Abşeron yarımadasının Binə-Hövsan ərazisində yeraltı suların hidrogeoloji tədqiqi;
13. Quba rayonundakı 12 saylı sovxozda suvarma sisteminin yenidən qurulmasının texniki layihəsi;
14. Naxçıvan hidroelektrik stansiyası (HES) layihəsi;
15. Zaqatalada çayçılıq sovxozunun layihəsi;
16. Lənkəran və Astara rayonlarında Mortso-lyadji və Kaladagiya bataqlıqlarının qurudulması və s.

1938-ci ildə Samur çayından Ataçaya kimi Samur-Abşeron kanalının birinci növbəsi olan hissənin, Samur-Dəvəçi kanalının layihə-axtarış işlərinə başlandı. Uzunluğu 110 km, sərfi 26 m³/san olan Samur-Dəvəçi kanalının layihəsinin baş mühəndisi Səlimbəyov Cəfər Vahab oğlu idi. Layihənin hazırlanmasında və tikintisində N.A.Leşov, N.Dikov, İ.Voronin, B.Pılınik, V.Kələntərova, B.Silovtsev, B. Vorobyov, İ.Quluzadə, B.Tabasaranski, İ.Kuloşvili və başqaları yaxından iştirak etmişlər.

Özbəkistanda Böyük Fərqanə kanalının tikintisində istifadə olunmuş “Xalq tikintisi” metodundan istifadə etməklə, 1939-cu ildə xalq tikintisi adlandırılan Samur-Dəvəçi kanalının tikintisində başlandı. Bu tikintidə 30 min yerli əhali çalışmışdır.

Layihəçilər demək olar ki, iş yerlərini Quba şəhərinə dəyişmişdilər. Kollektivin əsas işçiləri Quba şəhərində yaşamış və kanalın layihə sənədlərini də orada işləmişlər. Layihəçilərin böyük bir qrupu C.V. Səlimbəyov və B.Q Vorobyovun rəhbərliyi ilə kanalın tikintisini aparın təşkilatın sərəncamında olmuşlar. Layihənin işçi cizgiləri birbaşa tikinti aparın inşaatçıların istifadəsinə verilirdi. Tikinti aparın müddətdə yaranmış çoxsaylı mürəkkəb texniki məsələlər layihəçilərin gərgin əməyi nəticəsində vaxtında öz müsbət həllini tapırdı.

“Su – hidrotexniki qurğulara təsir baxımından, sutkanın 86400 saniyəsində də, işləyir” məntiqini qəbul edən layihəçilər hamılıqla çox böyük fədakarlıqla çalışmışlar. Elan olunmuş xalq tikintisində topoqrafiya və geodeziya qrupunun işçiləri xüsusilə fərqlənmişlər. Tikinti başa çatmış Samur-Dəvəçi kanalı 28 aprel 1940-cı ildə istifadəyə qəbul edildi. Həyat

Samur-Dəvəçi kanalının açılışı. 1940

mənbəyi olan su, Xaçmaz, Xudat, Dəvəçi və Siyəzən rayonlarının ərazisinə axdı. Kanalın tikintisində xüsusi əməyi olan çoxsaylı inşaatçılarla yanaşı, layihə idarəsinin əməkdaşları da dövlətin yüksək orden və medalları ilə təltif olunmuşlar.

Samur-Abşeron kanalının ikinci növbəsi, Ataçay-Abşeronun tikintisi 1946-cı ildə başa çatdırılmalı idi. 1941-ci ildə müharibənin başlanması kanalın tikintisində işlərin dayandırılmasına səbəb olmuşdur.

1938-ci ildə Gürcüstan SSR-nin Kolxida düzənliyində hidroloji tədqiqat işləri aparılmışdır. Ermənistan SSR-nin ərazisində də, bəzi obyektlərin layihələri hazırlanmışdır.

1939-cu ildə əməkdaşlar tərəfindən hazırlanmış layihə cizgiləri əsasında SSRİ-də ilk dəfə Kür çayı üzərində üzən nasos stansiyası yaradılmışdır.

1940-cı ildə Şimali Muğanda V.R.Volobuyevin rəhbərliyi ilə 218 min hektar sahədə torpaqların meliorasiya olunması istiqamətində geniş tədqiqat işləri aparıldı. 1941-ci ilin əvvəlində Mingəçevir hidroqovşağının tikintisinə başlandı.

1941-ci ildə layihəçilərin sərəncamında yeddisi yük, ikisi minik olmaqla 9 ədəd maşın var idi.

Böyük Vətən Müharibəsi dövründə layihə idarəsi fəvqəladə çətinliklərlə üzləşdi. 1941-ci ilin sonunda görüləsi işlərin həcmi kəskin azaldı. 1942-ci il üçün bağlanılmalı müqavilələr dayandırıldı. Əməkdaşların kütləvi olaraq müharibəyə səfərbər olması layihə idarəsinin bağlanması təhlükəsini yaratdı. Layihə idarəsində az sayda mütəxəssislər saxlanıldı. 1942-ci ilin yanvar ayında idarədə cəmi 15 əməkdaş işləyirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, layihə idarəsinin bağlanma təhlükəsi ilə üzləşdiyi bir vaxtda, 15-20 noyabr 1941-ci ildə Abbasov Mehdi Əli oğlu İttifaq Layihə İnstitutunun rəhbərliyi ilə danışıqlar aparmaq üçün çətin dövrünü yaşayan Moskva şəhərinə getmişdir. Axtardığı insanlar-

Kür çayında üzən nasos stansiya

la görüşmək üçün yollarda 38 sutka olmaqla, Baş İdarənin köçürüldüyü Omsk şəhərinə gəlmiş və Azərbaycanda layihə idarəsini saxlamaq üçün cüzi də olsa maliyyə dəstəyi almışdır.

Bu illərdə layihənin tərtib olunması üçün lazım olan materiallar: kalka, kağız, millimetrovka, karton çatışmadığına görə layihə sənədlərinin tələb olunan müddətlərdə sifarişçiyə verilməsində problemlər yaranmışdır.

Layihə idarəsi 1942-ci ilin ikinci yarısında bəzi xırda müqavilələrin bağlanmasına nail olsa da, bu işləri yerinə yetirəcək mütəxəssislər çatışmırdı. 12 ştat vahidindən 7-si kiçik xidmət heyətindən idi. Yerlərdə axtarış işləri aparacaq mütəxəssislər yox idi. Mütəxəssislər isə əsasən müharibə əlillərindən ibarət idi. Ehtiyat hissələri tapılmadığına görə idarənin sərəncamındakı 2 maşını işlətmək mümkün deyildi. İdarədəki mütəxəssislərin bir hissəsi də aparılan müdafiə işlərinin həllinə cəlb edilmişdir. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, layihə idarəsi azsaylı əməkdaşları müxtəlif təşkilatlarla 14 müqavilə bağlamağa nail olmuşlar ki, bunlardan da 3-nün həcmi nisbətən böyük idi:

1. Ağçala gölündə balıqçılıq təsərrüfatının meliorasiyasının texniki layihəsi;
2. Muğan-Salyan suvarma sistemlərindəki torpaqların şorlaşma dinamikasınının kəməral şəraitdə öyrənilməsi;
3. Kür və Araz çaylarının daşqın sərfinin müəyyən hissəsinin Mil və Şirvan depressiyasında toplanması.

Fəaliyyətinin çətin dövründə layihə idarəsi Gürcüstan və Ermənistan ərazilərində layihə-axtarış işləri aparmamışdır.

1942-ci ilin axırında layihə idarəsində mühəndis - texniki işçilərin sayı 30 nəfər idi. V.R.Volobuyev Azərbaycanda torpaq ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi mövzusunda geniş və çox qiymətli tədqiqat işləri aparmışdır. Bu dövrdə layihə idarəsində hidrogeoloq, geoloq, hidroloq üzrə mütəxəssis yox idi. 1943-cü ildə idarədə cəmi 5 topoqraf olub ki, bu da layihə-

axtarış işlərinin tələb olunan müddətlərdə aparılmasına, layihə tapşırıqlarının və texniki layihələrin vaxtında hazırlanmasına ciddi maneçilik yaradırdı.

1944-cü ildə layihə idarəsinin kifayət həcmdə müqavilələri olmuşdur. Ancaq mühəndis texniki işçilər çatışmadığına görə, layihələrin hazırlanmasında problemlər yaranırdı. Mütəxəssis işçilərə tələbat çoxalmışdır. İşə yeni qəbul olunanlar arasında müharibə əlilləri üstünlük təşkil etsə də, az da olsa ali təhsili yenicə bitirmişləri də var idi.

1944-cü ilin oktyabr ayında SSRİ Əkinçilik Xalq Komissarlığının qərarı ilə Zaqafqaziya layihə-axtarış idarəsi Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyinin layihə-smeta şöbəsinə daxil edildi. Bu dövrdə layihə idarəsində 39 əməkdaş çalışırdı. 1945-ci ilin yanvar ayında əməkdaşların sayı 76 nəfər idi ki, bunlardan ancaq 4-ü layihənin baş mühəndisi vəzifəsini tuturdu.

1941-1945-ci illərdə layihə idarəsində əsas mühəndis-texniki işçilər: Abbasov M.Ə., Dobronravov V.A., Rudman İ.A., Leşev N.A., Smirnov V.M., Manzon A.İ., Dolqov A.P., Volobuyev V.R., Radziyevski B.A., Aristova S.Q., Tabasaranski B.A., Qoff N.Q., Romanov M.V., Bekua E.İ., Valyayeva Z.V., Əzizova P.A., Bakunina R.İ. olmuşdur. Yuxarıda adları çəkilən əməkdaşların gərgin əməyi nəticəsində 1941-1945-ci illərdə 41 obyektin layihə sənədləri hazırlanaraq sifarişçilərə təhvil verilmişdir. Hazırlanmış layihələrdən 32-i Azərbaycan, 6-sı Ermənistan, 3-ü isə Gürcüstan ərazisində olmuşdur.

Bu illərdə layihə işlərinin sayı az olmaqla yanaşı, əsasən xırda iş həcmli olan obyektlərin layihələri üstünlük təşkil edirdi. Yaşayış binalarının, su təchizatı sistemlərinin, torpaq yollarının, meşə zolaqlarının layihələri hazırlanırdı. Əsas məqsəd layihə idarəsini bağlanmaq təhlükəsindən qorumaq idi.

1945-ci ildə layihə idarəsi Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsi adlandırılmışdır. Müharibəni böyük qələbə ilə başa vuran SSRİ hökumətinin 20 oktyabr 1945-ci il 2664 sayılı qərarı ilə "Mingəçevir hidroqovşağının tikintisi və Kür-Araz düzənliyinin suvarılması" layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsinin əməkdaşlarından prof. Lomidze Q.M., Dobronravov V.A., Radziyevski B.A., Babayev R.A., Volobuyev V.R. və başqaları Mingəçevir hidroqovşağının tikintisi üçün layihə sənədlərinin hazırlanmasında yaxından iştirak etmişlər.

Moskva şəhərindən gəlmiş akademiklər Qraftio Q.O., Rizenkampf və Lisenko T.D., professorlar Maslov N.N., Mixaylov, Trombaçev, Quluşkovun Mingəçevir hidroqovşağının tikintisində xüsusi əməyi olmuşdur.

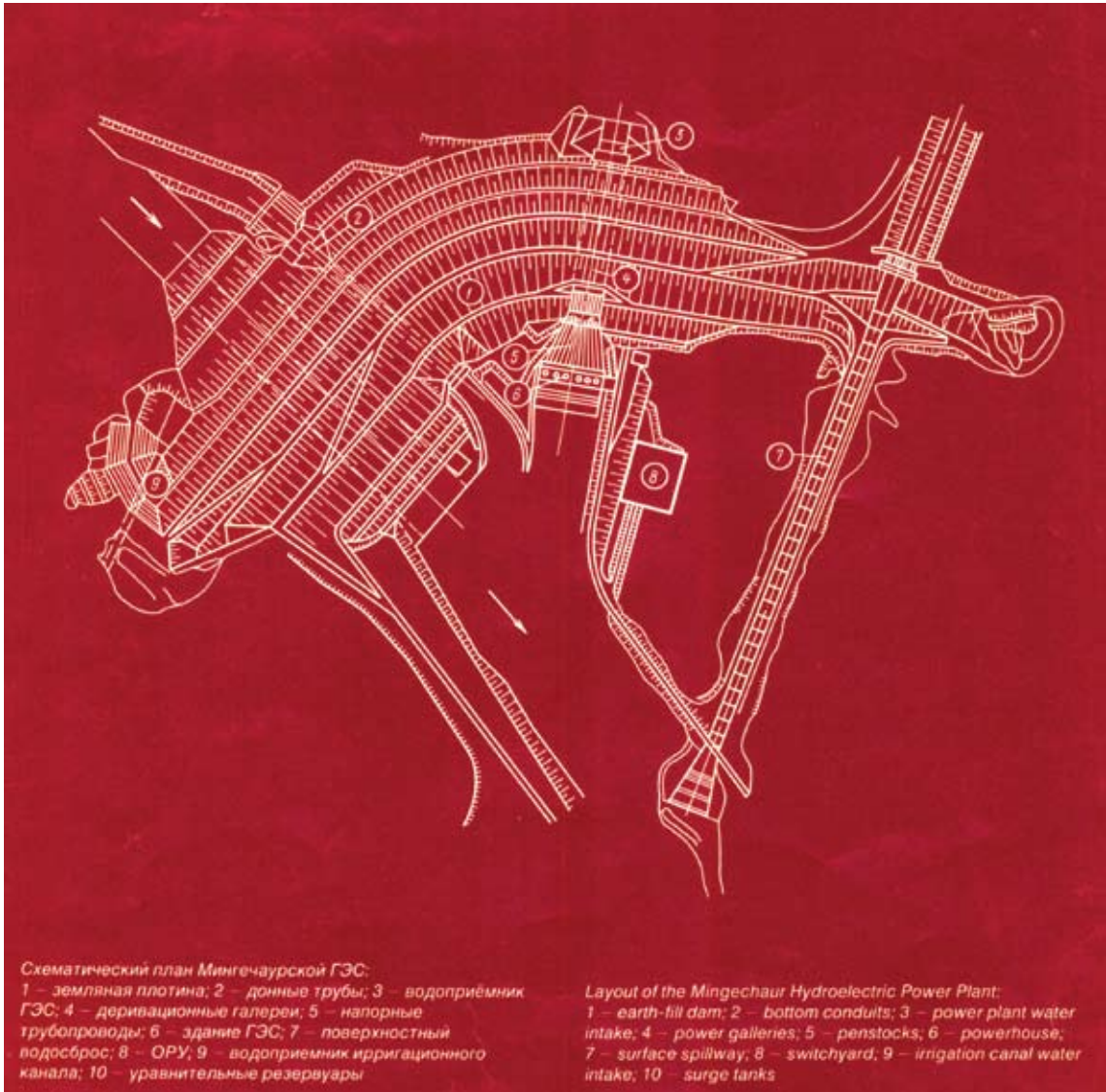
Bu illərdə hazırlanan layihələrdə aparıcı mütəxəssislər olan Mollayev Q.A., Smirnov V.M., Stepa B., Atakişiyev Y.M., Beglyarov S.A., Bibikova K.Z., Dikov N.F. və başqaları yaxşı işləməklə digərlərindən fərqlənmişlər.

Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsində 1946-cı ildən başlamaqla görülən işlərin həcmi ilbəil artmışdır. Görüləcək işlərin profilinin genişləndirilməsi müşahidə olunurdu. İdarənin əsas vəzifəsi Kür-Araz Su Tikinti İdarəsini su təsərrüfatı obyektlərindəki layihələrin işçi cizgilərilə təmin etməkdən ibarət olmuşdur. Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsində 1946-cı ilin yanvar ayında 84 işçi çalışırdı.

Kür-Araz düzənliyində irriqasiya və meliorasiya işlərinin geniş miqyasda aparılması ilə bağlı layihələrin obyektlər üzrə tərtib olunmasına başlandı.

Məsələn: Kür ətrafındakı mexaniki suvarmanı elektrik enerjisi ilə təmin edəcək dizellə işləyən elektrik stansiyasının layihələndirilməsi, ekskavatorlar təmir olunacaq zavodun layihələndirilməsi və s.

1946-cı ilin sonunda Layihə-Axtarış İdarəsində işçilərin sayı 217 nəfər idi. Əsasən aşağıdakı bölgələr üzrə layihə-axtarış işlərinin görülməsinə başlanmışdır:

Мингəçевир су анбарında гидроқовшағın (бəндін) sxematik planı

1. Salyan-Akuşa massivi;
2. Şimali Muğan;
3. Gəncə-Qazax massivi;
4. Şirvan düzü;
5. Mil-Qarabağ düzü;
6. Xəzərətrafi düzənlik və Abşeron;
7. Lənkəran düzənliyi;
8. Cənubi-Şərqi Şirvan və digərləri.

Bu bölgələrdə suvarma sistemlərinin yenidən qurulması və torpaqların meliorasiya olunması üçün aşağıdakı obyektlər üzrə layihə tapşırıqlarının hazırlanmasına başlanmışdır:

1. Araz çayı üzərində Bəhrəmtəpə hidroqovşağının;

2. Samur çayı üzərində suqəbuledicinin;
3. Türyançay və Göyçay üzərində hidroqovşağın;
4. Yuxarı Qarabağ kanalının;
5. Yuxarı Şirvan kanalının;
6. Baş Muğan kanalının;
7. Samur-Dəvəçi kanalının davamı, Samur-Abşeron kanalının II növbəsinin (Abşerona kimi);
8. Muğan-Salyan sutullayıcısının;
9. Xaçınçay su anbarı;
10. Pirsaatçay su anbarı;
11. Axıncaçay su anbarı;
12. Ağstafaçay su anbarı və digər obyektlərin.

1946-cı ildən başlamaqla müxtəlif su təsərrüfat layihələrinin sxemləri hazırlanmışdır:

1. Kür-Araz düzənliyindən dren və kollektor sularının dənizə axıdılması;
2. Kürətrafi ərazilərdə nasos stansiyalarının elektrik enerjisi ilə təmin edilməsi sxemi;
3. Kür-Araz düzənliyində tətbiq edilən nasos stansiyalarının seçilməsi sxemi;
4. Şirvan düzündə suvarma sxemi;
5. Gəncə-Qazax massivində suvarma sxemi;
6. Birgə irriqasiya-energetika sxemi və digər layihələr.

Azərbaycan Layihə Axtarış İdarəsində hazırlanmış layihələrin Moskvada, Elmi-Texniki Şurada təstiqləndirilməsinə qarşı olan qüvvələrlə layihə müəlliflərinin çətin şəraitdə mübarizə apardığı vaxtlar da olmuşdur.

Ümumittifaq Elmi-Tədqiqat Hidrotexnika və Meliorasiya İnstitutunun direktoru A.Çarevski və prof. B.Şaumyan Şimali Muğanda suvarılan ərazilərdə kollektor-drenaj sistemlərinin tikintisinin əleyhdarı kimi tanınırdılar və hazırlanmış layihələrin təsdiqləndirilməsinə qarşı çıxırdılar. Şaumyan çıxışlarında Muğan düzündə drenaj tikintisinə vəsaitin ayrılmasını dövlətin pulunu çölə tökmək kimi qiymətləndirmişdir. Onların fikrincə, Şimali Muğanda dövrü əkin sistemindən istifadə etməklə torpaqlarda şorluğu aradan qaldırmaq olar.

Elmi-Texniki Şurada 1 aprel 1948-ci ildə Şimali Muğandakı Ehtiyat Torpaq Fondunda "Suvarma və Meliorasiya Layihəsi" nə baxılarkən təşkil olunan müzakirə, sonralar "Drenajın zərərliyi" mövzusunda aparılan və aylarla uzanan müzakirələrə çevrilmişdir. Ağır atmosfer şəraitində keçən bu müzakirələrdə layihə müəllifi və Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsinin baş mühəndisi Dobronravov V.A., mütəxəssislər Aristov S.Q., Şpanin Q.İ., Rudman İ.A., Kulaşvili İ.S., Polad-zadə A.A., Volobuyev V.R. və digərləri layihənin müdafiəsində sona qədər mübarizə aparmışdılar. Ümumittifaq Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının Rəyasət Heyətində 1 və 2 noyabr 1948-ci il tarixlərində akademiklər Lisenko T.D., Palinov B.B., professorlar Antipov, Karatayeva, Brudastov, Kovda, Petrov və digər mütəxəssislərin iştirakı ilə müzakirə edilən layihə əsasən bəyənilmişdir. Elmi Texniki Şuraya təqdim olunmuş layihə 8 ay davam edən müzakirələrdən sonra 15 noyabr 1948-ci ildə təsdiqlənmişdir. Bununla da Kür-Araz düzənliyində geniş miqyasda kollektor-drenaj sistemlərinin tikintisinə yol açılmışdır.

“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTU

1950-1970-Cİ İLLƏR

Tikintisi nəzərdə tutulan obyektlərdə görüləcək işləri sürətləndirmək və əkin sahələrindən yüksək məhsuldarlıq götürülməsini təmin etmək məqsədilə, xüsusi olaraq Kür-Araz düzənliyindəki su təsərrüfatı obyektləri üzrə layihə-axtarış işlərini “Layihə tapşırığı” və “İşçi cizgiləri” olmaqla, 2 mərhələdə hazırlanmasına SSRİ Nazirlər Sovetinin 20.05.1950-ci il tarixindəki 2117 sayılı qərarı ilə icazə verilmişdir.

1950-ci il iyun ayının sonuna kimi Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsində görülən işlər, ümumilikdə, Kür-Araz Su Tikintisi Baş İdarəsi və Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyi ilə bağlanmış müqavilələr əsasında aparılırdı.

1950-ci ilin iyul ayından başlamaqla görülən layihə-axtarış işləri dövlət büdcəsindən maliyyələşdirildi. Layihə-axtarış işlərinə görə əmək haqqının ödənilməsi ləğv edilərək əməkdaşlara daimi vəzifə maaşları təyin edildi. Bu layihəçilərin və başqa işçilərin vəzifələrdə yüksəlmək üçün ixtisaslarını daim artırmaq istiqamətində çalışmalarına yeni stimül yaratdı.

1951-ci ildə Yuxarı Qarabağ kanalının, 1954-cü ildə isə Yuxarı Şirvan kanalının layihələndirilməsinə başlandı. Tələb olunan müddətlərdə kanalların layihə tapşırıqları və işçi cizgiləri hazırlandı. Eyni vaxtda Yuxarı Qarabağ və Yuxarı Şirvan kanallarının təsir zonalarında mövcud olan suvarma sistemlərinin yenidən qurulması üçün tələb olunan layihə tapşırıqları da hazırlandı.

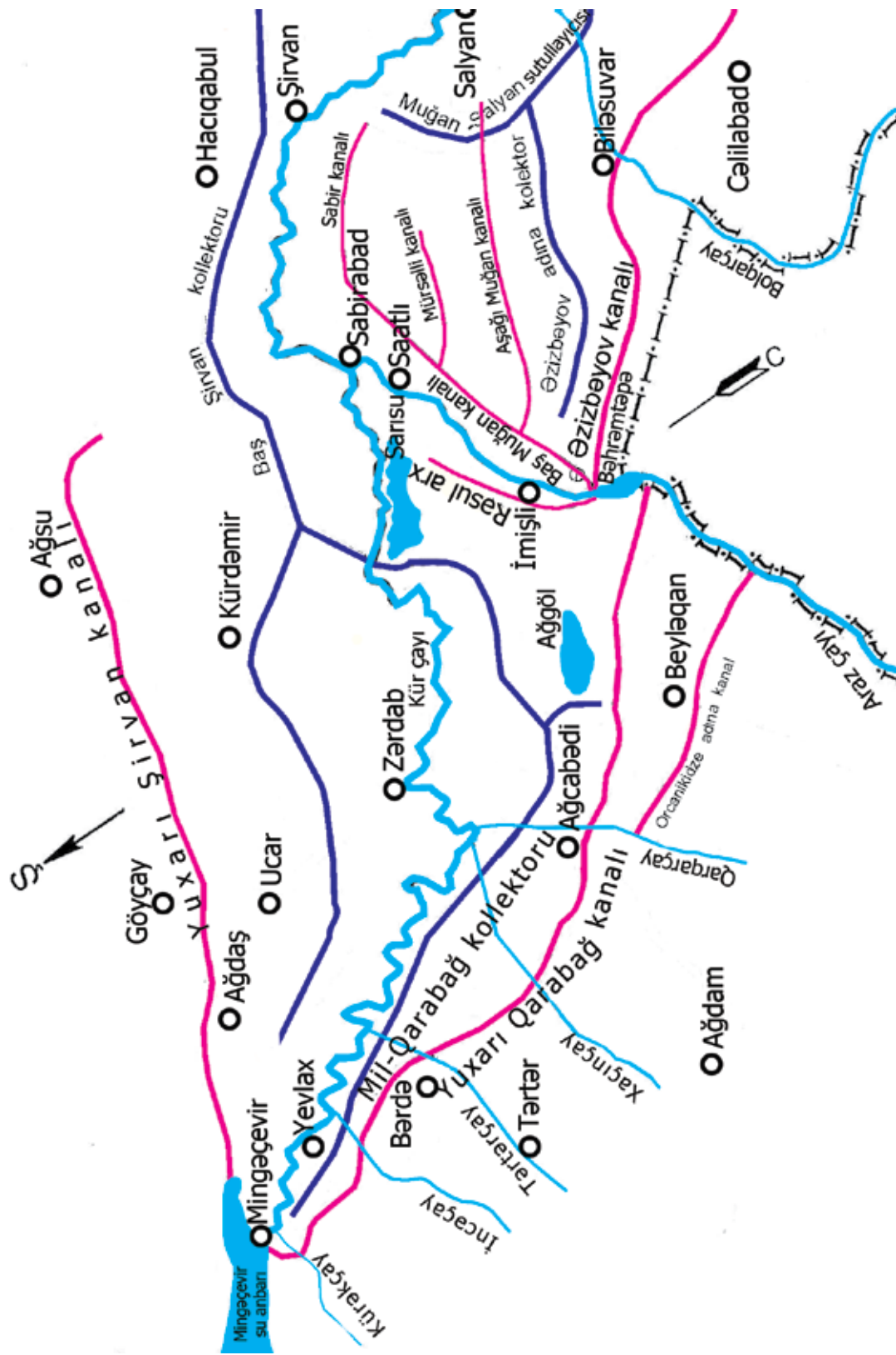
Meliorasiya və su təsərrüfatı tikintiləri sahəsində yaranmış yeni əlverişli şəraitdə, hazırlanacaq layihələrin müxtəlif profilliyi, mürəkkəbliyi, layihə işlərinin məzmununda istifadə olunan yeniliklər və işin həcmi nəzərə almaqla, Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsində bəzi struktur dəyişiklikləri aparılmışdır.

Layihə-Axtarış İdarəsinin əməkdaşlarından Q.A.Mollayev, A.M.Cəmşidov, F.F.Kondratyev, B.A.Tabasaranski, E.F.Kələntərova, V.F.Şilovtsev, A.N.Stupin, V.N.Suçkov, E.İ.Hacıyev, M.A. Mustafayev, B.İ.Əskərbəyli, A.D.Rüstəmbəyov, A.B.Tuskayev, M.D.Fomenko, R.L.Bulqak, A.Ələkbərov və başqaları şöbə rəhbəri, bölmə rəhbəri və layihə baş mühəndisi vəzifələrinə təyin olunmuşlar.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 6 aprel 1951-ci il 1137 sayılı qərarına əsasən kiçik layihə təşkilatlarının ləğv edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Layihə-Axtarış İdarəsi əsasında SSRİ Pambıqçılıq Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən Zaqafqaziya Su- Layihə Pambıqçılıq İdarəsi (“Закгидрoводхлопок”) yaradılmışdır.

1951-ci ildə layihə idarəsində Kür-Araz düzənliyində apardığı meliorasiya layihə işlərindən əlavə, kəndlərdə və rayon mərkəzlərində elektricləşmə üçün tələb olunan layihə-axtarış işlərinin hazırlanmasına başlandı.

Muğan və Salyan düzlərində suvarılan sahələrdə aparılmış elmi-tədqiqat işləri nəticəsində müəyyən edildi ki, qrunut sularının səviyyəsini tələb olunan dərinliklərdə saxlamaq üçün, irriqasiya sistemləri ilə bircə kollektor-drenaj sistemləri də tikilməlidir. Beləliklə bu bölgədə açıq konstruksiyada kollektor-drenaj sistemlərinin geniş miqyasda tikintisinə başlandı. Əkin sahələrində torpaqların meliorasiya olunması üçün nəzərdə tutulan layihə sənədləri tələb olunan normalara uyğun olaraq, Layihə İdarəsində işlənmiş və vaxtında tikinti təşkilatlarına çatdırılmışdır.

Kür-Araz düzənliyində magistral kanalların və kollektorların sxematik planı. 1970

Muğan və Salyan düzlərində tikilmiş drenlərin əsaslı yuma aparılan sahələrdən və əkin sahələrindən kənarlaşdırdığı duzlu sular 1953-cü ilə kimi ərazidəki digər qonşu sahələrə axıdılırdı. Bu proses Muğan-Salyan sutullayıcının istismara verilməsinə kimi davam etdi. Ərazidə mövcud olan təsərrüfatlararası kollektorların drenlərdən qəbul etdiyi su, 1953-cü ildən başlamaqla istismara verilmiş Muğan-Salyan sutullayıcısı ilə Xəzər dənizinə axıdıldı.

Muğan-Salyan sutullayıcısı 1950-1953-cü illərdə tikilmişdir. Sutullayıcının istismara verilməsi ilə Kür-Araz düzənliyində ilk dəfə dren suları Xəzər dənizinə axıdıldı. Sutullayıcının təsir zonasında 172 min hektar sahə olmuşdur. Sutullayıcı Şimali Muğandan başlayıb Ağçala gölünün qərb sahili boyunca uzadılaraq cənubi-şərqə doğru dönmüşdür. Salyan düzündə Orta Akuşin yaylasını kəsərək, Neftçala rayonu ərazisində, Sarıqamışlı kəndinin yaxınlığında Xəzər dənizinə birləşdirilmişdir. Sutullayıcının mənsəbinə yaxın olan 56 km uzunluğundakı hissəsi yarım qazmada, damba düzəldilməklə tikilmişdir. İstismar müddətində sutullayıcının bu hissəsində ərazilərin təkrar şorlaşması və dambanın bəzi yerlərdə uçması halları da müşahidə olunmuşdur.

Muğan-Salyan sutullayıcısının əsas texniki göstəriciləri aşağıdakı kimi idi: uzunluğu 87,5 km; hesabat sərfi başlanğıcda saniyədə 21 kub m; sonda saniyədə 36 kub m; dibdən eni başlanğıcda 4,5 m; sonda 21,0 m; yamaclığı 1,5; suyun orta sürəti saniyədə 0,47 m; dib mailliyi 0,0005; suyun orta dərinliyi 2,96 m; inşaat dərinliyi 3÷5,4 m; dambanın üstdən eni 5 m; dren modulu saniyədə 0,055÷0,445 litr/hektar arasında dəyişmişdir. Üzərində qoyulmuş nasos stansiyalarının sayı 1 ədəd, dəmir yolu ilə kəsişmədə körpülərin sayı 1 ədəd, suvarma kanalı ilə kəsişən yerlərdə qurğuların sayı 10 ədəd olmuşdur. Dren modulunun maksimum qiymətlərinə Şimali Muğan ərazisində rast gəlinmişdir.

Muğan-Salyan sutullayıcısının istismar olunan müddətdə müəyyən illərdə apardığı sərf, yuma suyunun artıq verilməsi və basqılı yeraltı suların az da olsa təsiri nəticəsində, layihə göstəricisindən nəzərəcarpacaq dərəcədə artıq olmuşdur. Kollektorun üzərində qoyulmuş nasos stansiyasının saniyədə 21 kub m sərfə hesablanmasına baxmayaraq, nasos stansiyasından bəzi vaxtlarda saniyədə 32 kub m su sərfi vurulmuşdur. Mütəxəssislərin verdiyi məlumatlara görə, Muğan-Salyan sutullayıcısı vasitəsi ilə meliorasiya tikinti işlərinin geniş vüsət aldığı 1975-1980-ci illərdə Xəzər dənizinə hər il 930-2383 mln. kub m həcmində minerallaşmış su axıdılmışdır. Suyun minerallıq dərəcəsi 18,2÷20,5 q/l arasında dəyişmişdir.

Layihə sənədləri 1950-1954-cü illərdə hazırlanmış və Muğan düzündə tikilmiş əsas təsərrüfatlararası kollektorlar aşağıdakılar idi:

Cəfərxan kollektoru – 1950-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 3 kub m, uzunluğu 22 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 8 min hektar;

I Kürətrafi kollektor – 1952-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 3-5 kub m, uzunluğu 29 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 15 min hektar;

II Kürətrafi kollektor – 1953-cü ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 2-4 kub m, uzunluğu 18 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 11 min hektar;

Sabir adına kollektor – 1953-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 4-6 kub m, uzunluğu 18 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 17 min hektar;

Əzizbəyov adına kollektor – 1954-cü ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 2,0-4,0 kub m, uzunluğu 72 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 18 min hektar;

Mansur kollektoru – 1954-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 4-7 kub m, uzunluğu 21 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 15 min hektar;

Solsahil kollektoru – 1954-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 2-3 kub m, uzunluğu 18 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 11 min hektar;

Sağsahil kollektoru – 1954-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 4-6 kub m, uzunluğu 44 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 12 min hektar.

Salyan düzündə ümumi uzunluğu 74,7 km olan əsas təsərrüfatları kollektorlar aşağıdakılar idi:

Şimali Akuşin kollektoru – 1950-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 2-4 kub m, uzunluğu 26,5 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 9 min hektar;

Orta Akuşin kollektoru – 1951-ci ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 3-5 kub m, uzunluğu 14 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 8 min hektar;

Mərkəzi kollektor – 1953-cü ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 2-4 kub m, uzunluğu 17,5 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 11 min hektar;

Kürətrafi kollektor – 1953-cü ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 1-2 kub m, uzunluğu 9,2 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 4 min hektar;

Cənubi-Şərqi kollektor – 1954-cü ildə istismara verilmişdir, sərfi saniyədə 1-2 kub m, uzunluğu 7,5 km, təsir zonasında ərazinin sahəsi 4 min hektar.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 27.05.1953-cü il qərarı ilə Zaqafqaziya Su-Layihə Pambıqçılıq İdarəsi əsasında SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin (KTN-nin) Baş Su Təsərrüfatı İdarəsi təbəçiliyində olmaqla, Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə İnstitutu “Azsutəslayihə” yaradıldı.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 10.4.1954-cü il 673 sayılı qərarı ilə “Azsutəslayihə” İnstitutu Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyinin təbəçiliyinə verildi.

1955-ci ildən “Azsutəslayihə” İnstitutunda iri hidrotexniki qurğuların ayrı-ayrı konstruksiya hissələrindən yığılmasına və təsərrüfatdaxili sistemlərdə hidrotexniki qurğuların standart cizgilərini geniş tətbiq etməklə layihə sənədlərinin hazırlanmasına başlanılmışdır. Su təsərrüfatı tikintilərində işlətmək üçün dəmir-beton məhsullar istehsal edən mexanikləşdirilmiş poliqonlar layihələndirilmişdir. ET-121 ekskavatoru bazasında drendüzən EŞ-2, kanalın yamacını sıxlaşdırmaq üçün MUQ-3, çalovunun həcmi 1,5 kub m, yükqaldırma qabiliyyəti 3,25 ton olan betondöşəyən maşın və digər yeni maşınların, avadanlıqların cizgiləri layihə institutunun əməkdaşları tərəfindən hazırlanmışdır. Bölgələr üzrə 1946-cı ildən başlanmış müxtəlif su təsərrüfatı sxemlərinin hazırlanması işləri başa çatdırılmışdır.

Bu illərdə layihə institutunda ixtisaslar üzrə kadr hazırlığı sahəsində də böyük işlər görülmüşdür. Təşkil olunmuş 6 aylıq kurslarda nivelirlə işləməyi bacaran 26 nəfər texnik, cizgiləri kalka kağızlarına köçürməyi bacaran 15 nəfər texnik, 15 nəfər texnik-menzulist, 30 nəfər layihəçi-texnik, 30 nəfər texnik və digər sahələr üzrə gənc mütəxəssislər hazırlanmışdır.

Kür çayının su ehtiyatından səmərəli istifadə olunmasına Mingəçevir su anbarının yaradılması ilə başlandı. Mingəçevir hidroqovşağı 1955-ci ildən tam istismara verilmişdir. Mingəçevir torpaq bəndi, o dövr üçün hündürlüyünə görə dünyada analoqu olmayan sadə konstruksiyada tikilmiş hidrotexniki qurğu idi. Bəndin hündürlüyü 80 m, üstədən uzunluğu 1559 m, eni 16 m, su anbarında ölü həcm (istifadəsi nəzərdə tutulmayan) 7679 mln. kub m və bu həcmə uyğun su səviyyəsinin yüksəkliyi 68 m-dir. Anbarda faydalı həcm (istifadəsi nəzərdə tutulan) 8051 mln. kub m, faydalı həcm tam yığıldıqda anbarda su səthinin yüksəkliyi 83 m, bu səviyyəyə uyğun anbarda olan suyun həcmi 15730 mln. kub m, su səthinin sahəsi 605 kv km, su anbarının çay boyunca uzunluğu 70 km, orta eni 18 km, maksimum dərinlik 75 m, orta dərinlik 26 m, anbarın perimetri boyunca sahil xəttinin uzunluğu isə 247 km-dir.

Anbarda daşqın suyunun həcmi 340 mln. kub m, bu həcmə uyğun su səthinin yüksəkliyi 83,56 m, anbarda yığılmış suyun həcmi isə 16070 mln. kub m-dir. Elektrik cərəyanı almaq üçün SES-dəki aqreqlərin sayı 6 ədəd idi. Bir aqreqlətin suburaxma qabiliyyəti saniyədə 130 kub m, aqreqlərin hamısı işləyən halda tələb olunan su sərfi isə saniyədə 780 kub m-dir.

Mingachevir su anbarındaki bəndin görünüşü. 1955

Mingachevir su anbarının görünüşü. 1955

Mingachevir SES-nin görünüşü. 1955

Anbar tamam doldurulduqdan sonra (su səviyyəsi 83 m), daşqın baş verərsə, bənddən Kür çayına uzunluğu 1350 m olan dib sutullayıcısından saniyədə 1600 kub m, uzunluğu 600 m olan yuxarı sutullayandan saniyədə 2000 kub m, SES-in aqreqatları vasitəsilə saniyədə 780 kub m, Yuxarı Qarabağ kanalına saniyədə 113 kub m, Yuxarı Şirvan kanalına isə saniyədə 78 kub m su buraxmaq olardı.

Mingachevir SES-i uzun müddət Zaqafqaziyada ən güclü elektrik mənbəyi olmuşdur. SES-dəki 6 ədəd hidroaqreqatın gücü əvvəllər 371 min kvt, hazırda isə 400 min kvt-dir.

Hidroqovşaqa tikinti müddətində görülmüş işlərin həcmi:

Çıxarılan yüngül qrunnun həcmi – 29,2 mln. kub m, çıxarılan qaya qrunnunun həcmi – 4,5 mln. kub m, tökülən yüngül qrunnun həcmi 17,7 mln. kub m olmuşdur ki, bunun da 15 mln. kub m-i horra şəklinə salındıqdan sonra bəndin gövdəsinə tökülmüşdür. Beton və dəmir-beton işlərinin çəkisi 786 min ton, metalkonstruksiyalarının çəkisi 25,2 min ton idi.

Mingachevir su anbarının altında qalan, yəni, insanların istifadəsindən çıxan ərazinin sahəsi 252 min hektar, su anbarından aşağıda, Kür-Araz düzənliyində onun təsir zonasında olan ərazilərin sahəsi isə 1270 min hektardır. Anbara hər il təxminən 900 min kub m gətirmələr çökmüşdür.

Texnogen və antropogen amillərin təsirindən, təbii hadisələrin baş verməsi ehtimalından Mingachevir su anbarının kənarında qalması mümkün deyildir.

Məsələn, Mingachevir su anbarının sağ sahilində 1999-cu ildə torpaq sürüşməsi baş vermişdir. Hidrotexniki qurğuların normal işləməsinə yaratdığı təhlükəyə görə, sürüşmə baş verdiyi ərazi 3 zonaya bölünərək müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Araz çayı üzərində tikiləcək Bəhrəmtəpə hidroqovşağının layihə sənədləri “Azdövsutəslayihə” institutunda hazırlanmışdır.

Bəhrəmtəpə hidroqovşağı Araz çayı üzərində, çayın mənsəbindən 66 km yuxarıda, İmişli rayonu ərazisində tikilmiş və 1957-ci ildən istismar olunur. Bu qurğu tikilməmişdən əvvəl də Araz çayında mexaniki üsulla tənzimləmə aparmaqla 1912-ci ildə tikilmiş magistral kanalla su verilirdi. Qurğunun tikilməsində əsas məqsəd, çayın su ehtiyatından səmərəli istifadə

Bəhrəmtəpə hidroqovşağı. 1957

etməklə Mil və Muğan düzlərindəki əkin sahələrini lillərdən təmizlənmiş suvarma suyu ilə təmin etmək idi. Bu məntəqədə asılı gətirmələrin orta sərfi 38 kq/san, ayrı-ayrı vaxtlarda suda maksimum bulanıqlıq 5600 q/kub m, suyun orta illik bulanıqlığı 360 q/kub m müşahidə olunmuşdur.

Bəhrəmtəpə hidroqovşağına: beton bənd, suqəbuledici, beton və torpaq sudurulduclar, magistral kanallara baş suqəbuledicilər, balıqburaxan qurğular və s. daxildir. Çayın suyu sudurulduclardan keçərək bərk hissəciklərdən, asılı gətirmələrdən təmizləndikdən sonra magistral kanallara verilir. Bəndin hündürlüyü 6-7 m-dir. Hidroqovşaqda bəndin qarşısında 5 m basqı yaratmaq məqsədi ilə, eni 15 m olan və qapı ilə bağlanan 6 suötürücü qurğu, sağ sahildə isə eni 1,2 m, hündürlüyü 5 m olmaqla durulduclara su buraxan 4 ədəd şlüz nizamlayıcı işlədilir. Durulduclar 9 kameradan ibarətdir. Fövqəladə hallarda hidroqovşaqdan saniyədə 2500 kub m daşqın sularını buraxmaq mümkündür.

Tikintidən sonra hidroqovşaqdan su alan Rəsularx, Baş Muğan, Əzizbəyov magistral kanalları ilə İmişli, Saatlı, Sabirabad, Biləsuvar və Cəlilabad rayonları ərazisində olan 157 min hektar əkin sahəsinə bərk hissəciklərdən təmizlənmiş suvarma suyunu vermək mümkün olmuşdur. Durulduclarda gətirmələrdən təmizlənmiş suyu normal şəraitdə kanallara saniyədə 91 kub m, tələbat artarsa, saniyədə 113 kub m sərflə vermək mümkündür.

Yay aylarında Araz çayında axının su sərfi tələb olunan həcmərdə suyun kanallara verilməsinə imkan vermədiyi hallarda yaranmış şəraitdən çıxmaq məqsədi ilə, Bəhrəmtəpə hidroqovşağından bir qədər yuxarı hissədə Araz çayına Yuxarı Qarabağ kanalından saniyədə 40-45 kub m su sərfinin verilməsi də nəzərdə tutulmuşdur.

Layihə institutunda suvarma kanallarına beton üzlük çəkilməsi və nov kanallardan ibarət suvarma sistemlərinin layihələrinin işlənməsinə də bu illərdə başlandı.

“Azsutəslayihə” İnstitutunda aparılan iş təcrübəsini öyrənmək məqsədilə xarici dövlətlərdən və SSRİ-də fəaliyyət göstərən müvafiq layihə təşkilatlarından gəlmiş nümayəndələrin iştirakı ilə 1956-cı ildə geniş müşavirə keçirilmişdir. Çin, Koreya və Çexoslovakiya dövlətlərindən gəlmiş nümayəndələrin xahişi ilə onlara institutda hazırlanmış nov kanalların işçi cizgiləri verilmişdir.

Bu illərdə “Azsutəslayihə” İnstitutu SSRİ-də fəaliyyət göstərən digər layihə təşkilatlarına nümunə olmuşdur. Kanallara beton üzlüklərin çəkilməsi, örtülü drenlərin tikilməsi, mexaniki üsulla suvarmanın aparılması sahəsində əməkdaşların iş təcrübəsi ölkənin digər layihə təşkilatlar tərəfindən mütəmadi olaraq yaxından öyrənilmişdir.

“Azsutəslayihə” İnstitutunda fəaliyyət göstərən əməkdaşların sayı ilbəil artırdı. 1957-ci ildə 588 nəfər, 1963-cü ildə 1000 nəfər, 01.01.1964-cü ildə isə 1046 nəfər əməkdaş çalışırdı ki, bunlardan da 591 nəfəri mühəndis texniki işçilər, 160 nəfəri fəhlə, 142 nəfəri qulluqçu, 21 nəfəri kiçik xidmət heyəti, 132 nəfəri mövsümi işlərə cəlb edilənlər idi. 1964-cü ilin ilk ayında institutun maşın parkında 85 ədəd müxtəlif markalı maşınlar olmuşdur.

1961-ci ildən başlayaraq institut işçilərinin iştirakı ilə əməkdaşlar üçün yaşayış binasının tikintisinə başlandı. Nəzərdə tutulmuş 4 binadan birincisi, 63 ailəlik 01.01.1964-cü ildə, 45 ailəlik bina isə bir qədər sonra əməkdaşların istifadəsinə verildi.

“Azsutəslayihə” İnstitutu 1964-cü ildə istifadə olunan sahəsi 7200 m² olan 5 mərtəbəli yeni binaya köçmüşdür.

Şirvan düzü Azərbaycan Respublikasında suvarma aparılan əsas zonadır. A.K.Axundova görə (1966) Şirvan düzünün ümumi sahəsi 730 min hektardır ki, bunun da 450 min hektarında suvarmanın aparılması mümkündür. Ancaq Yuxarı Şirvan kanalı tikilməmişdən əvvəl düzənlikdə 120 min hektar sahədə suvarma aparılmışdır ki, bunun da 80 min hektarı Şirvan düzünə axan 5 çayın suyu ilə, 40 min hektar sahə isə Kür çayı ətrafında mexaniki suvarma tətbiq etməklə həyata keçirilmişdir.

Mingəçevir hidroqovşağı tikildikdən sonra Yuxarı Şirvan kanalının 1959-cu ildə istismara verilməsi ilə Şirvan düzündə 112 min hektar suvarılan sahə, bitkilərin su tələbatına uyğun olaraq su ilə təmin olunmuşdur.

Mingəçevir su anbarı yaradıldıqdan sonra Kür çayının axını nizamlanmışına görə, aşağı hissələrdə baş verə biləcək daşqınların qarşısı alındı və məhsuldar əkin sahələrinin suvarılması mümkün oldu.

Mingəçevir dəryaçası yarandıqdan və tikintisi mümkün olmuş Yuxarı Qarabağ və Yuxarı Şirvan kanalları istismara verildikdən sonra Qarabağ, Mil, Muğan və Şirvan düzlərində 234 min hektar sahə su tələbatına müvafiq suvarma suyu ilə təmin edilmişdir.

Yuxarı Şirvan kanalı suyu Xanabat bəndindəki baş qurğudan alır. Su qəbul edilən yerdə kanalın dib yüksəkliyi 65,33 m-dir. Anbardan baş qurğuya su nəql edən kanalın uzunluğu 2,9 km-dir. Bu kanalın su qəbul etdiyi yerdə dib yüksəkliyi 70 m olduğuna görə, son illərdə (2000-2001) anbarda suyun səviyyəsi aşağı olduğundan Yuxarı Şirvan kanalına tələb olunan suyun verilməsində problemlər yaranmışdır. Bunu nəzərə alan Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin mütəxəssisləri anbardan su nəql edən kanalda dərinləşdirmə və genişləndirmə işləri aparmış və su qəbul edilən yerdə kanalın dib yüksəkliyini 68 m-ə qədər aşağı salmışlar.

Yuxarı Şirvan kanalı Şirvan düzündə, Yevlax, Ağdaş, Göyçay, Ucar, Zərdab, Ağsu, Kürdəmir və Hacıqabul rayonlarının ərazisindəki əkinəyararlı torpaq sahələrini suvarma suyu

*Azərbaycan Meliorasiya və Su Təcrüfəti naziri Tağı Əbdülrəhimov
Çin Xalq Respublikasından gəlmiş mütəxəssislərlə. 1956
(Tağı Əbdülrəhimov soldan birinci)*

*Azərbaycan Meliorasiya və Su Təcərrüfatı nazirinin müavini Yusif İbadzadə
Çin Xalq Respublikasından gəlmiş mütəxəssislərlə görüşdə. 1956*

*Soldan: Abbasov Mehdi Əli oğlu, İbadzadə Yusif Əliqulu oğlu,
Suçkov Viktor Nikolayeviç. 1956*

Yuxarı Şirvan kanalında baş suqəbuledici qurğu

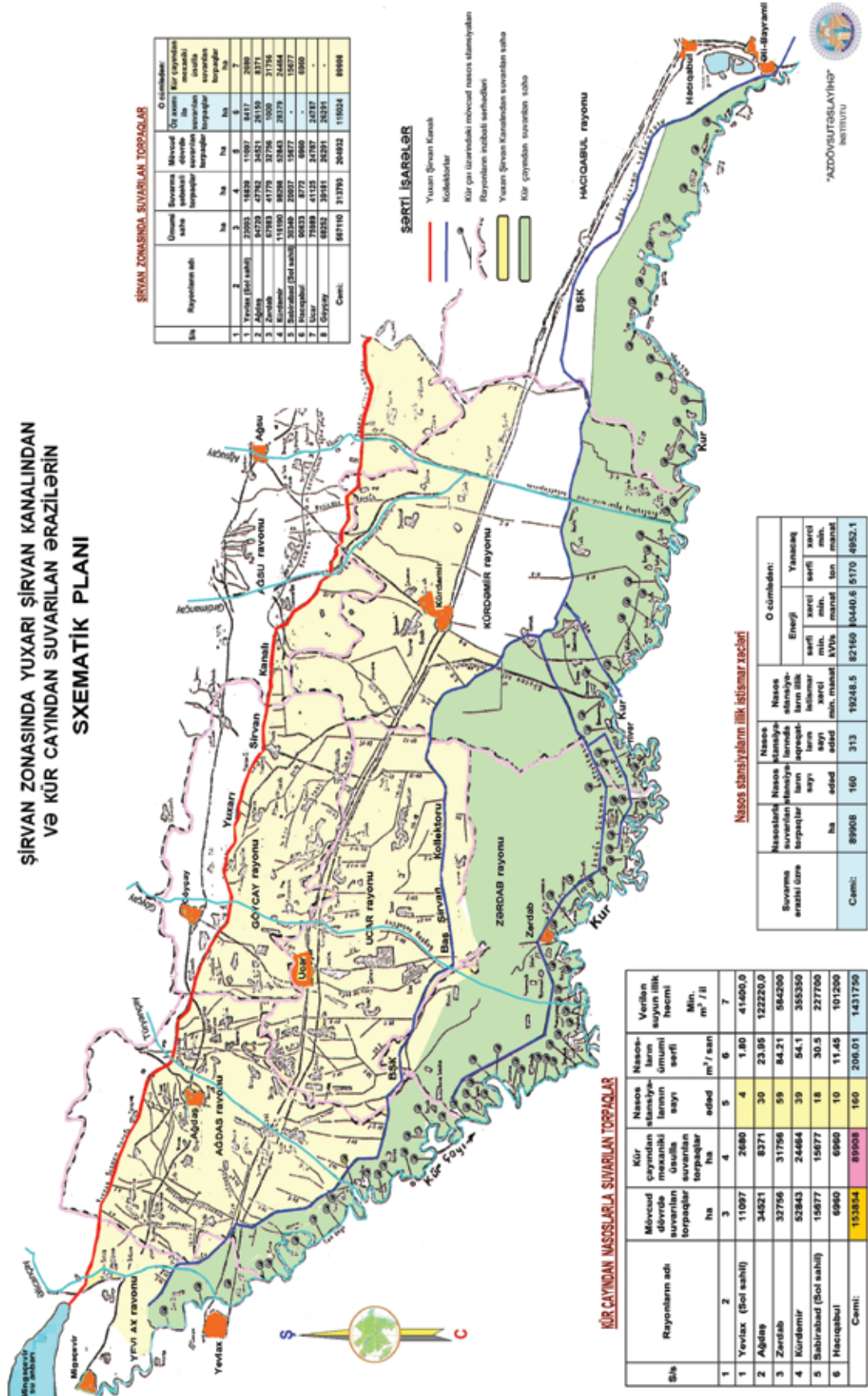
ilə təmin edir. Yuxarı Şirvan kanalının üzərində nasos stansiyası tikməklə suvarma suyunun çatışmadığı Ağsu rayonunda əlavə 20 min hektar sahədə su təminatı yaxşılaşmışdır. Kanalın ümumi uzunluğu 123 km, sərfi saniyədə 78 kub m-dir. Hidravlik göstəriciləri aşağıdakı kimidir: dibdən eni $b=8\div 3$ m; suyun sürəti $v=0,72\div 0,5$ m/san; kanalın inşaat dərinliyi $h= 4,60\div 3,75$ m; yamaclığı $m=2,0$; $m=1,5$.

Kanalın istismara verildiyi ilk illərdə faydalı iş əmsalı aşağı idi. Yuxarı Şirvan kanalından, onun su verdiyi suvarma sisteminin kanallarından sızmaya gedən suların və suvarma texnikasına və suvarılmanın aparılma mədəniyyətinə əməl olunmadığına görə, əkin sahələrinə verilmiş artıq suvarma normalarından və digər səbəblərdən, suvarılan sahələrdə drenaj olmadığı üçün yeraltı qunt sularının səviyyəsi az müddət ərzində yer səthinə yaxınlaşdığına görə, suvarma aparılan sahələrdə torpaqlarda şorlaşma prosesi başladı.

Məlum olduğu kimi, Şirvan düzündə 1950-ci ildə 96 min hektar suvarılırdısa, 1955-ci ildə 132 min hektar, 1960-cı ildə 156 min hektar, 1965-cı ildə isə 167 min hektar suvarma aparılan sahə olmuşdur. Ərazilərdə drenaj sistemlərinin geniş miqyasda tikilməsinə başlanılmışdır. Kollektor-drenaj sistemləri tikilmiş sahələr 1960-cı ildə 20 min hektar, 1965-ci ildə isə 134 min hektar idi. Şirvan düzündə tikilməsi nəzərdə tutulan drenlərin suyunu Xəzər dənizinə axıtmaq məqsədi ilə Baş Şirvan kollektorunun layihə sənədlərinin hazırlanmasına başlandı.

Baş Şirvan kollektorunun tikintisinə 1960-cı ildə başlanmış və 1964-cü ildə istismara verilmişdir. Kollektorun uzunluğu 216 km, mənsəbdə normal sərfi $Q = 36,9$ kub m/san (maksimal sərf 44 kub m/san), Baş Şirvan kollektorunun başlanğıcı ilə mənsəbi arasında yüksəkliklər fərqi 24,85 m, orta mailliyi $i=0,00013$, suyun orta sürəti $v=0,5\div 0,4$ m/s (bəzi sahələrdə $0,85\div 0,7$ m/s), başlanğıcında suyun sərfi 2 kub m/san, orta dren modulu 0,12 l/san ha, dibdən

**ŞİRVAN ZONASINDA YUXARI ŞİRVAN KANALINDAN
VƏ KÜR ÇAYINDAN SUVARILAN ƏRAZİLƏRİN
SXEEMATİK PLANI**

ŞİRVAN ZONASINDA SUVARILAN TORPAQLAR

№	Rayonların adı	Ümumi sahə	Suyvarma sahəsinin dərəcəsi torpaqlar	Müvafiq olaraq suvarılan torpaqlar	On əsasın üzərində suvarılan torpaqlar	O cümlədən:								
						Kür çayından suvarılan torpaqlar	Şirvan kanalından suvarılan torpaqlar	Yuxarı Şirvan kanalından suvarılan torpaqlar	Kür çayından suvarılan torpaqlar	Yuxarı Şirvan kanalından suvarılan torpaqlar	Yuxarı Şirvan kanalından suvarılan torpaqlar	Yuxarı Şirvan kanalından suvarılan torpaqlar		
1	Yevlax (Sol sahə)	23925	19829	11997	8417	2680	2680	2680	2680	2680	2680	2680	2680	2680
2	Agdaş	31725	42762	34521	20139	8371	8371	8371	8371	8371	8371	8371	8371	8371
3	Zərdab	81983	41779	32796	20529	3059	3059	3059	3059	3059	3059	3059	3059	3059
4	Kürdəmir	30349	20037	15877	15877	15877	15877	15877	15877	15877	15877	15877	15877	15877
5	Sabirabad (Sol sahə)	94633	8772	6969	6969	6969	6969	6969	6969	6969	6969	6969	6969	6969
6	Hacıqabul	73469	41125	24787	24787	24787	24787	24787	24787	24787	24787	24787	24787	24787
7	Ucar	68252	39151	28291	28291	28291	28291	28291	28291	28291	28291	28291	28291	28291
8	Göçay	947110	313793	264932	119024	119024	119024	119024	119024	119024	119024	119024	119024	119024
Cəmi:														

ŞƏRTİ İSARƏLƏR

- Yuxarı Şirvan Kanalı
- Kollektorlar
- Kür çay üzərindəki mövcud nasos stansiyaları
- Rayonların icbari sərhədləri
- Yuxarı Şirvan Kanalından suvarılan sahə
- Kür çayından suvarılan sahə

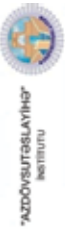
KÜR ÇAYINDAN NASOSLARLA SUVARILAN TORPAQLAR

№	Rayonların adı	Mövcud dövrdə suvarılan torpaqlar	Kür çayından suvarılan torpaqlar	Nasos stansiyalarının sayı	Nasosların ümumi sahəsi	Verilən suyun illik həcmi	Nasos stansiyalarının ümumi sahəsi	
							№	Sahə
1	Yevlax (Sol sahə)	11097	2680	4	1.80	41400.0	6	7
2	Agdaş	34521	8371	30	23.95	122220.0	6	7
3	Zərdab	32796	31756	59	84.21	684200	6	7
4	Kürdəmir	52843	24464	39	54.1	355350	6	7
5	Sabirabad (Sol sahə)	15677	15877	18	30.5	227700	6	7
6	Hacıqabul	6969	6969	10	11.45	101200	6	7
Cəmi:		153854	89908	160	206.01	1431700	6	7

Nasos stansiyaların illik işləmə vaxtları

Suyvarma ərazisi üzrə	Nasosların sayı	Nasosların sahəsi	Nasosların sahəsi	O cümlədən:	
				Yaxıncı	Yaxıncı
ha	89908	160	313	19248.5	82169
Cəmi:				0440.6	5170
				4952.1	

Yuxarı Şirvan kanalının təsir zonasında ərazinin sxematik planı

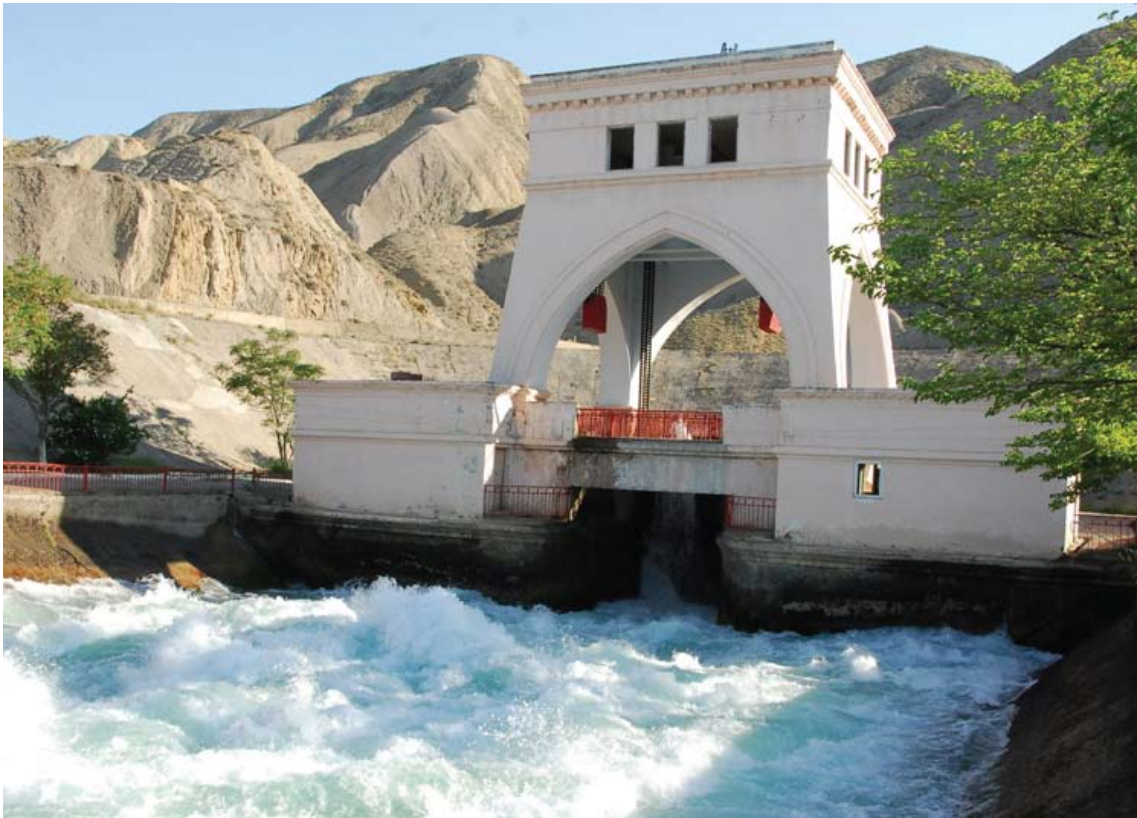
eni $b=1,5\div 12,0$ m, mənşəbdə 2,3 km uzunluğdakı hissədə $b=33$ m-ə, qazma dərinliyi $3,5\div 7,5$ m (bəzi sahələrdə $12\div 34$ m), yamaqlıq əmsalı $m=1,25\div 2,5$ idi.

Yuxarı Qarabağ kanalı 1958-ci ildə istismara verilmişdir. Su anbarındakı Yuxarı Portal baş qurğusundan qəbul edilən su, uzunluğu 1072 m, diametri 4,9 m olan tuneldən keçirilərək Aşağı Pormal baş qurğusu vasitəsilə kanala verilir. Su qəbul edilən yerdə kanalın dib yüksəkliyi 59 m-dir.

Torpaq məcrada tikilmiş kanalın uzunluğu 172,4 km, normal su sərfi saniyədə 113 kub m, maksimal su sərfi isə saniyədə 138 kub m-dir.

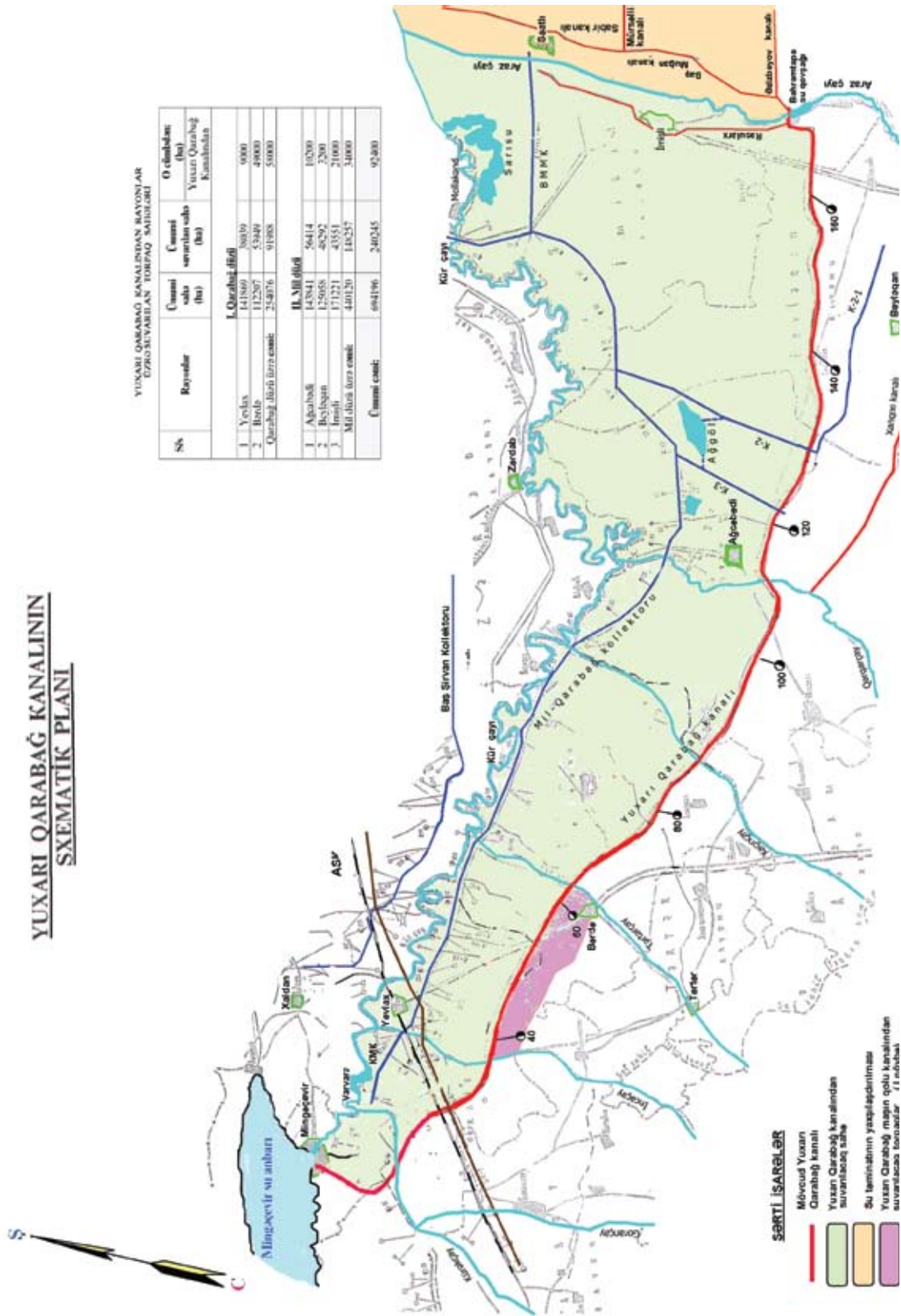
Kanal Qarabağ zonasının, Mil düzünün (az da olsa Muğan düzünün) 122 min hektar sahəsini su ilə təmin edir. Araz çayında su az olan vaxtlarda bu kanala Bəhrəmtəpə hidroqovşağına saniyədə 45 kub m su vermək mümkündür. Eyni zamanda, AzDRES-in (Azərbaycan Dövlət Rayon Elektrik Stansiyası) istifadə etdiyi soyutma suyu da bu kanaldan götürülür. Qış aylarında əkin sahələrinə su lazım olmadıqda belə, AzDRES-ə görə kanala saniyədə 65 kub m su verilir. Soyutma sistemindən çıxan isti su yenidən kanala axıdılır. Bu isə suvarma aparılmayan aylarda AzDRES-in fasiləsiz işi ilə bağlı kanalda təmir-bərpa işlərinin aparılmasına mane olur. Kanala daxil olan isti su torpaq məcrada müxtəlif bitkilərin inkişaf etməsinə şərait yaratdığından, kanalın en kəskin sahəsi azalır və hidravlik parametrlər dəyişir, kanalın su aparma qabiliyyəti 20-30 % azalır.

Yuxarı Qarabağ kanalına su buraxılmamışdan əvvəl kanalın istiqaməti keçən ərəzilərdə, kanaltrafi sahələrdə (1955) qrunt sularının orta yatım dərinliyi 10-15 m idi. Kanala su verilən ilin sonunda qrunt sularının orta yatım dərinliyi 5-6 m, təxminən 5-7 il keçəndən sonra isə $3,0\div 3,5$ m olur. 1962-ci ildə Xaçınçayın yaxın ərəzilərdəki kanal keçən sahələrdə qrunt sularının orta yatım dərinliyi $1,0\div 1,5$ m idi.

Yuxarı Qarabağ kanalında baş suqəbuledici qurğu

YUXARI QARABAĞ KANALININ SXEMATİK PLANI

Yuxarı Qarabağ kanalının təsir zonasında ərazinin sxematik planı

Aparılmış araşdırmalardan sonra məlum olmuşdur ki, torpaq məcrada tikilmiş kanala su verilən ilkin vaxtlarda sızmaya gedən itkilər təxminən 50 % olmuşdur. Sonrakı illərdə məcrada gedən təbii kipləşmədən kanalda su itkisi azalmış, məcranın en kəşik sahəsi artdığından, kanalın su aparma qabiliyyəti də yüksəlmişdir.

Qarabağ kanalının təsir zonasında yerləşən əkin sahələrində qrunt sularının səviyyəsini böhran dərinliyində saxlamaq və torpaqların təkrar şorlaşmasının qarşısını almaq məqsədilə, təsərrüfatlardakı kollektor-drenaj sistemlərindən kənar olunan dren sularını ərazidən kənara axıtmaq üçün Mil-Qarabağ kollektoru tikilmişdir.

Mil-Qarabağ kollektorunun tikintisinə 1958-ci ildə başlanılmış, 1966-cı ildə isə tikinti işləri sona çatmışdır. Kollektorun uzunluğu 168 km, Qarabağ və Mil düzlərində xidmət etdiyi sahə 169 min hektardır. Kollektor Kürdəmir rayonu Mollakənd kəndi yaxınlığında, Kür çayının sağ sahilindən düker qurğusu ilə sol sahilə keçirilmişdir. Kollektorun maksimum sərf aparma qabiliyyəti $Q=48$ kub m/san idi. Kollektorun inşaat dərinliyi 6,0; 5; 3,5, yamaqlıq əmsali 1,5m, dibdən eni 1,8÷1,5 m-dir.

Samur-Abşeron kanalının tikintisi, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, iki növbədə həyata keçirilmişdir. 1940-cı ildə istismara verilmiş birinci növbəsinin uzunluğu 108,7 km, sərfi saniyədə $24÷16$ kub m, su ilə təmin edilən əkin sahəsi 70 min hektar olmuşdur. Kanal torpaq məcrada inşa edilmişdir.

Dəvəçidən-Abşeron qədər uzunluğu 86,3 km olan ikinci növbəsi 1955-ci ildə istismara verilmişdir.

Samur-Abşeron kanalın sonunda Ceyranbatan su anbarı yaradılmışdır.

Abşeron yarımadasında əkinə yararlı sahələri suvarma suyu ilə təmin etmək, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində su təchizatı sahəsində yaranmış problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə

Samur-Abşeron kanalında baş suqəbuledici. Samur çayı. 1955

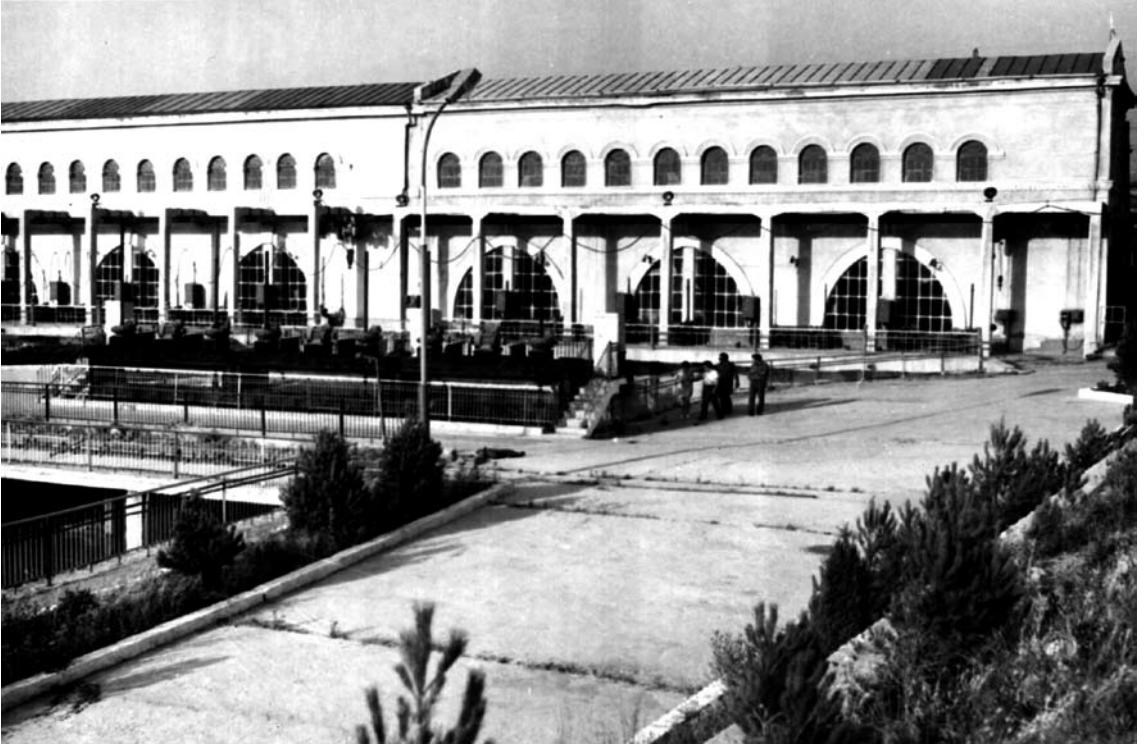
Samur-Abşeron kanalı üzərində hidrotexniki qurğu. 1955

Qudyalçayda sudurılducu

Ceyranbatan su anbarı

Ceyranbatan su anbarında nasos stansiyasının binası

Samur-Abşeron kanalı

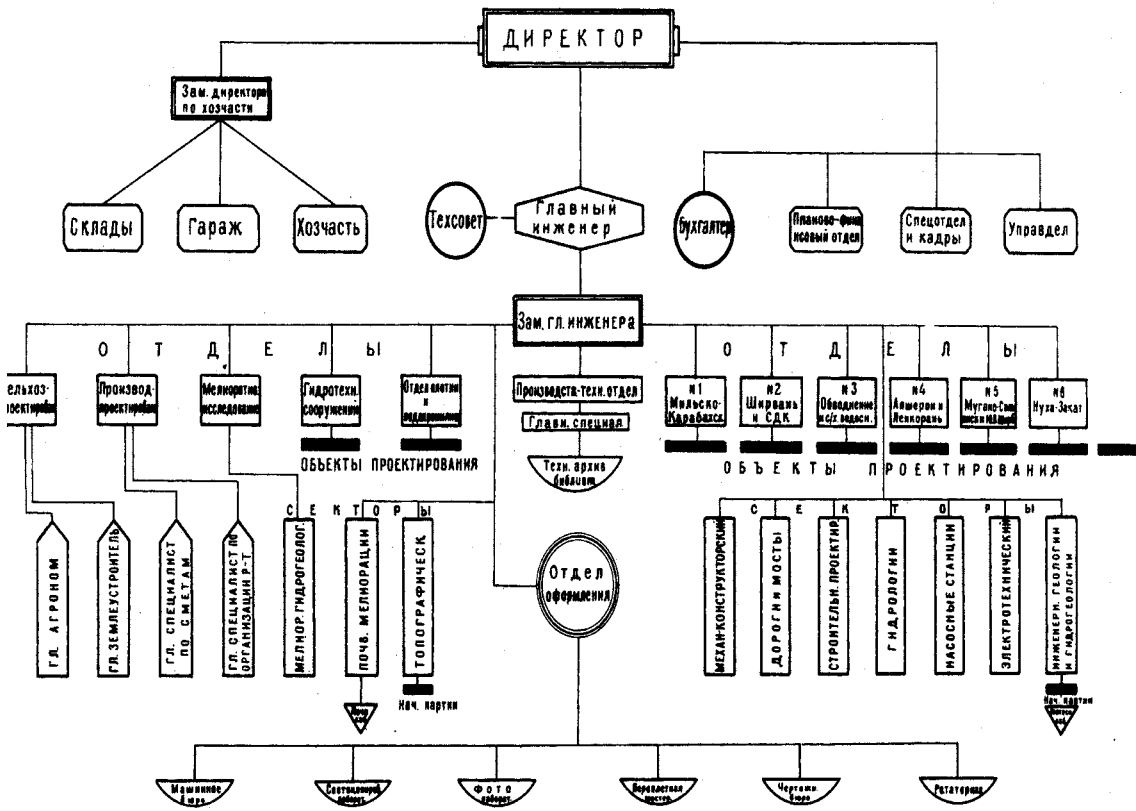
Suvarma kanalı

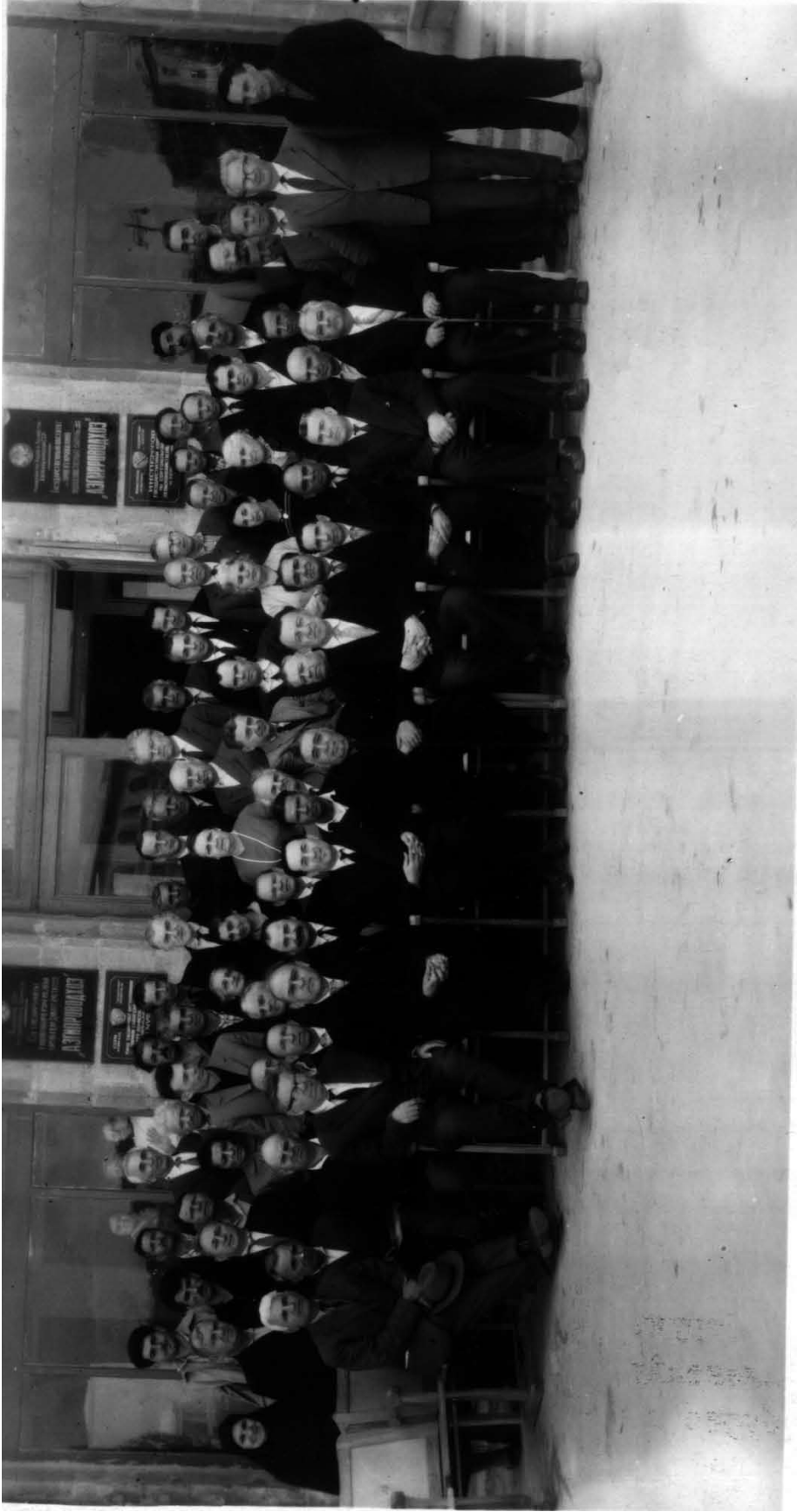
İnstitutun 35 illik yubleyi münasibətilə buraxılmış kitab

Azdövsutəslayihə institutunun yeni binası. 1964

Azdövsutəslayihə institutunun strukturu. 1964

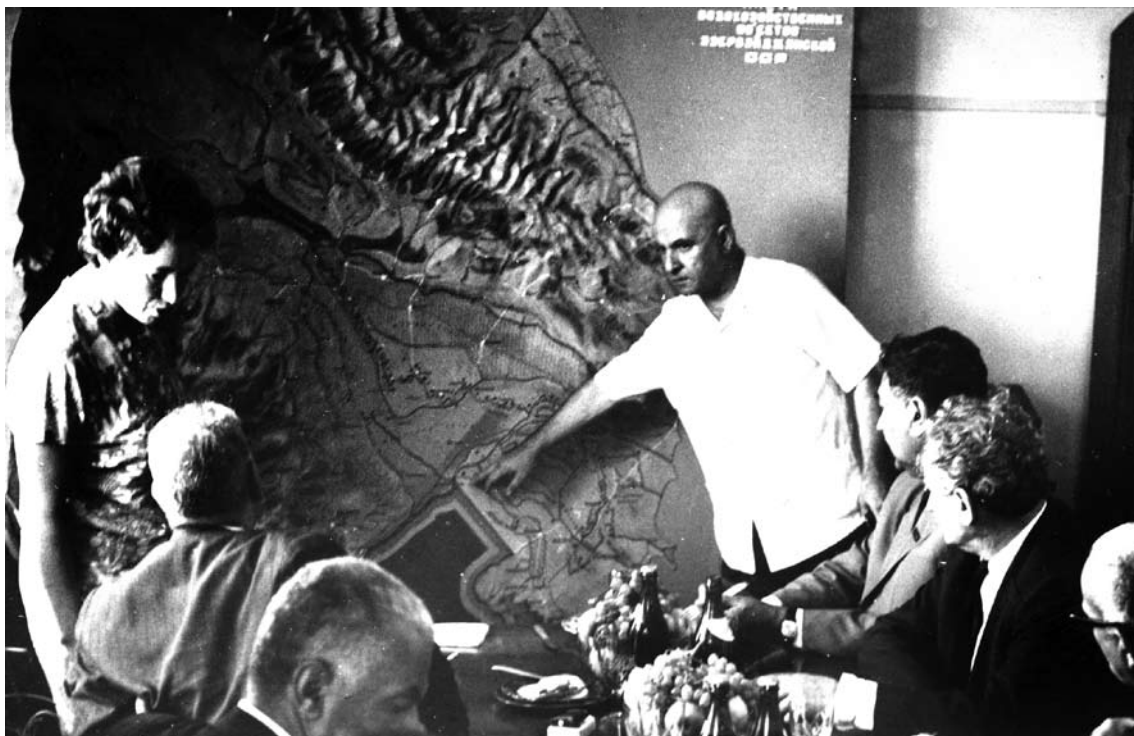
İnstitutun 35 illik yubleyində çəkilmiş şəkil. 1964

İnstitutun aparıcı mütəxəssislərindən bir qrup. 1962

*Mütəxəssislər Ceyranbatan su anbarında vəziyyəti araşdırırlar.
Şəkildə sağdan birinci – Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı nazirinin müavini Paşa Paşayev,
ikinci – Azdövsütəslayihə institunun direktoru Cəfər Səlimbəyov. 1966*

*Muğan düzü bütün dövrlərdə diqqət mərkəzində olub.
İnstitutun direktoru Cəfər Səlimbəyov mütəxəssislərin suallarına aydınlıq gətirir. 1968*

Türyançay üzərində hidrotexniki qurğu. Ağdaş rayonu

Nov kanal. Kürdəmir rayonu

Magistral kanal. Ağsu rayonu

Suburaxan hidrotexniki qurğu. Göyçay rayonu

Yuxarı Şirvan kanalında akveduk

1960-cı ildə Samur-Abşeron kanalının yenidən qurulmasına başlandı. Kanalın əyri hissələri düzəldilmiş, Qudyalçay və Vəlvələçayla kəsişən hissədə əlavə su təminatı üçün suqəbuledicilər tikilmiş və bütövlükdə kanala beton üzlük çəkilməmişdir. Kanalın sərfi artırılaraq mənbəyə yaxın hissədə saniyədə 55 kub m, sonunda isə 25 kub m-ə çatdırılmışdır. Kanalın tələb olunan rejimdə işləməsini təmin edən müxtəlif təyinatlı 443 hidrotexniki qurğu tikilmişdir. Trapez en kəşik şəkilli kanalın inşaat dərinliyi 3÷4 m, dibdən eni 4-6 m, yamaqlıq əmsalı 1,5÷2m, orta maillik 0,003-0,0014 idi.

Abşeron kanalı Abşeron yarımadasının 1600 hektar sahəsini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədilə tikilmişdir. Ceyranbatan su anbarından su qəbul edən və Zirə kəndinə qədər uzanan kanalın uzunluğu 75 km, mənbəydə sərfi saniyədə 9 kub m-dir.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun 1950-ci illərdən sonrakı fəaliyyəti dövründə Azərbaycanda və SSRİ məkanında meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin layihə sənədlərinin hazırlanmasında xüsusi əməyi olmuş mütəxəssislərin:

Topoqrafik-axtarış şöbəindən: Kərimov Əbilqasım Əşrəf oğlu, Serdikov Vladimir Tixonoviç, Məmmədov Cavad Murtuz oğlu, Hüseynov Surxay Əsəd oğlu, Çerişov Viktor Mixayloviç, Xudaverdiyev Məmməd Mustafa oğlu və Qasimov Qəzənfər Cabbar oğlu, Mayeranov Sergey Vladimiroviç;

Geologiya və hidrogeologiya şöbəindən: İsmayılzadə İsmayıl Heydər oğlu, Gulaşvili Radion Semyonoviç, Çaxadze Vasili Tarasoviç, Filonov Konstantin Nikolayeviç və Qazızadə Mustafa Vedut oğlu, Məmmədov Zahid Hüseyn oğlu;

Layihə şöbələrindən: Əskərbəyli Brilyant İskəndər qızı, Haqverdiyev Oqtay Qəhrəman oğlu, Suçkov Viktor Nikolayeviç, Şilovtsev Vinyamin Fyodoroviç, Çernoqlazov Pyotr Georgiyeviç, Atakişiyev İslam Məmməd oğlu, Mustafayev Mustafa Əli oğlu, Axundov Nadir Muxtar oğlu, Əhmərov Rəfael Saleh oğlu, Tabasaranski Bəybala Əlimərdanoviç, Qasımxa-nov Mahmud Ağarza oğlu, Quluzadə Sitarə İsmayıl qızı, Ağazadə Tahir Cahangir oğlu, Axun-dov Rza Kutabullayeviçin və başqalarının adlarını böyük ehtiramla xatırlamaq istərdik.

“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTU 1970-1991-Cİ İLLƏR

Azərbaycanda 1970-1982-ci illərdə meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinin geniş miqyasda inkişafı, “Azdövsutəslayihə” İnstitutunda yerinə yetirilən layihə-axtarış işlərinin sayının və həcmələrinin artmasına səbəb oldu.

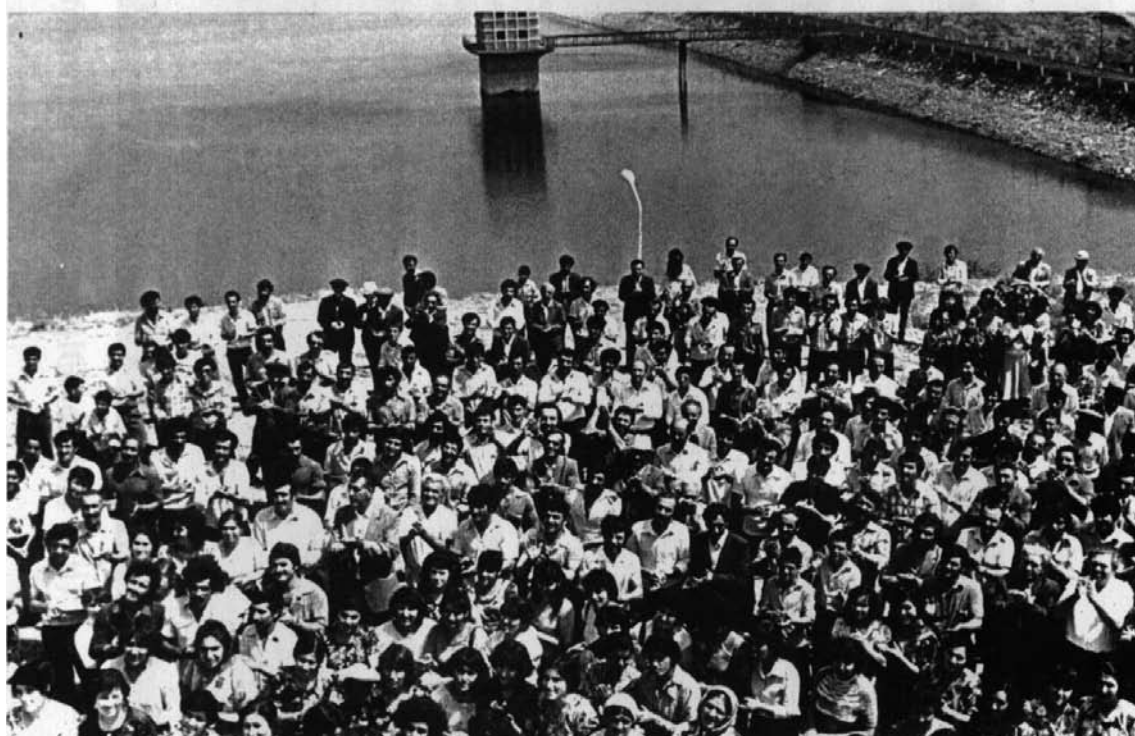
Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə ayrılmış vəsait, sovet hakimiyyətinin 50 ili ərzində bu sahəyə qoyulmuş ümumi vəsaitdən 2 dəfə artıq olmuşdur.

Heydər Əliyev cənablarının xüsusi diqqət və qayğısı nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artırmaq, aqrar sahədə yüksək nailiyyətlərə nail olmaq üçün kompleks meliorasiya tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli kadrların hazırlanması istiqamətində apardığı uğurlu siyasət bütün sahələrdə olduğu kimi, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində də öz bəhrəsini verdi.

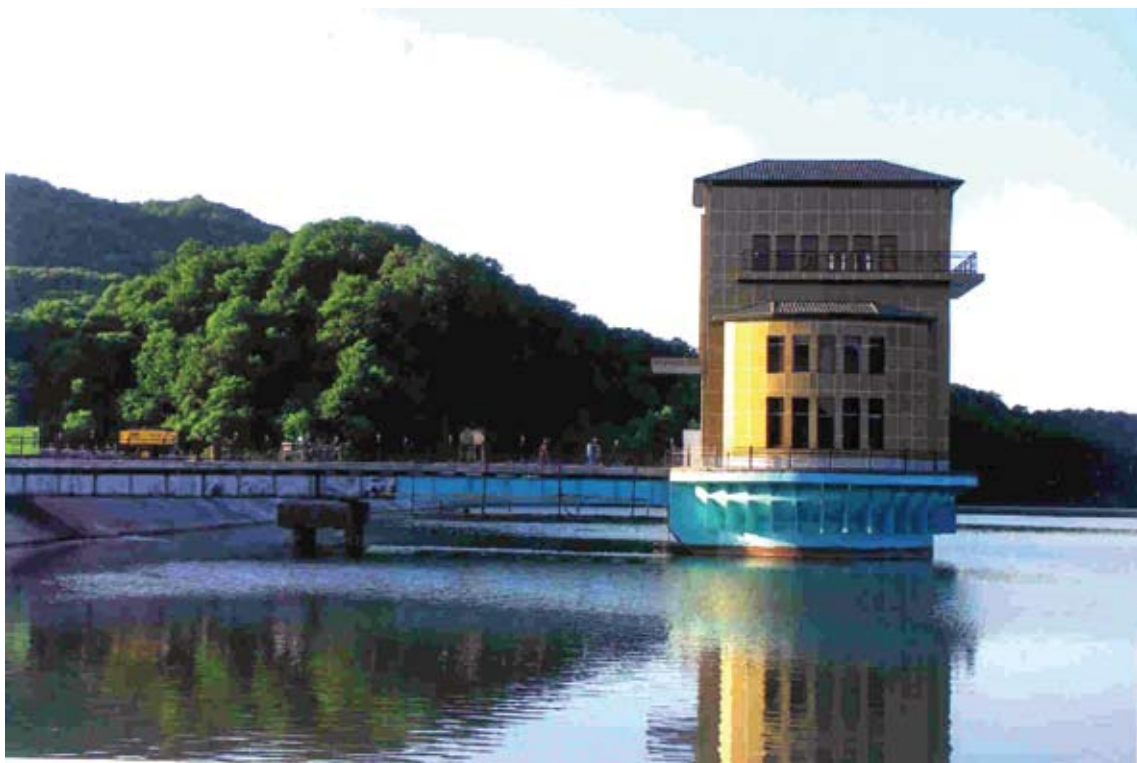
Heydər Əliyev Aşağı Köndələnçay su anbarının açılışında. 1982

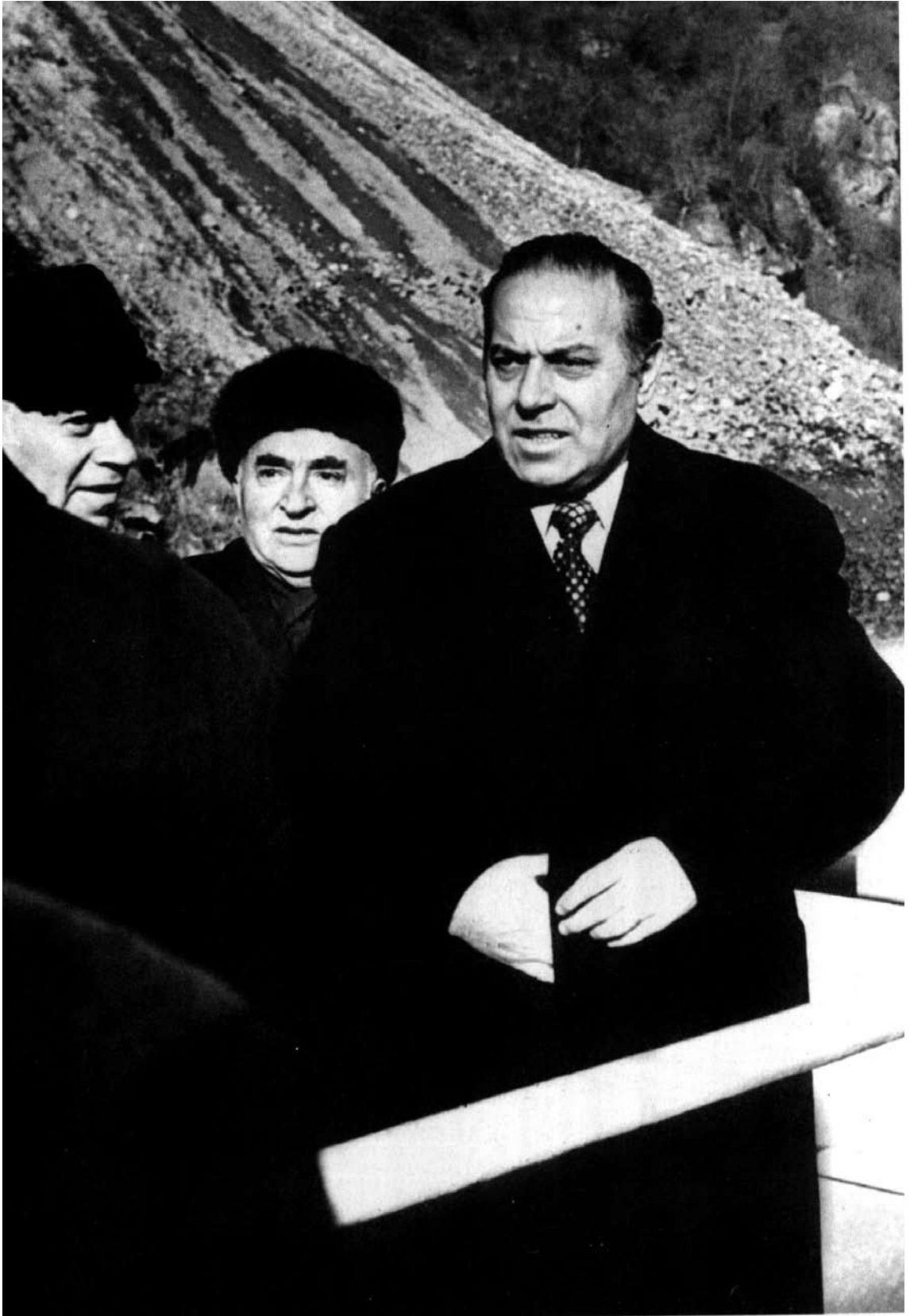
Aşağı Köndələnçay su anbarının açılışı. Füzuli rayonu 1982-ci il

Heydər Əliyev Yuxarı Xanbulançay su anbarının açılışında. 1976

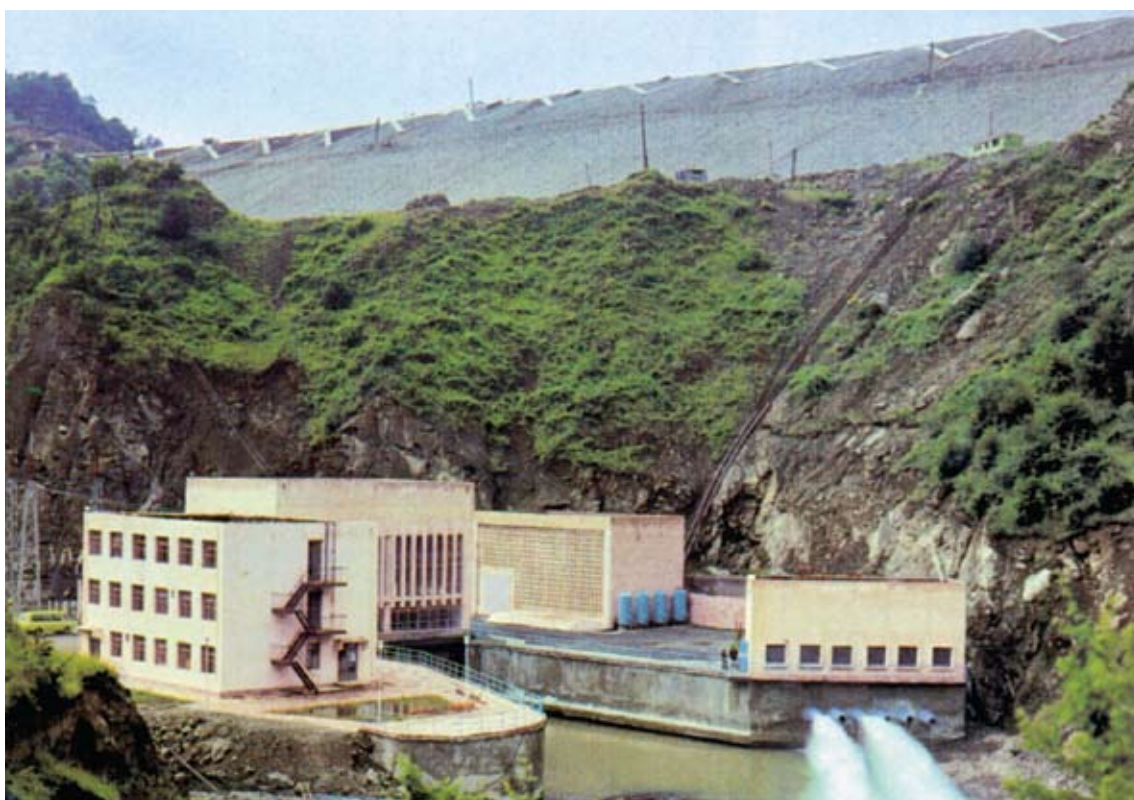
Xanbulançay su anbarı. Lənkəran

Heydər Əliyev Sərsəng su anbarının açılışında. 1976

Sarsang hidroqovşağında bənd

Sarsang hidroqovşağı

Heydər Əliyevə Başəriçaydakı hidrotexniki qurğu haqqında məlumat verilir. 1976

İnstitutun fəaliyyət tarixi araşdırılarkən məlum oldu ki, 1970-ci ilə kimi respublika ərazisində tikilmiş irihəcmli meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin layihə sənədləri digər millətlərdən olan mütəxəssislərin rəhbərliyi altında işlənmişdir. Yeni, böyük vəsait qoyuluşu tələb edən layihələrin baş mühəndisləri başqa millətin nümayəndələri olmuşdur.

Araşdırmalar göstərdi ki, 1980-ci ildən sonra respublikamızda tikilmiş və tikilməkdə olan meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərində layihə müəllifləri əsasən Heydər Əliyev məktəbindən bəhrələnmiş milli kadrlar olmuşlar.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunda 1982-ci ildə layihə-axtarış işlərini zonalar üzrə yerinə yetirən 6 istehsalat-layihə şöbəsi fəaliyyət göstərirdi. İnstitutda 1600 nəfərdən artıq işçi çalışırdı. Əməkdaşlardan 17-nin elmi dərəcəsi var idi.

Meliorasiya və su təsərrüfatı tikintilərinin layihələndirilməsində qazanılmış zəngin iş təcrübəsi yüksəkixtisaslı kadrların xarici dövlətlərə dəvət almasına və bu ölkələrdə layihə-axtarış işlərində fəal iştirakına imkan yaratdı.

İnstitutun əməkdaşları Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında, Yəmən Ərəb Respublikasında, Kuba Respublikasında, Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikasında, Mozambik Xalq Respublikasında, İraq Respublikasında, Suriya Ərəb Respublikasında, Anqola Xalq Respublikasında, İran İslam Respublikasında və digər ölkələrdə meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin layihə-axtarış işlərinin hazırlanmasına yardım etmək üçün bu ölkələrə göndərilmişlər.

İnstitutun əməkdaşlarından Mirzəxanov Əli Cəbrayıl oğlu 1969-1970-ci illərdə Yəmən Ərəb Respublikasında, Cavadov Aydın Əhməd oğlu 1970-1971-ci illərdə Yəmən Ərəb Respublikasında, Musayev Telman Məsim oğlu 1978-1991-ci illərdə Kuba Respublikasında, Şahməmmədov Şahməddin Bayram oğlu 1978-1981-ci illərdə Kuba Respublikasında, Abdullayev Əlimuxtar Xudaverdi oğlu 1979-1982-ci illərdə Kuba Respublikasında, Məmmədov Adil Məmməd oğlu 1980-1983-cü illərdə Kuba Respublikasında, Əliyev Fikrət Məmmədrza oğlu 1982-1984-cü illərdə Mozambik Xalq Respublikasında, Qafarlı Adil Rzaqulu oğlu 1986-1990-cı illərdə Kuba Respublikasında, Mahmudov Səttar Maqsud oğlu 1986-1990-cı illərdə

*Şəkildə soldan Paşa Paşayev, Zülfüqar Musayev, Nadir Rüstəmov,
Ramiz Əbdülrəhimov, Rəfail Axundov. 1974*

Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında, Mustafayev Rövşən Şakir oğlu 1986-1989-cu illərdə Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında, Əliyev Rafiq Məmmədbağır oğlu 1989-1993-cü illərdə Suriya Ərəb Respublikasında, Allahverdiyev Ayət Namaz oğlu 1981-1983-cü illərdə Mozambik Xalq Respublikasında, Məlikov Atakişi Talib oğlu 1988-1990-cı illərdə İraq Respublikasında, Axundov Murad Bəhram oğlu 1986-1989-cu illərdə Yəmən Xalq Demokratik Respublikasında və 1994-1995-ci illərdə İran İslam Respublikasında çalışmış, səviyyəli mütəxəssis olduqlarını gördükləri işlərlə təsdiq etmiş və “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun şərəfini xarici dövlətlərdə də yüksəltmişlər.

Çayların su ehtiyatından səmərəli istifadə etmək məqsədilə Ağstafaçay su anbarı, Araz su anbarı, Sərsəng su anbarı, Arpaçay su anbarı, Yuxarı Xanbulançay su anbarı, Aşağı Köndələnçay su anbarı, Madagiz su anbarı, Zaqalavaçay su anbarı, Cəyirli su anbarı, Salxanqala su anbarı, Şəmkir su anbarı, Əyriçay su anbarı, Viləşçay su anbarı istismara verilmiş və sonrakı illərdə tikintisi nəzərdə tutulan digər su anbarlarının layihə-axtarış işlərinə başlanmışdır.

Bu illərdə Araz çayının su ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə mövcud magistral kanallar yenidən qurulmuş, yeni kanalların və hidroqovşaqların layihə sənədləri hazırlanmışdır.

Tikilən meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin demək olar ki, hamısının layihə sənədləri “Azdövsütəslayihə” İnstitutunda hazırlanmışdır.

Rəsularx kanalı İmişli və Saatlı rayonlarının ərazisində 18,3 min hektar sahəni suvarma suyu ilə təmin edir. Uzunluğu 51 km, suburaxma qabiliyyəti 16 m³/san-dir. Trapez en kəşik şəkilli kanalın dibdən eni 3,4 m, inşaat dərinliyi 1,8 m, yamaqlıq əmsali 2,0m, üstən eni isə 11 m-dir. Kanalın 44,7 km hissəsinə beton üzlük çəkilmiş, 19,5 km hissəsi tam qazmada, 20 km hissəsi tam tökmədə, 11,5 km hissəsi isə yarı tökmədə tikilmişdir. Kanal torpaq məcrada 1960-cı ildə istifadəyə verilmiş köhnə kanalın yerində yenidən tikilərək 1987-ci ildə istismara verilmişdir.

Baş Muğan kanalı 1960-cı ildə istismara verilmişdir. İmişli, Saatlı, Sabirabad rayonlarının ərazisində 65 min hektar sahəni suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədi ilə tikilmişdir.

Zülfüqar Musayev və Paşa Paşayev. 1974

Mahmud Əliyev, Məmmədsadiq Quliyev və Paşa Paşayev. 1976

Soldan 1-ci Paşa Paşayev, 3-cü Mahmud Əliyev, 5-ci Əkbər Behbudov, Məmmədsadiq Quliyev

Suburaxma qabiliyyəti $60 \text{ m}^3/\text{san}$, uzunluğu 34 km-dir. Saatlı rayonu ərazisində kanal iki hissəyə ayrılır. Sağ istiqamətdə tikilmiş, 21 min hektar əraziyə xidmət edən, uzunluğu 65,7 km, suaparma qabiliyyəti $20 \text{ m}^3/\text{san}$ olan hissəsi **Mürsəlli kanal** adlanır. Düz istiqamətdə davam edən, uzunluğu 66,3 km, suaparma qabiliyyəti $30 \text{ m}^3/\text{san}$ olan, 30 min hektar əraziyə xidmət edən hissə isə Sabir kanalı adlandırılır.

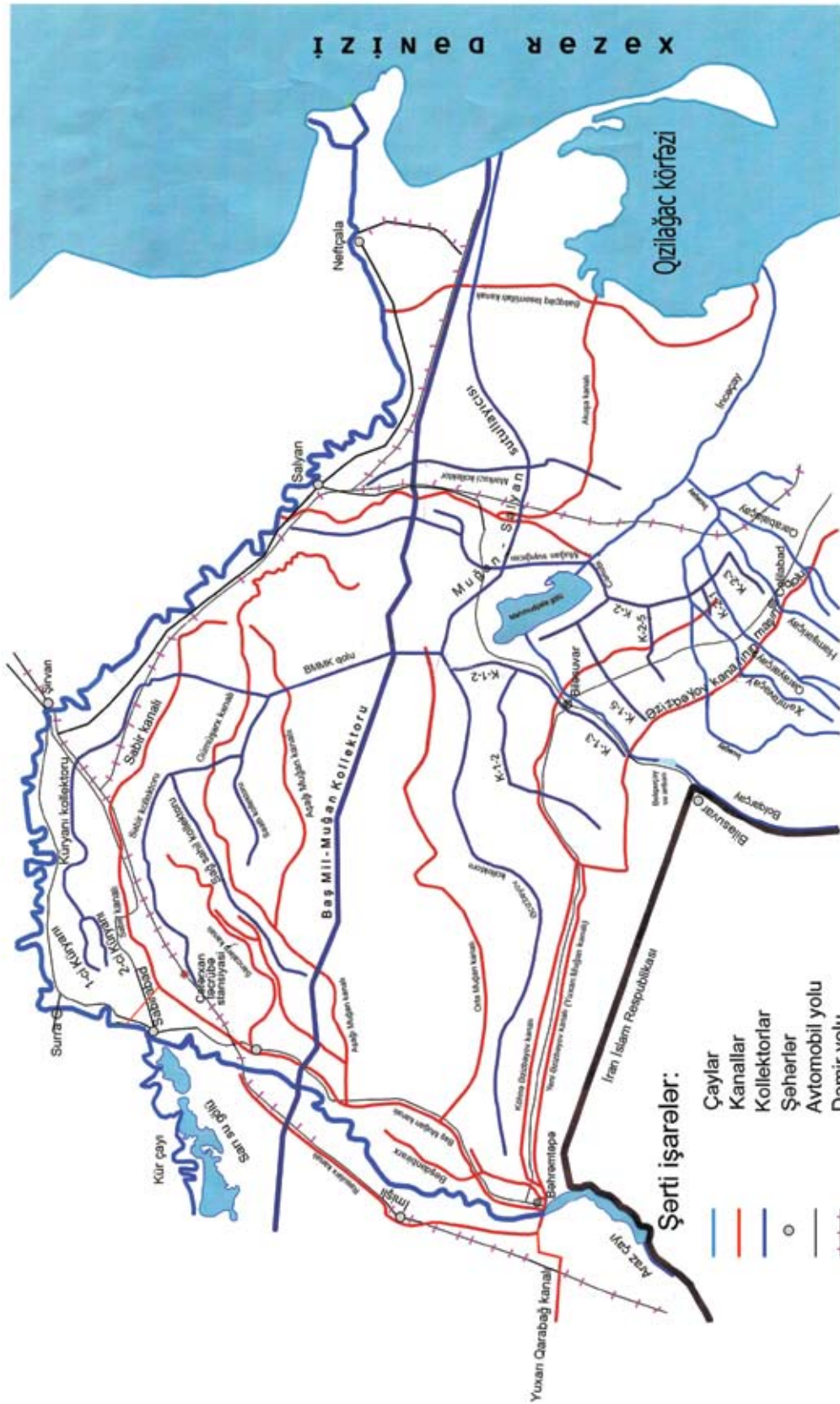
Əzizbəyov kanalı hazırda üç hissədən ibarətdir. Köhnə Əzizbəyov kanalı, Yeni Əzizbəyov kanalı və Əzizbəyov kanalının maşın qolu.

Köhnə Əzizbəyov kanalı torpaq məcrada yenidən tikilərək 1960-cı ildə istismara verilmişdir. Əvvəllər İmişli, Biləsuvar və Cəlilabad rayonlarında 69 min hektar əraziyə xidmət etmək üçün tikilmiş, kanalın uzunluğu 65 km, suaparma qabiliyyəti $35 \text{ m}^3/\text{san}$ -dir. Yeni Əzizbəyov kanalı istismara verildikdən sonra kanal ancaq İmişli rayonunun ərazisində olan 32 min hektar sahəyə xidmət edir.

Yeni Əzizbəyov kanalı 1985-ci ildə istismara verilmişdir. Uzunluğu 46 km, suaparma qabiliyyəti $35 \text{ m}^3/\text{san}$ -dir. İmişli və Biləsuvar rayonlarının ərazisində 37 min hektar əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin edir.

Əzizbəyov kanalının maşın qoluna su, Yeni Əzizbəyov kanalından nasoslarla verilir. Biləsuvar rayonu ərazisində tikilmiş nasos stansiyasına su, uzunluğu 0,6 km olan beton üzlük çəkilməmiş kanalla axıdılır. Nasoslar suyu uzunluğu 3,5 km olan borularla 27 metr yüksəklikdə yerləşmiş kanalın maşın qoluna vurur. Beton üzlük çəkilməmiş kanalın uzunluğu isə 41,5 km, Biləsuvar və Cəlilabad rayonları ərazisində xidmət göstərdiyi əkin sahəsi 32 min hektardır.

Boztəpəarx kanalı 1924-cü ildə İmişli rayonu ərazisində tikilmişdir. Araz çayından su öz axını ilə çayda mexaniki tənzimləmə işləri aparmaqla Boztəpəarx kanalına verilir. Başlanğıcında suyun sərfi $8 \text{ m}^3/\text{san}$ olmaqla torpaq məcrada inşa edilmişdir. İmişli və Beyləqan rayon-

Muğan-Salyan düzündə suvarma və kollektor-drenaj sistemlərinin sxematik planı. 2006

Haxçıvan MR-də Arpaçay su anbarı. 1977

larının ərazisində 11 min hektar əkin sahəsini suvarma suyu ilə təmin edir. Ümumi uzunluğu 45 km-dir.

Yeni Xanqızı kanalı Xanqızı irriqasiya sistemi, Köhnə Xanqızı və Yeni Xanqızı kanallarının xidmət etdiyi sistemdən ibarətdir. Əkinəyararlı torpaq sahələrində bitkilərin məhsuldarlığını artırmaq və bununla da torpaq sahələrindən səmərəli istifadə etmək üçün Xanqızı irriqasiya sistemində 1970-ci ildən başlamaqla əsaslı meliorasiya tikintilərinin layihələri hazırlanmışdır.

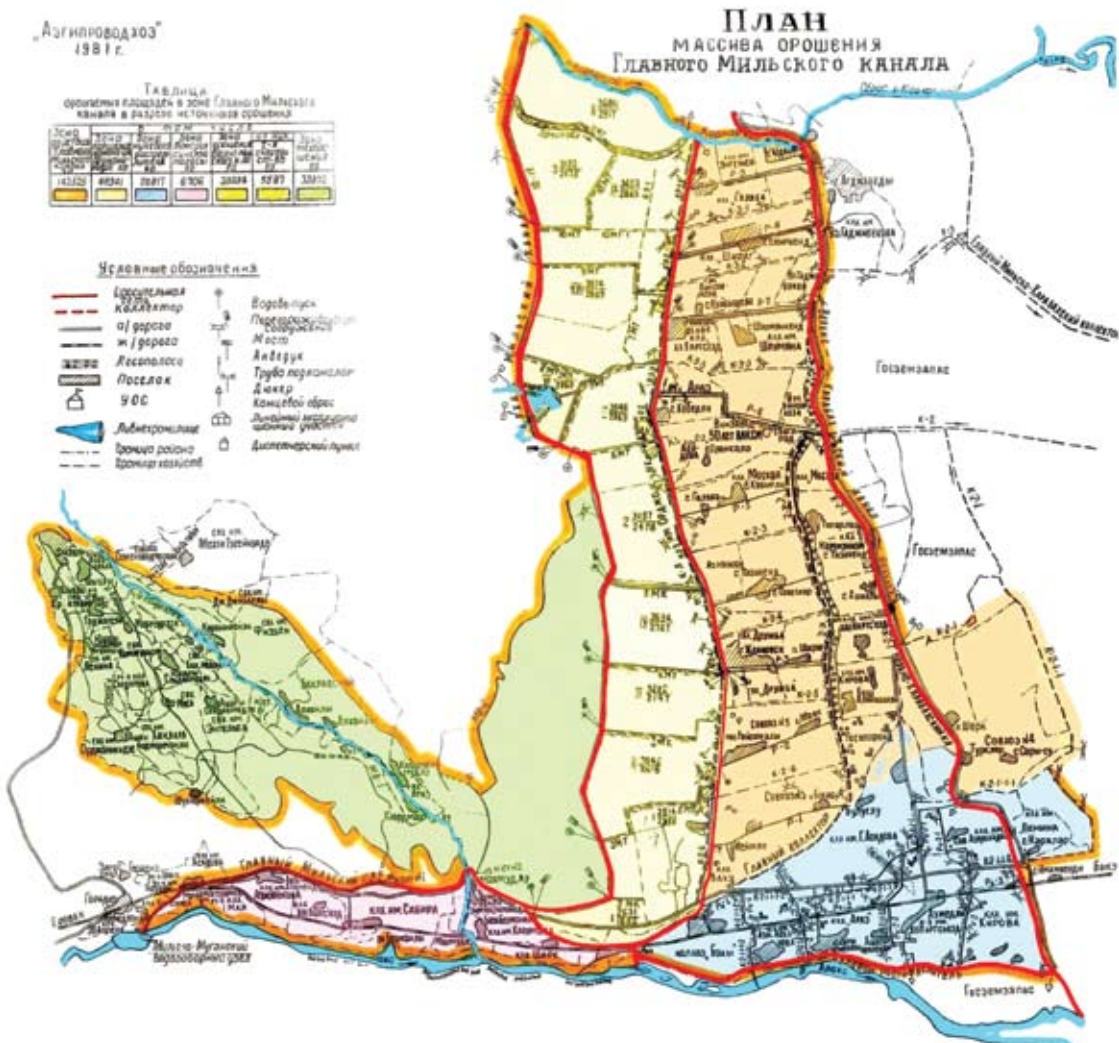
Tərtib olunmuş baş plana əsasən birinci mərhələdə (1971-1975-ci illər) Ağcəbədi rayonu ərazisində 13907 hektar sahədə, ikinci mərhələdə (1976-1984-cü illər) Beyləqan rayonu ərazisində 53744 hektar sahədə əsaslı meliorasiya tədbirləri aparılmışdır.

Köhnə Xanqızı kanalına Araz çayından tələbata uyğun həcmdə su götürülməsində müntəzəm olaraq problemlər yaranırdı. Bu problemlər Baş Mil kanalı (1976-cı il) istismara verildikdən sonra həll edildi. Köhnə Xanqızı kanalına suyu Baş Mil kanalından vermək mümkün oldu. Bununla da Araz çayından tələb olunduqda, saniyədə 8-15 kub m su götürülürdü.

Qeyd etmək lazımdır ki, Baş Mil kanalı istismara verildikdən sonra Köhnə Xanqızı kanalına paralel beton üzülük çəkilmiş, uzunluğu 51 km, sərfi saniyədə 40 kub m olan Yeni Xanqızı kanalı tikilib istismara verildi (1985-ci il). Kanal Beyləqan və Ağcəbədi rayonları ərazisində 57,3 min hektar əkin sahəsini suvarma suyu ilə təmin etdi. Üzərində 32 ədəd müxtəlif təyinatlı hidrotexniki qurğu mövcud idi.

Köhnə Xanqızı kanalın suyundan istifadə etməklə, yalnız Beyləqan rayonu ərazisində 34 min hektar sahə suvarılır. Kanalın uzunluğu 64 km, suaparma qabiliyyəti isə 45 m³/san-dir.

Aparılmış genişmiqyaslı meliorasiya tikinti işləri nəticəsində 1971-1982-ci illər Xanqızı kanalının xidmət etdiyi ərazilərdə beton üzülük çəkilmiş 9 ədəd təsərrüfatlararası kanallar ti-

Баş Mil kanalının təsir zonasının sxematik planı. 1981

kildi. Bu kanalların 5-i Beyləqan rayonunun, 4-ü isə Ağcəbədi rayonunun ərazisində tikilmişdir.

Bu illərdə irriqasiya sistemləri ilə bərabər, adı çəkilən ərazidə kollektor-drenaj sisteminin yenidən qurulmasına başlandı.

Mil-Muğan hidroqovşağı Füzuli rayonunun ərazisində, Araz çayının Kürlə qovuşduğu yerdən 160 km yuxarıda, Horadiz qəsəbəsi yaxınlığında 1972-ci ildə tikilib istismara verilmişdir. Hidroqovşağın tikilməsində məqsəd Araz su anbarında çay axınının nizamlanması nəticəsində yaradılmış su ehtiyatından, aşağı hissədə Azərbaycan Respublikası və İran İslam Respublikası arasında bərabər paylanmaqla birgə istifadə olunmasıdır. Belə ki, hidroqovşağın sağ sahilindən İran İslam Respublikası ərazisində Muğan kanalına və sol sahilindən Baş Mil kanalına bərabər həcmlərdə suvarma suyu verilir. Kanalların maksimum suvarma qabiliyyətləri 95 m³/san-dir. Mil-Muğan hidroqovşağı istismara verildikdən sonra Azərbaycan Respublikası və İran İslam Respublikasının ərazisində 200 min hektar əkin sahəsini bitkilərin suvarma rejimlərinə müvafiq suvarma suyu ilə təmin etmək mümkün olmuşdur. Füzuli, Beyləqan, Ağcəbədi, Xocavənd, İmişli rayonlarının ərazilərində 120 min hektar torpaq

Mil-Muğan hidroqovşağı. Horadiz. 1972

sahəsindən daha səmərəli istifadə olunmasına əlverişli şərait yaranmışdır. Hidroqovşağın bəndi eyni cür qurğulara aiddir. Beton bəndin hündürlüyü 40 m, uzunluğu 1026 m-dir. Bənddə 6 ədəd, hündürlüyü 7 m, eni 12 m olan və seqmentvari bağlayıcılarla bağlanmış suburaxan tikilmişdir. Bənddən yuxarı byefdə hər iki sahilə suyu saxlayan və istiqamətləndirən, ümumi uzunluğu 2,8 km olan istiqamətləndirici beton dambalar inşa olunmuşdur. Fəlakət törədən daşqınlar baş verərsə, hidroqovşaq 2700 m³/san su sərfini buraxmaq qabiliyyətindədir.

Baş Mil kanalı 1976-cı ildə istismara verilmişdir. Mil-Muğan hidroqovşağından su qəbul edən kanal Füzuli, Beyləqan, Xocavənd, Ağcabədi və İmişli rayonlarının ərazisində təxminən 143,5 min hektar əkin sahəsinə xidmət edə bilər. Uzunluğu 37,1 km-dir. Kanala bütün uzunluğu boyu beton üzlük çəkilmişdir. Üzərində 74 ədəd müxtəlif təyinatlı hidrotexniki qurğular və həmçinin mürəkkəb konstruksiyalı dükerlər və cəldaxıdan tikilmişdir. Baş Mil kanalından Yuxarı Mil kanalına, Yeni Xanqızı kanalına, 22,89 min hektar ərazini suvarma suyu ilə təmin edən Sıfır Paylayıcısı kanalına suvarma suyu verilir. Füzuli rayonunun ərazisində tikilmiş 1 sayılı mexaniki üsulla suvarılan 16,7 min hektar sahəyə və 2 sayılı mexaniki üsulla suvarılan 12,25 min hektar sahəyə də Baş Mil kanalından nasoslarla su vurulur.

Yuxarı Mil kanalı tam beton üzlük çəkilmiş formada 1985-ci ildə istismara verilmişdir. Uzunluğu 20,5 km, suaparma qabiliyyəti 30,0 m³/san, Beyləqan və Xocavənd rayonlarında suvarma suyu ilə təmin etdiyi ərazinin sahəsi 19,6 min hektardır. Üzərində 8 ədəd hidrotexniki qurğu, 4 yerdə hidrometrik məntəqə, 6 ədəd körpü və borulu keçid vardır.

Maralyan kanalı torpaq məcrada, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarının ərazisində əkinəyararlı münbit torpaq sahəsini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədi ilə 1931-ci ildə tikilmişdir. Kanala su öz axını ilə Cəbrayıl rayonu ərazisində Araz çayından mexaniki tənzimləmə apar-

maqla qəbul edilir. Uzunluğu 24 km, başda qəbul edilən suyun sərfi 12 m³/san, xidmət etdiyi ərazinin sahəsi isə 8 min hektardır.

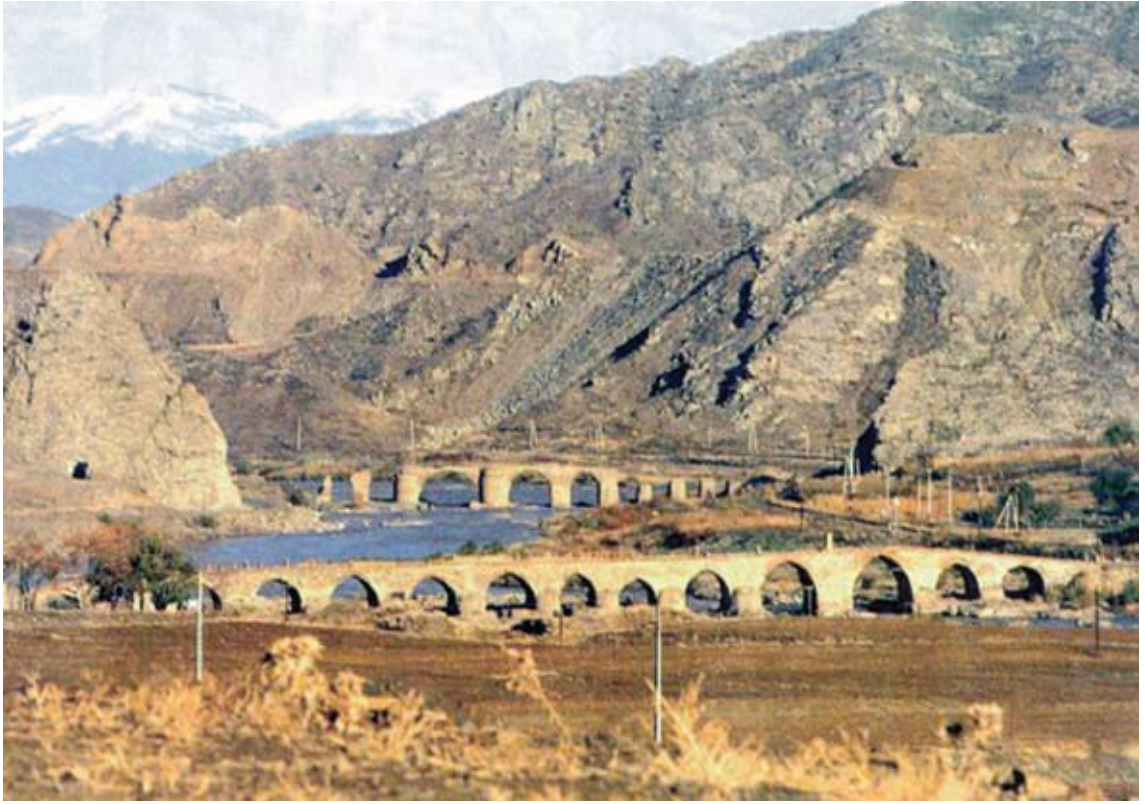
Hasanlıx kanalı Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında əkinəyararlı münbit torpaq sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədi ilə, 1850-ci ildə çəkilmiş və sugötürmə qabiliyyəti az, uzunluğu qısa olan köhnə kanalın yerində 1951-ci ildə tikilmişdir. Kanala su öz axını ilə Xudafərin körpüləri yaxınlığındakı Hasanlı kəndinin ərazisində Araz çayından mexaniki üsulla tənzimləmə aparmaq yolu ilə qəbul edilir. Torpaq məcrada çəkilmiş kanalın uzunluğu 38 km, sugötürmə qabiliyyəti 10 m³/san, suvarma suyu ilə təmin etdiyi ərazinin sahəsi 9 min hektardır.

Araz çayının ümumi axınının təxminən 50-60%-i aprel-iyun, 28%-i noyabr-mart və ancaq 21%-i iyul-oktyabr aylarında keçir. Çayın su ehtiyatından səmərəli istifadə etmək məqsədilə Araz çayının axınını nizamlamaq kimi mühəndis-texniki tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunurdu. Respublikamızın ərazisində Araz çayının axınını nizamlamaq və bununla da su ehtiyatı yaratmaq məqsədilə Araz su anbarı yaradılmışdır.

Araz su anbarı Araz çayının Kür çayı ilə qovuşan yerdən 422 km yuxarıda, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində İran İslam Respublikası ilə birgə tikilərək 1971-ci ildən istismar olunur. Su anbarı yaradılan yerdə çay hövzəsinin sahəsi 54,3 min kv.km-dir. Anbarda yaradılan su ehtiyatından istifadə olunmaqla İran və Azərbaycan dövlətlərinin ərazisində 400 min hektar əkin sahəsi suvarma suyu ilə təmin olundu. Anbarın tam su tutumu 1,35 kub km, faydalı həcmi 1,15 kub km və bu həcmə uyğun su səviyyəsinin yüksəkliyi 777,5 m, su səthinin sahəsi isə 145 kv. km-dir. Bəndin hündürlüyü 40 m, su anbarının çay boyunca uzunluğu 52 km-dir. Bəndin sol və sağ hissəsində hər birində 2 turbin olmaqla SES-lər istismar

Haxçıvan MR-də Araz su anbarı. 1971

Xudafərin körpüləri

olunur. Bir turbinə verilən su sərfi $66,5 \text{ m}^3/\text{san}$ -dir. Fövqəladə daşqın sərfələri müşahidə olunarsa, bənddən aşağı hissəyə $3135 \text{ m}^3/\text{san}$ su buraxıla bilər.

Araz su anbarı iyun-avqust aylarında su tələbatının ancaq 25%-ni ödəmək qabiliyyətinə malikdir. Odur ki, baş verən su çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq məqsədilə Araz çayı üzərində əlavə su anbarlarının tikilməsi tələb olunurdu. Su anbarı üçün ən əlverişli yer isə Xudafərin körpülərindən yuxarı olan hissə seçildi. Xudafərin su anbarı yaratmaqla Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının ərazisində 140 min hektar sahə suvarma rejimlərinə uyğun olaraq su ilə təmin ediləcəkdir. Su anbarından kompleks məqsədlər üçün istifadə olunması nəzərdə tutulur. Su, elektrik stansiyasının dörd aqreqatını işlətmək üçün SES-lərə daxil olacaq. Sudan, çayın aşağı hissəsində suvarmada səmərəli istifadə etmək üçün, axının sutkalıq nizamlanması məqsədilə Qız qalası hidroqovşağının tikilməsi planlaşdırılır. Qız qalası hidroqovşağı Mil-Muğan hidroqovşağını lazım olan sərfə təmin etmək üçün, sutka ərzində Xudafərin su anbarından buraxılan 8 mln. kub m suyu nizamlamaq qabiliyyətində olacaqdır. Araz çayı üzərində Xudafərin su anbarı və Qız qalası hidroqovşağı tikildikdən sonra Araz çayının axını demək olar ki, 90% nizamlanacaqdır.

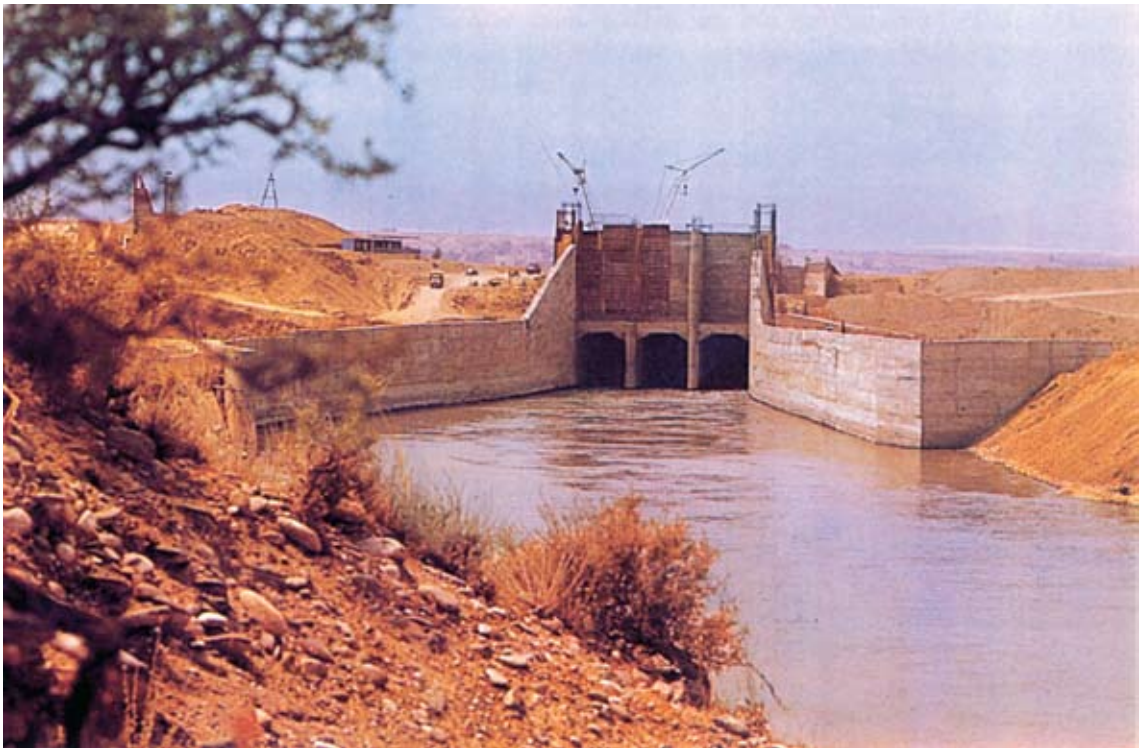
Xudafərin su anbarı axının çoxillik nizamlanmasına hesablanmışdır. Araz su anbarından 196 km aşağıda, Cəbrayıl rayonunun ərazisində yaradılacaqdır. Bəndin üstədən uzunluğu 500 m, inşaat hündürlüyü 70 m, su anbarının tam həcmi 1,61 kub km, faydalı həcmi isə 1,5 kub km olacaqdır. Hər iki sahildə gücü 100 min kvt olan SES tikiləcəkdir. SES-lərə daxil olan $272 \text{ m}^3/\text{san}$ su sərfi bərabər olacaqdır. Suyu SES-lərə gətirən tunellərin diametri 8 m, uzunluqları isə 400 m-ə bərabərdir. Yəni, hər iki tərəfdə SES-lər işlədildikdə, anbardan buraxılan su sərfi $544 \text{ m}^3/\text{san}$ olacaqdır.

Xudafərin su anbarının layihəsi 1980-ci ildə Bakı hidrolayihə İnstitutunda işlənmişdir. Bu layihəyə əsasən Xudafərin su qovşağının bəndi 11 aşırımlı körpünün üstünə düşürdü. İctimaiyyətin haqlı narazılığından sonra 11 aşırımlı və ondan 800 m aşağıda olan 15 aşırımlı Xudafərin körpülərini qoruyub saxlamaq üçün, Xudafərin su qovşağının yeri bir qədər yuxarı çəkilərək, yeni variantda işlənildi. Layihəyə əsasən 11 aşırımlı körpüdən bəndin aşağı byefinə kimi olan məsafə 50 m, bəndin üstündən olan yolun oxuna kimi olan məsafəsi isə 200 m-dir. Hər iki sahilə tikiləcək SES-lərdən çıxan su 11 aşırımlı körpüdən bir qədər aşağıda, Araz çayına töküləcəkdir. Bu tarixi abidə müasir tikintinin əhatəsində qalacaqdır.

Qız qalası hidroqovşağı Xudafərin su anbarından 13 km, Xələfli dəmir yolu stansiyasından bir qədər aşağıda yerləşmiş Qız qalası tarixi abidəsinin yanında, çox əlverişli bir yerdə tikiləcəkdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Xudafərin su anbarından SES-in sutkalıq və həftəlik iş rejiminə müvafiq olaraq buraxılan axın həcmi, əkin sahəsinə veriləcək suvarma suyunun həcminə müvafiq nizamlamaq üçün yaradılır. Torpaq bəndin üstündən uzunluğu 1050 m, inşaat hündürlüyü 36 m-dir. Hər iki sahilə gücü 40 min kvt olan SES-in tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur. SES-lərə verilən maksimum su sərfi 130 m³/san, anbarın tam həcmi isə 0,06 kub km olacaqdır. Bəndin üzərində tikilmiş suaşırandan lazım gəldikdə 2650 m³/san su buraxıla biləcəkdir. Hidroqovşaqdan hər iki sahilə 10 m³/san su verə biləcək kanalların tikilməsi nəzərdə tutulur. Qız qalası hidroqovşağından kanal vasitəsilə götürülən su ilə Cəbrayıl rayonu ərazisində əkinəyararlı 10 min hektar sahə suvarılacaqdır.

Xudafərin su anbarının və Qız qalası hidroqovşağının tikintisi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı ilə bağlı müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır. Bu isə Araz çayının su ehtiyatından hazırkı vaxtda səmərəli istifadə olunmasına imkan vermir.

Hal-hazırda ölkəmizin ərazisində irriqasiya sistemləri tikilmiş, 320 min hektar əkin sahələri Araz çayının su ehtiyatlarından istifadə olunmaqla suvarılır.

Çay üzərində hidrotexniki qurğu tikilir

Soldan 2-ci Pasa Paşayev, 4-cü Saleh Hacıyev

Kür çayının su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması üçün Mingəçevir su anbarından başqa, Varvara (1952), Şəmkir (1983) və Yenikənd (2000) su anbarları tikilmişdir.

Şəmkir su anbarından su qəbul edən Sağ və Sol Şəmkir maşın kanallarının (1989) təsir zonasında 9,4 min hektar əkin sahəsi suvarılır. Kanallara su nasos stansiyasından verilir.

Kür-Araz düzənliyində suvarma sistemlərinin tikintisi ilə bərabər, kollektor-drenaj şəbəkələrinin tikintisi də geniş vüsət almışdır.

Şirvan, Qarabağ, Mil, Muğan düzlərində dren tikilmiş sahələr artdıqca, mövcud magistral kollektorların yenidən qurulmasına ehtiyac yaranmışdır.

Şirvan düzündə irriqasiya sistemləri tikilmiş, 241,4 min hektar əkin sahələrindən 161,9 min hektarında kollektor-drenaj sistemləri tikilib. Şirvan düzünün 125,1 hektarında örtülü drenlərdən istifadə edilir.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətində toplanmış məlumatlar araşdırılarkən məlum oldu ki, **Baş Şirvan kollektorunun** orta illik sərfi 1970-1977-ci illərdə hər il artmışdır. Kollektorda suyun minerallığı isə ilbəil azalmışdır. Kollektorun təsir zonasında qrunt sularının orta yatım dərinliyinin 1930-1990-cı illərdə dəyişmə dinamikası araşdırılarkən müəyyən edilib ki, baxılan müddətdə qrunt suları ilbəil yer səthinə yaxınlaşmışdır.

Qrunt sularının yatım dərinliyinin yer səthinə yaxınlaşması Baş Şirvan kollektorunun layihə göstəricilərindən artıq su sərfi aparması ilə nəticələndi. Kollektorun bəzi hissələrində suyun səviyyəsi layihə göstəricilərindən yuxarı oldu. Nəticədə bəzi ərazilərdə kollektorun təsirindən torpaqlarda əlavə şorlaşma prosesi başlandı.

Kollektorun təsir zonasındakı ərazilərdə qrunt suyunun yatım dərinliyinin yer səthinə yaxınlaşma prosesini dayandırmaq, əkin sahələrində şorlaşmış torpaqların duzlardan təmizlənməsi üçün mövcud və tikilən drenlərin iş rejimini yaxşılaşdırmaq və bununla da kol-

İnstitutun Müharibə və Əmək veteranlarından bir qrupu gənclərlə birgə. 1980

Ulduz Fərəcova və Faquma Köçərli geotexnika laboratoriyasında. 1989

Geoloji-kəşfiyyat işləri aparılır

İnstitutun bir qrup geoloqları peşə bayramı günündə... 1980

Baş Şirvan kollektorunun Şirvan şəhərindən keçən hissəsi. 1964

lektordakı suyun minerallığını yüksəltmək üçün tədqiqat-axtarış işlərinə başlandı. Mütəxəssislərin rəyləri nəzərə alınmaqla qərar qəbul edildi ki, Baş Şirvan kollektorunda yenidənqurma-tikinti işləri aparılmalıdır.

“Baş Şirvan kollektorunun yenidən qurulması tikintisinin layihəsi” institutun 3 sayılı layihə şöbəsində işlənmişdir. Layihəçilər yenidənqurmada 2 variantı müzakirəyə çıxarmışlar.

1-ci variantda Şəmkir kollektoru Mil-Qarabağ kollektoruna birləşdirilir. Mil-Qarabağ kollektorunun suyu əvvəlki kimi Baş Şirvan kollektoruna axıdılır. Bu variantda nəzərdə tutulan sərfi axıtması üçün Baş Şirvan kollektorunun dibdən eni və dərinliyi artırılır. Kollektorun Şirvan (keçmiş Əli Bayramlı) şəhərindən keçən hissəsində nəzərdə tutulmuş yenidənqurma tikinti işləri ilə bağlı əlavə ciddi problemlər yaranırdı.

2-ci variantda Baş Şirvan kollektoru ancaq Kür çayının sol sahilinə, Şirvan düzündəki ərəzilərə xidmət göstərir. Mil-Qarabağ kollektoru Kür çayının sağ sahili ilə uzadılaraq tikintisinə başlanmış Baş Mil-Muğan kollektoruna birləşdirilir.

Mütəxəssislərin yekun rəyi əsasında Baş Şirvan kollektorunun yenidən qurulması layihəsində ikinci variant qəbul edildi.

Layihəyə görə yenidənqurma tikinti işləri 1980-ci ildə başlanmalı və 1989-cu ildə tikinti başa çatdırılmalı idi.

Kollektorun 126 km uzunluğundakı aşağı hissəsində tikinti prosesində dərinləşmə və genişləndirmə işləri aparılmış, ümumi uzunluqda mövcud hidrotexniki qurğular təzədən tikilmiş və ya yenidən qurulmuşdur.

Şirvan (keçmiş Əli Bayramlı) şəhəri içərisində kollektorun yamacları yığma dəmir-beton svaylarla bərkidilmişdir.

Araz çayı üzərində körpü. Saatlı rayonu. 2002

Baş Şirvan kollektorunda yenidənqurma işləri başa çatdırıldıqdan sonra (1994) layihə göstəriciləri aşağıdakı kimi oldu:

Mənsəbə yaxın hissədə normal sərfi saniyədə 72,28 kub m, maksimal sərfi saniyədə 93,45 kub m, kollektorun uzunluğu 251,5 km, dibdən eni 4÷40 m, qazma dərinliyi tras boyu dəyişir 4÷7÷20÷32 m, suyun dərinliyi: normal sərfdə 1,23-3,92 m, maksimal sərfdə 1,32-4,58 m, mailliyi 0,00003-0,0005; yamaclıq əmsalı 1,5-2,0÷2,5m; suyun axım sürəti saniyədə 0,37-1,1 m, təsir zonasında olan sahə: brutto 305005 hektar, netto 270142 hektar.

Kür-Araz düzənliyində şorlaşmış torpaqların duzlardan təmizlənməsini təmin edən **Baş Mil-Muğan kollektorunun** tikintisini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Kür çayının sağ sahilində kollektorun təsir zonasında suvarma aparılan 861,9 min hektar netto sahənin, dren tikilmiş 505,7 min hektar brutto sahənin olacağı proqnozlaşdırılmışdır.

Baş Mil-Muğan kollektorunun layihə sənədləri institutun 3 sayılı layihə şöbəsində işlənmişdir. Şöbənin rəisi Qurbanov Soltan Əbdüləli oğlu layihənin baş mühəndisi olmuşdur.

Kollektorun tikintisinə 1984-cü ildə başlandı. Tikinti 3 mərhələdə aparıldı: 59 km uzunluğunda 1-ci hissə 1994-cü ildə, Araz çayına kimi olan 52,7 km uzunluğunda 2-ci hissə 2000-ci ildə, Mil-Qarabağ kollektoru birləşən yerə kimi 31,7 km uzunluğunda 3-cü hissə 2006-cı ildə istismara verildi. Mil-Qarabağ və Şəmkir kollektorları ilə birlikdə Baş Mil-Muğan kollektorunun ümumi uzunluğu 185,79 km olacaqdır.

Kollektorun 1-ci hissəsinin istismara verilməsi ilə Muğan düzündəki əkin sahələrindən toplanan dren sularının Xəzər dənizinə öz axını ilə tökülməsi təmin edilmiş oldu. Bununla da

Muğan-Salyan sutullayıcısı üzərində uzun illər istifadə edilmiş nasos stansiyasına ehtiyac olmadığına görə, məhsuldarlığı saniyədə 33 kub m olan nasoslar ləğv edildi.

Baş Mil-Muğan kollektorun dənizə tökülən hissəsində normal iş şəraitində sərfi saniyədə 107 kub m, maksimal sərfi saniyədə 147 kub m, dibdən eni 24-20÷18 m, suyun dərinliyi normal sərfdə 3 m, maksimal sərfdə 7 m, yamaqlıq əmsalı 3,0-2,5 ÷2,0 m, maillik 0,000033, 0,0005, 0,00007, 0,00014; suyun orta sürəti saniyədə 0,41 – 0,48-0,6-0,85 m, kollektorun inşaat dərinliyi 7,5 m, Araz çayı ilə kəsişmə yerindəki dükerin suburaxma qabiliyyəti saniyədə 80 kub m-dir.

Ağstafaçay su anbarı 1971-ci ildə istismara verilmişdir. Respublikanın qərb zonasında yerləşən Qazax, Ağstafa, Tovuz və Şəmkir rayonlarının ərazilərində 135 min hektar əkin sahələrinin su təminatını yaxşılaşdırmaq və yeni tikilmiş irriqasiya sistemlərini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədilə tikilmişdir. Su anbarı illik nizamlanmaya hesablanmışdır.

Bəndin hündürlüyü 52,5 m, üstdən eni 10 m, uzunluğu 2 km-dir. Anbarın su tutumu 120 mln. kub m, faydalı həcmi 111 mln. kub m, faydalı həcm tam yığıldıqda, su səviyyəsi 479,5 m, ölü həcm 9.1 mln. kub m, bu həcmə müvafiq su səviyyəsi 450 m, su səthinin sahəsi 6,38 kv. km-dir.

Hidroqovşağ çınqıllı qruntdan tökülmüş bənddən, bəndin altında yerləşən qülləli suburaxandan, daşqın sutulluyacısından və s. ibarətdir. Anbardan sutullayıcıya 260 m³/san, qülləli suburaxana 146 m³/san, sağsahil kanalına 27 m³/san, solsahil kanalına 12 m³/san su buraxmaq mümkündür.

Bəndin gövdəsinə 7,72 mln. kub m qrunnta tökülmüşdür.

Yuxarı Xanbulançay su anbarı 1976-cı ildə istismara verilmişdir. Lənkəran bölgəsində 22 min hektar əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədi ilə tikilmişdir. Su anbarı illik nizamlanmaya hesablanmışdır. Anbarın su tutumu 50 mln. kub m, faydalı həcmi 45 mln. kub m, su səthinin sahəsi 2,6 kv. km-dir. Hidroqovşağa qruntdan tökülmüş bənd, qülləli suburaxan, daşqın sutullayıcı və s. daxildir. Bəndin gövdəsinə tökülmüş qrunntun həcmi 4,34 mln. kub m, bəndin hündürlüyü 63 m, üstdən uzunluğu 550 m-dir.

Ağstafaçay su anbarı. Qazax rayonu. 1971

Baş Mil-Mugan kollektoru. 2000

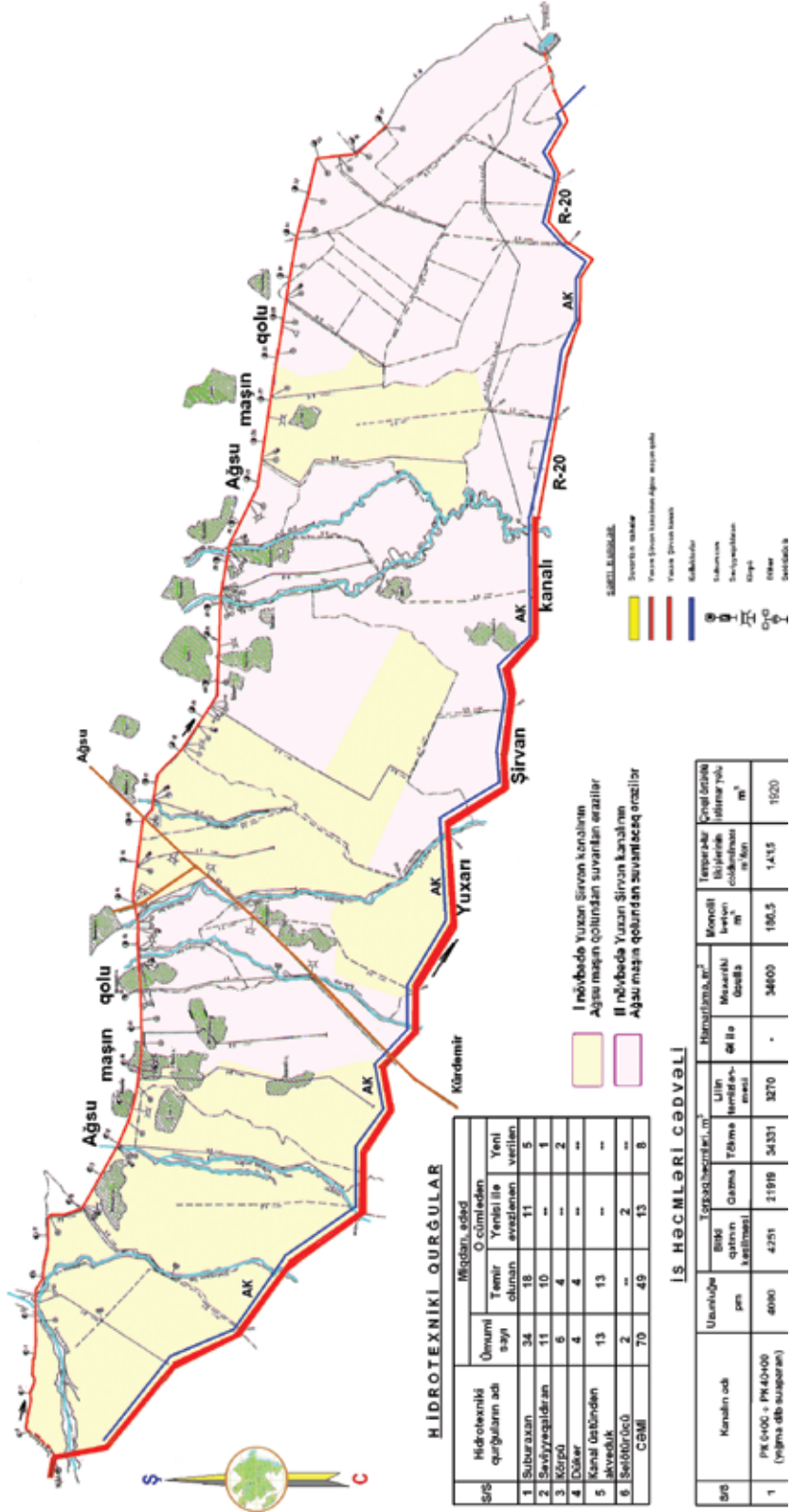

Yuxarı Şirvan kanalının Ağsu maşın qolu

Ağsu rayonu
Yuxarı Şirvan kanalının Ağsu maşın qolu

BAŞ PLAN

Miqyas 1: 100 000

HİDROTEKNIKI QURĞULAR

S/S	Hidroelektrik qurğuların adı	Miqdar, ədəd		Yeni ilə verilən
		Ümumi sayı	Yeni ilə verilən	
1	Suluzaan	34	18	11
2	Səyiryağıdan	11	10	1
3	Körpü	6	4	2
4	Düzar	4	4	0
5	Kanal gübündən skvədlük	13	13	0
6	Selötürücü	2	2	0
CƏMİ		70	49	13

- I növbədə Yuxarı Şirvan kanalının Ağsu maşın qolundan suvarılan ərazilər
- II növbədə Yuxarı Şirvan kanalına Ağsu maşın qolundan suvarılacaq ərazilər

İS HƏCMLƏRİ CƏDVƏLİ

S/S	Kanalın adı	Uzunluğa p.m.	TƏYƏZLƏNDİRİLƏN M.		Mənzilərin, m ²	Mənzilərin, m ²	Mənzilərin, m ²	Mənzilərin, m ²	Mənzilərin, m ²
			İstisna	Qismə					
1	PK 6+00 - PK 4+00 (yığıla d.b. suvarılan)	4000	4251	21918	34331	3270	34600	196,5	14,515
									1920

Yuxarı Şirvan kanalında Ağsu maşın qolunun tər. zonasındaki ərazinin sxematik planı

Yuxarı Şirvan kanalının Ağısu maşın qolunda nasos stansiyası

Su anbarını tələb olunan həcmdə axınla təmin etmək üçün Bəşəriçay üzərində saniyədə 10 kub m sərfə hesablanmış dağ tipli suqəbuledici tikilmişdir.

Əyriçay su anbarı 1986-cı ildə istismara verilmişdir. Əyriçay su anbarı Şəki və Qax rayonlarının ərazisində 17,2 min hektar əkin sahələrini suvarma suyu ilə təmin etmək məqsədilə tikilmişdir. Hidroqovşağın tərkibinə bənd, tunel tipli qülləli suburaxan, daşqın sutullayıcısı və s. daxildir. Anbar illik nizamlanmaya hesablanmışdır. Anbarın su tutumu 80,6 mln. kub m, faydalı həcmi 67 mln. kub m, su səthinin sahəsi 12 kv. km-dir.

Torpaq bəndin hündürlüyü 23 m, üstdən uzunluğu 1,88 km-dir. Bəndin gövdəsinə 1,61 mln. kub m qrunut tökülmüş, 63,7 min kub m beton və dəmir-beton, 265 ton metal konstruksiyaları işlədilmişdir.

Viləşçay su anbarının tikintisi iki növbədə həyata keçirilmişdir (1979-1995-ci illər). Viləşçay su anbarı tikintisinin başa çatması ilə Masallı rayonunda 32,2 min hektar əkin sahələri suvarma suyu ilə təmin edilmişdir. Su anbarının tutumu 130 mln. kub m, faydalı həcmi 122 mln. kub m, su səthinin sahəsi 5,32 kv. km-dir. Torpaq bəndin hündürlüyü 54,3 m, bənd gövdəsində tökmə torpaq həcmi 16,21 mln. kub m, işlədilmiş beton və dəmir-betonun həcmi 228,4 min kub m, metal konstruksiyaların çəkisi 1670 ton olmuşdur.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyəti dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş 1983-cü ildə SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə Şərəf Nişanı Ordeni ilə təltif olunmuşdu.

ГРАМОТА

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
за достигнутые успехи в проектировании мелиоративных систем и гидротехнических
сооружений Указом от 3 июня 1983 года наградила Азербайджанский
государственный институт по проектированию водохозяйственных объектов

ОРДЕНОМ „ЗНАК ПОЧЕТА“

ПЕРВЫЙ ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕЗИДЕНТА ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР В. Рысмаев
СЕКРЕТАРЬ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
МОСКВА, КРЕМЛЬ, 3 ИЮНЯ 1983 г.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyət göstərdiyi bu müddətdə meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin layihə sənədlərinin hazırlanmasında, tikintiyə müəllif nəzarətinin həyata keçirilməsində xüsusi xidmətləri ilə fərqlənmiş əməkdaşlardan:

Топографиya-axtarış şöбəsindən: İsmayılov Faiq Eyyub oğlu, Quliyev Vaqif Müsəlləf oğlu;

Geologiya və hidrogeologiya şöбəsindən: İsmayılov Məmmədəli Abbas oğlu, Krasilşikov Leonid Anatolyeviç, Quliyev Əmirhüseyn Ağamir oğlu, Rəşidov Ramiz Məmməd oğlu, Məmmədov Ramiz Yusif oğlu, Əzimov Eldar Sadıx oğlu, Ələkbərov Rafiq Davud oğlu, Sadıxov Aslan Məhəmməd oğlu;

Azdövsütəslayihə institutu. 1983

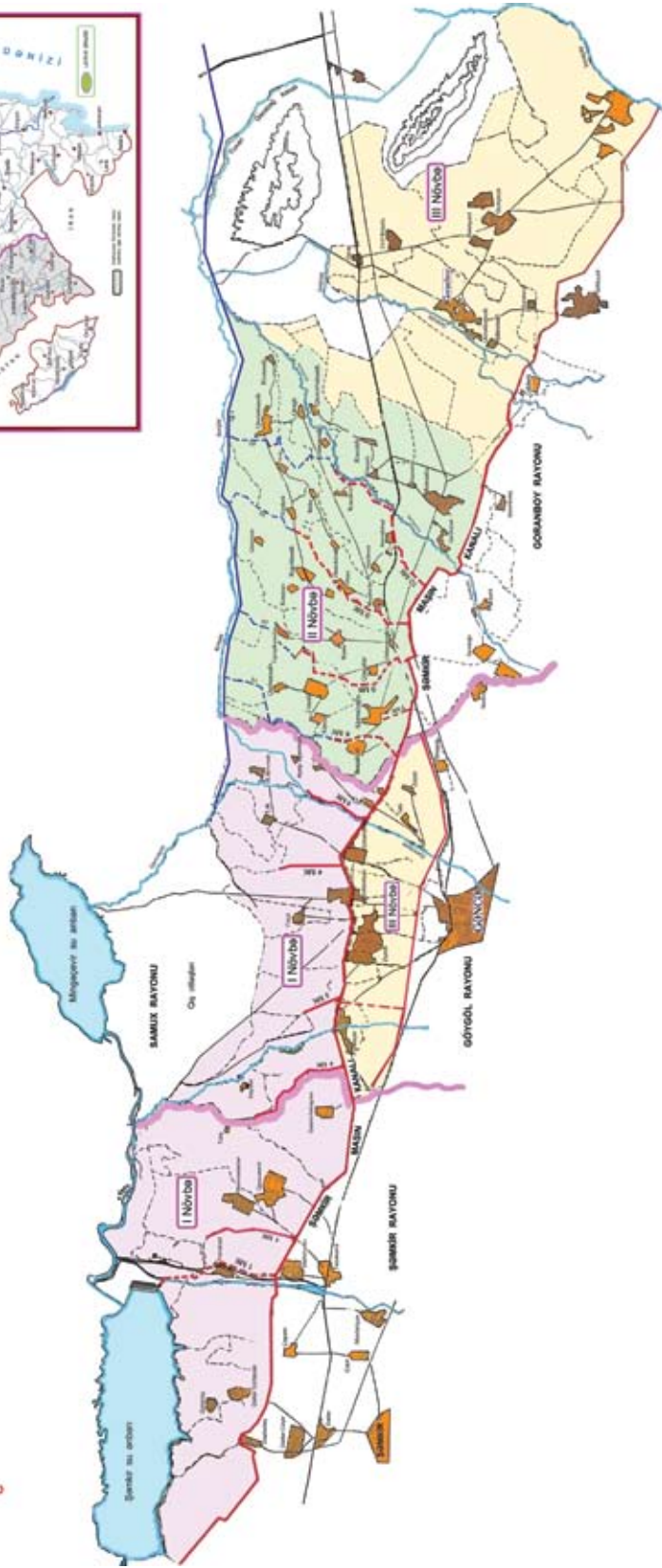
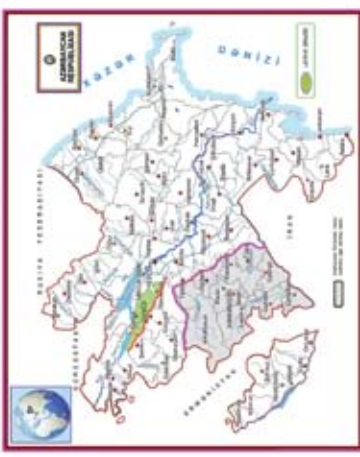

Şəmkir maşın kanalı. Şəmkir rayonu.

Şemkir Maşın kanalının suvarılan sahelerle birlikte

BAŞ PLANI

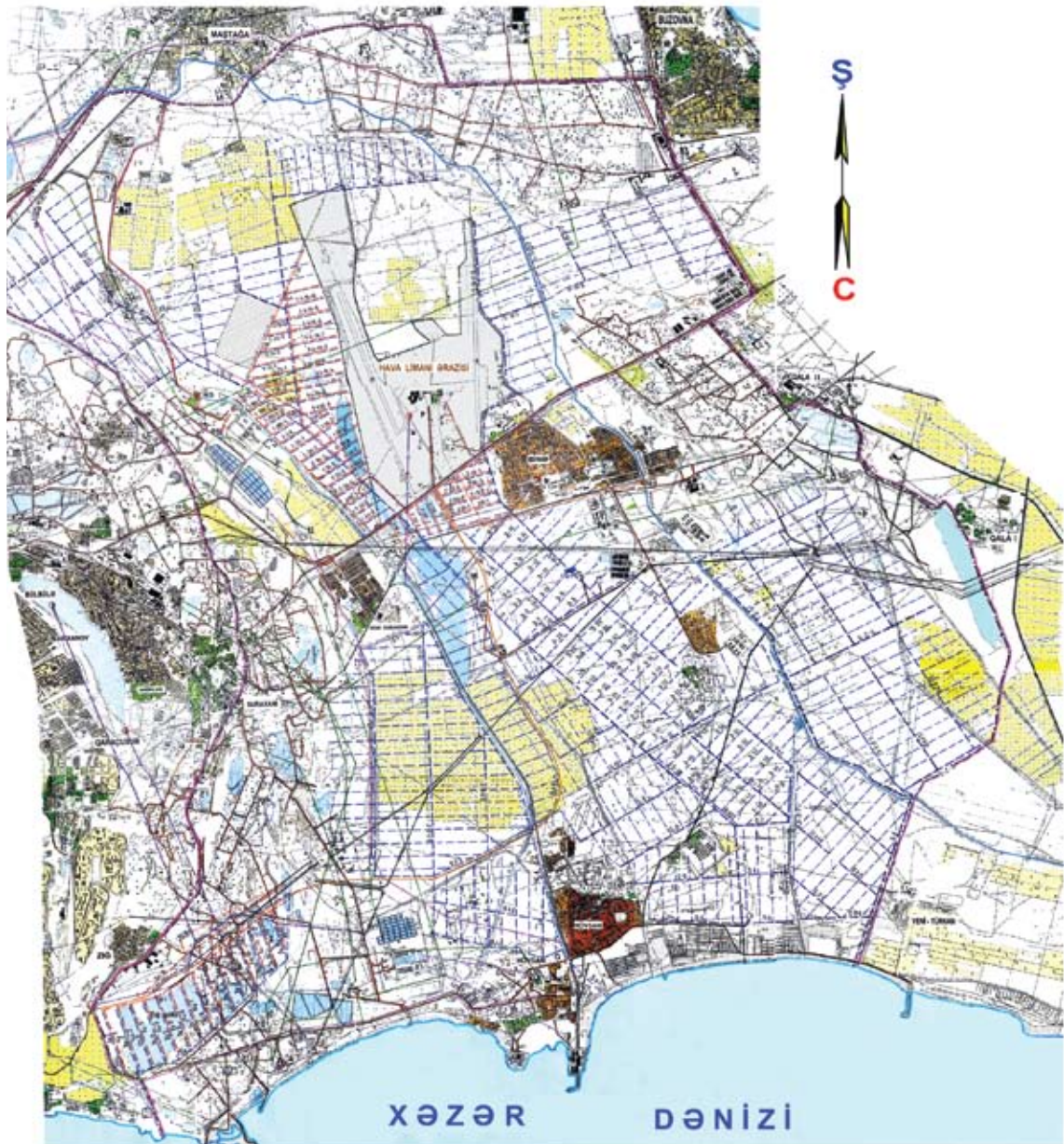
Miqyas 1:200.000

Şemkir maşın kanalının təsir zonasında ərazinin sxematik planı

Torpaq-meliorasiya şöbəindən: Məmmədov Arzuman Əşrəf oğlu, Hacıyev Mahmud Hacı oğlu, Bağirov Kamran Cavad oğlu, Əliyeva Şərifə Hadı qızı, Tarasova Valentina Vasilyevna, Cəbrayıllov Zakir Teymur oğlu, Əliyev Qərib Fəli oğlu, Andreyev Aleksandr Andreyeviç; Əliyev Tofiq Mirzəqulu oğlu;

Layihə şöbələrindən: Ələkbərov Asəf Mikayıl oğlu, Əlizadə Əliağa Qurban oğlu, Qasımov Sadıx Hüseyn oğlu, Əskərbəyli Brilyant İskəndər qızı, Alməmmədov Təriş Müseyib oğlu, Kərimov Yavuz İsmayıl oğlu, Mustafayev Rasim Qara oğlu, Soltanov Qurban Əbdüləli oğlu, Quliyev Zahid Məmməd oğlu, Mirzəxanov Əli Cəbrayıl oğlu, Quliyev İmanqulu Əli oğlu, Dudko Valentin Vasilyeviç, Dibirova Gözəl Müslüm qızı, Qasımov Şamil Kazım oğlu, Musayev Telman Mir Məsim oğlu, Şirinov Ramiz Mərdan oğlu, Əmircanov Əmirxan Məmməd oğlu, Məmmədov Sovet Həsən oğlu, Mezentsova Vera Petrovna, Rəhimova Qalina

Binə hava limanını ətrafının ekoloji bərpası. Sxematik plan

Petrovna, Mustafayev Mansur Məhəmməd oğlu, Əliyev Rafiq Məmmədbağır oğlu, Axundova Xalidə İmran qızı, Mustafayev Məhəbbət Mustafa oğlu, Haqverdiyev Qalib Süleyman oğlu, Qafarlı Adil Rzaqulu oğlu, Bayramov Nəzər Amin oğlu, Sadıxova Zenfira Əli qızı, Konikovski Valeri Andreyeviç və digərlərinin adlarını bu sahədə çalışan gənc nəsələ tanıtmaq istərdik.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun 80 illik fəaliyyəti dövrünün 60 ili artıq tarixə dönmüş keçmiş SSRİ məkanında olmuşdur. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında yaşayan əhalinin çox böyük hissəsinin təhsil aldığı və işləmiş olduğu yaxın tariximizdəki bu cəmiyyətdə, müxtəlif ictimai-siyasi təşkilatlar mövcud idi. Ölkənin bütün müəssisələrində yaradılan siyasi təşkilatların əsas vəzifəsi dövlət və hökumət rəhbərliyinin həyata keçirdiyi siyasi kursu rəhbər tutaraq, yuxarıdan verilmiş qərarların və tapşırıqların həyata keçirilməsi istiqamətində apardığı genişprofilli işlər olmuşdur.

Etiraf etmək lazımdır ki, bütün müəssisələrdə qarşıya qoyulmuş plan və tapşırıqların vaxtında yerinə yetirilməsində, görülən işlərin həcmində artırılmasında, keyfiyyətinin yüksəldilməsində müəssisələrdə fəaliyyət göstərən ictimai təşkilatların rolu böyük olmuşdur.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyəti dövründə institutun müxtəlif ictimai təşkilatlarında çalışmış, müəssisə daxilində sağlam mühitin yaradılmasında, əmək intizamının, haqq-ədalətin qorunub saxlanması, layihəçilərin, texniki işçilərin, köməkçi heyətin iş şəraitinin yaxşılaşdırılması, gənc mütəxəssislərin hazırlanması və inkişafında xüsusi əməyi olan Şapçenko Pavel İvanoviç, Mixail Zabelini, Sadıqova Zenfira Əli qızını, Məmmədov Yasin Bilal oğlunu, Novruzov Lətif Qənbər oğlunu, Qaziyev Yusif Cəbrayıl oğlunu, Qaragözov Rauf Əziz oğlunu, Tağızadə Esmira Məmməd qızını, Novruzov Abbas Qənbər oğlunu, Həsənov Sabir Mirmövsum oğlunu, Babayev Xəqani Ədalət oğlunu, Səmədov Cəsarət Qabil oğlunu, Süleymanov Niyazi Ramiz oğlunu, Mustafayeva Elza Saday qızını və başqalarını qeyd etmək istərdik.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün dövrlərdə hazırlanan layihə sənədlərində ölkə alimlərinin apardığı elmi tədqiqat işlərinin nəticələrindən mütəmadi olaraq istifadə olunub. Azərbaycanda meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinin inkişafında xüsusi əməyi olmuş alimlərimizdən professorlar: Abbas Əli oğlu Mustafayevin, Əkbəq Qasım oğlu Behbudovun, Yusif Əliqulu oğlu İbadzadənin, Hüseyn Məmməd oğlu Hüseynovun, Saleh Xalıq oğlu Hüseynzadənin, Bala Məmməd oğlu Ağayevin, Fətullah Süleyman oğlu Salahovun, Kamal Heydər oğlu Teymurovun, akademik Vladimir Rodionoviç Volobuyevin və başqalarının adlarını xüsusi ehtiramla yad edirik.

Sovetlər məkanında ölkə iqtisadiyyatında durğunluq, bütün sahələrdə başlanmış yenidənqurma “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun fəaliyyətinə də təsirsiz ötüşməmişdir. Respublikamızda başqa sahələrdə olduğu kimi, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində də 1985-ci ildən başlamaqla aparılan tikinti işləri ilbəil kəskin şəkildə azalmışdır.

Layihə-axtarış işlərinin həcmi azaldığına görə uzun illər institutda çalışan ixtisaslaşmış mühəndis kadrlar qısa müddət ərzində doğma iş yerlərini tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutu 1941-1945-ci illərdə olduğu kimi, fəaliyyəti dövründə ikinci dəfə iş həcmələrinin kəskin formada az olduğu şəraitdə çətin günlərini yaşamağı oldu. Sənətinin fədaisi olan əməkdaşların müəyyən hissəsi uzunmüddətli ödənişsiz məzuniyyətə çıxdılar, fəaliyyətini davam etdirən mütəxəssislərin əksəriyyəti isə 0,5 ştatda olmalarına baxmayaraq, bəzən aylarla əməkhaqlarını almadan tapşırılmış layihələr üzərində işlərini davam etdirməli olmuşlar.

**“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTITUTU
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ**

*Meliorasiya və su təsərrüfatı
obyektləri bizim sərvətimizdir.
Bu sərvətdən səmərəli istifadə etməliyik*

Heydər Əliyev

Qeyd olunduğu kimi, 1980-ci illərin sonu və 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə laqeyd münasibət olmuşdur. İnstitutunda aydiyyatı sahələr üzrə layihə işlərinin həcmi kəskin formada azaldığından mütəxəssislər müxtəlif istiqamətlərdə tikinti-layihə işləri yerinə yetirməklə fəaliyyətlərini davam etdirməli olublar.

“Azdövsutəslayihə” İnstitutu 1993-cü ildə İran İslam Respublikasında “Qarasu çayı üzərində Qeyvalı su anbarı və onun suvarma massivinin sxemi” layihəsinin və “Gərmrud su anbarı, suvarma massivinin sxemi”nin layihə sənədlərinin hazırlanmasında iştirak etmişdir.

Sovet İttifaqının 1991-ci ildə dağılması ilə qazandığımız müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmiz faktiki olaraq müstəqil dövlət kimi fəaliyyət göstərə bilmirdi. 1991-1993-cü illərdə müstəqilliyimizin gələcəyi şübhə altında idi. Bu illərdə Azərbaycan xalqı 1920-ci ildə olduğu kimi, yenidən müstəqilliyini itirə bilərdi.

Xalqımızın müdrikliyi sayəsində Ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən respublikaya rəhbərliyə gətirilməsi Azərbaycanı bu bəlalardan qurtardı. Tarix Azərbaycanımızın timsalında belə bir həqiqəti sübut etdi ki, müstəqilliyi əldə etmək bəlkə də bir qədər çətin deyil, nəinki, onu qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirmək.

20 sentyabr 1994-cü ildə Xəzər dənizinin neft və qazının işlənməsinə dair “Əsrin müqaviləsi” adını almış sazişlərin imzalanması və prosesin uğurla axıra çatdırılması Heydər Əliyev şəxsiyyətinin nələrə qadir olğunu təsdiq etdi. 1993-2003-cü illərdə Azərbaycanın dövlətçiliyi quruldu, ölkənin inkişaf starteqiyası müəyyən olundu.

Heydər Əliyevin ikinci dəfə respublika rəhbərliyinə qayıdışı ilə meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsi öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Ulu öndərin göstərişi ilə respublikaya qoyulan xarici investisiyalar ilk növbədə aşağıda adı çəkilən meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsinə yönəldildi:

1. Kür-Araz düzənliyində şorlaşmış torpaqların duzlardan təmizlənməsini təmin edəcək Baş Mil-Muğan kollektorunun tikintisinin davam etdirilməsi;

2. Bakı-Sumqayıt şəhərlərini və Abşeron yarımadasını su ilə təmin edən Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması;

3. Vayxır su anbarının tikintisinin başa çatdırılması.

Samur-Abşeron massivinin sxemi Türkiyə Konsorsiumu “SEYAŞ-SUIŞ” və “Azdövsütəslayihə” İnstitutu tərəfindən 1995-1996-cı illərdə hazırlandı.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutu Almaniyanın layihə şirkəti ilə birgə 1997-ci ildə “Azərbaycanda İrriqasiyanın və Drenaj İnfrastrukturunun Bərpası və Yaxşılaşdırılması” layihəsi hazırlandı.

Samur-Abşeron kanalı suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi çərçivəsində, əsasən aşağıdakı işlərin görülməsi müəyyənləşdirildi:

1. Samur Baş suqəbuledicinin bərpası;
2. Xanarx kanalının tikintisi;
3. Samur-Abşeron kanalının 50 km-lik hissəsinin bərpası;
4. Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının tikintisi;
5. Taxtakörpü su anbarının tikilməsi;
6. Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalının tikintisi.

Nəzərdə tutulan tədbirlər həyata keçirildikdən sonra Samur-Abşeron kanalı 180 min hektar əkin sahəsini tələb olunan su ilə təmin edəcək və Bakı-Sumqayıt şəhərlərinə saniyədə 22 kub m su vermək mümkün olacaqdır.

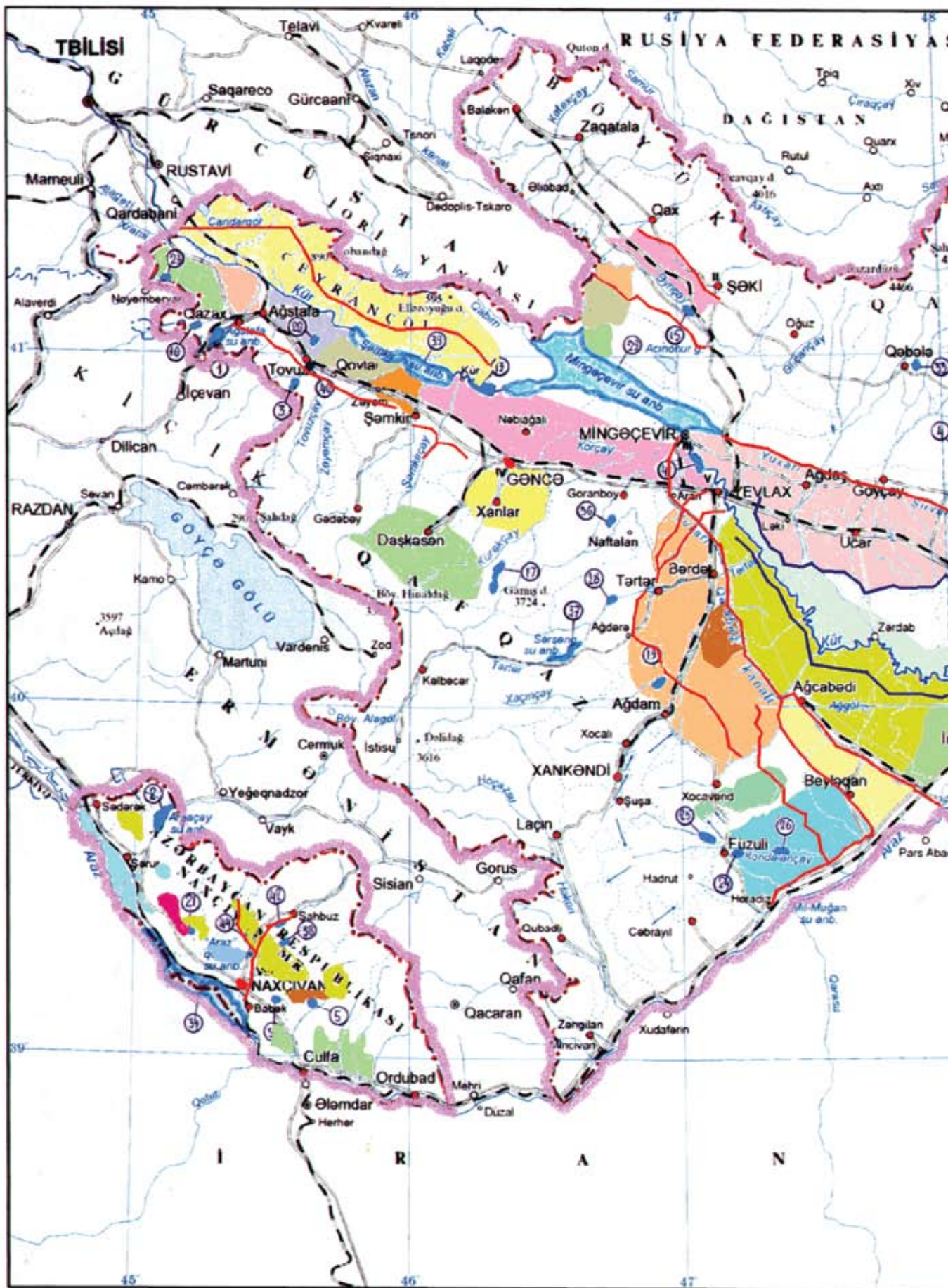
Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsinə daxil olan Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının, Taxtakörpü su anbarının və su-elektrik stansiyalarının layihə sənədləri beynəlxalq tenderin qalibi olmuş Türkiyənin “SU YAPI” Mühəndislik Şirkəti ilə birgə, “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun 2 sayılı şöbəsində Adil Məmməd oğlu Məmmədovun rəhbərliyi altında hazırlanmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1967-1974-cü illərdə Samur-Abşeron kanalının Vəlvələçay-Ceyranbatan hissəsində kanalın suaparma qabiliyyəti Qudyalçay və Vəlvələçayda tikilmiş sugötürmə qurğuları hesabına saniyədə 25 kub m-ə çatdırılmışdır. Yeni layihədə isə bu sərfin saniyədə 40 kub m olacağı nəzərdə tutulmuşdur.

Xanarx kanalının istismara verilməsi Samur-Abşeron kanalının 50 km yuxarı hissəsində bərpa işlərinin problemsiz yerinə yetirilməsinə imkan yaratdı. Xanarx kanalının uzunluğu 67,2 km, su sərfi saniyədə 36-25 kub m-dir.

“Əsrin müqaviləsi” öz bahəsini verdi

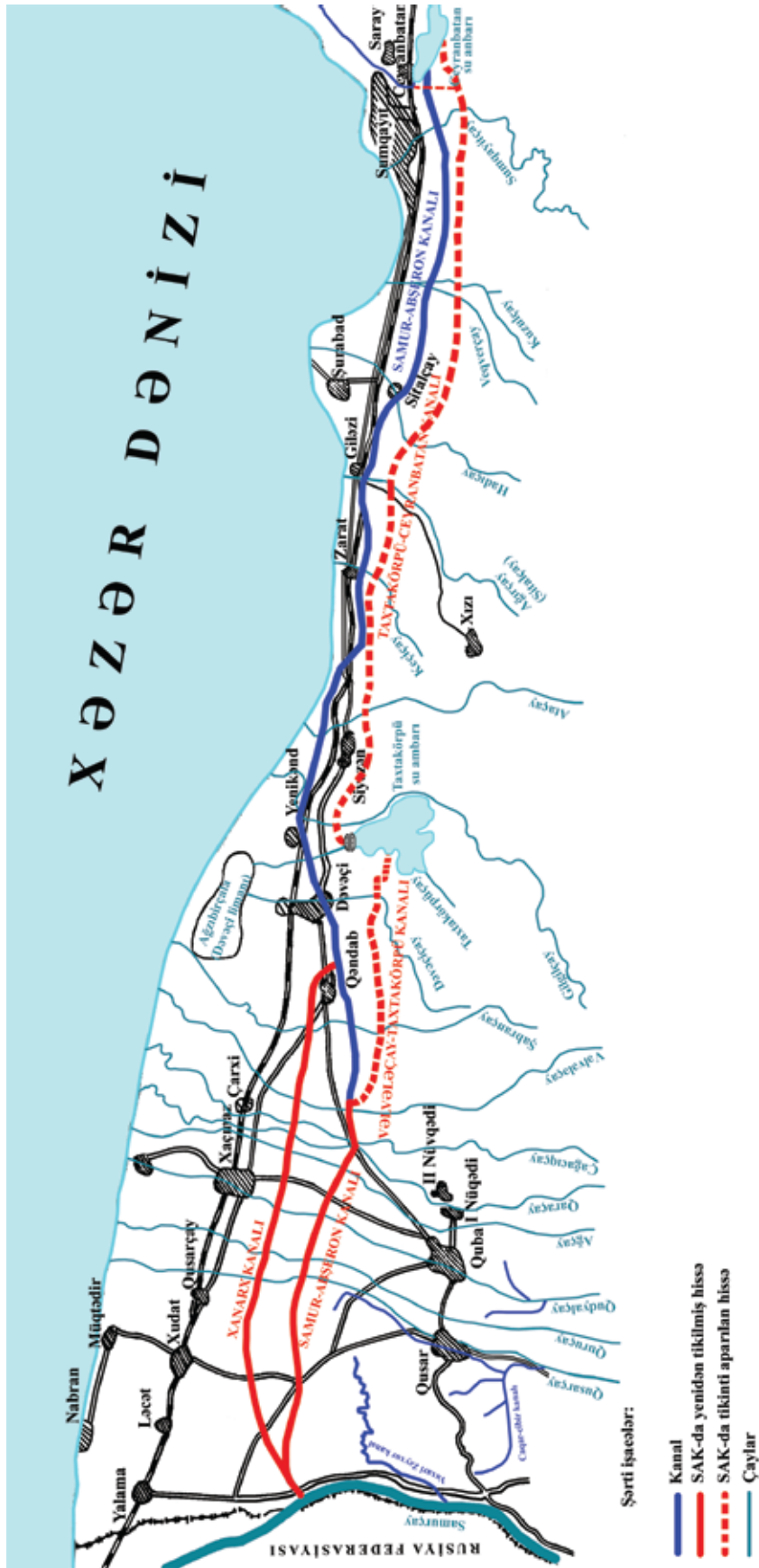
Miqyas 1 : 1 500 000

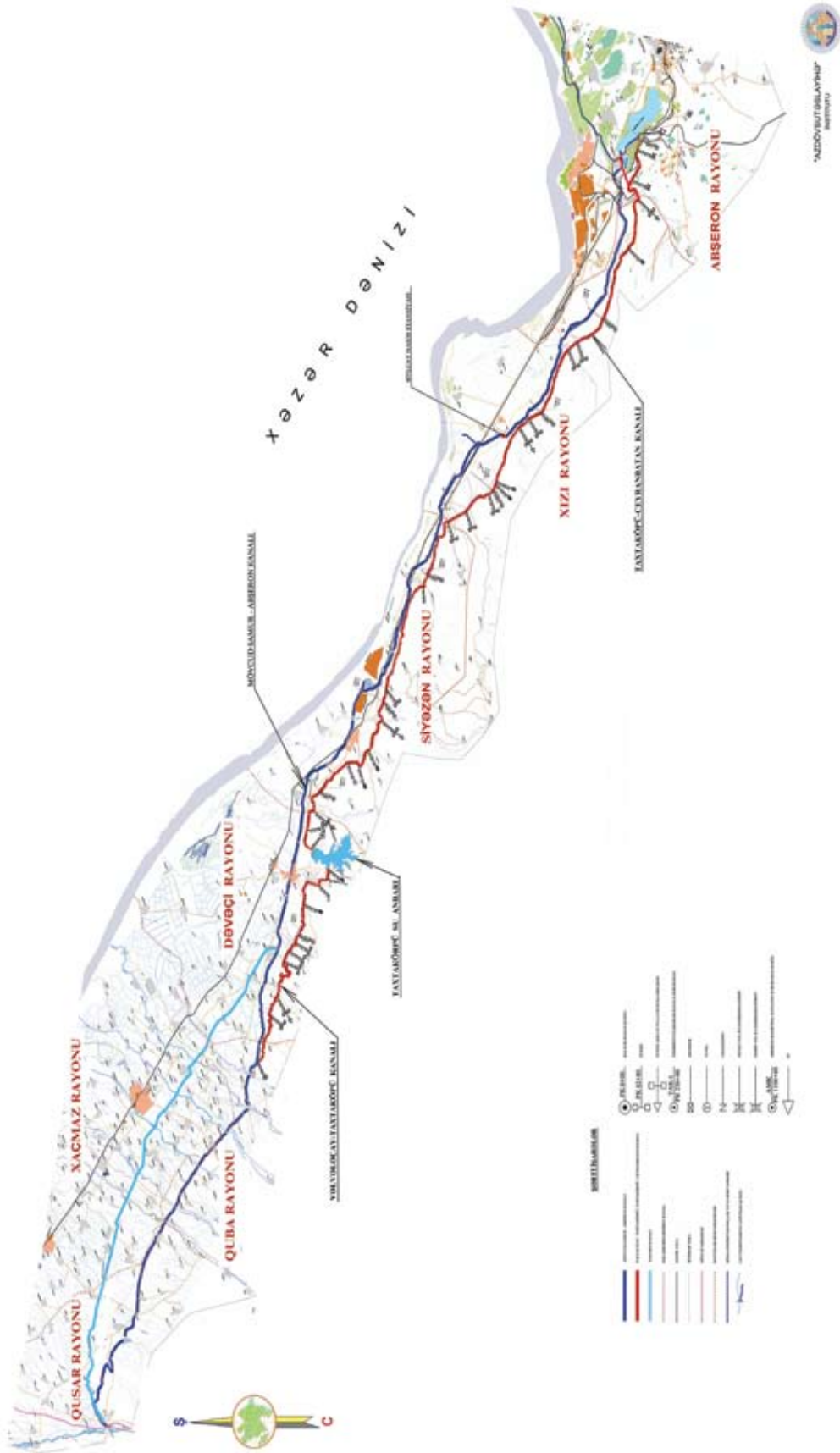
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

RESPUBLİKA ÜZRƏ MÖVCUD SUVARMA SAHƏLƏRİNİN YERLƏŞMƏSİNİ GÖSTƏRƏN SXEM

Samur-Abşeron kanalı keçən ərazinin sxematik planı

Samur-Abşeron kanalının təsir zonasındakı rayonlar

Samur çayından Samur-Abşeron kanalına tələb olunan suyun verilməsində yaranan məhdudluğu və digər ölkədən gözlənilən təsiri aradan qaldırmaq məqsədilə Samur-Abşeron kanalı üzərində su sərfini mövsüm ərzində tənzimləyə biləcək su anbarının yaradılması zəruriyyətini gündəmə gətirdi. Əmirxanlıçay (Taxtakörpü) hövzəsində Taxtakörpü su anbarının yaradılması üçün hazırlıq işlərinə başlandı.

Layihəyə görə Taxtakörpü su anbarı məcradan kənarında yaradıldı. Su anbarının əsas su mənbəyi Samur-Abşeron kanalıdır. Regiondakı Qusarçay, Qudyalçay, Quruçay, Ağçay, Caqacuqçay və Vəlvələçayın su ehtiyatlarının müəyyən hissəsi Samur-Abşeron kanalı sisteminə daxil olan Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalı ilə Taxtakörpü su anbarına axıdılır.

Üzərində SES olan Taxtakörpü su anbarının tikintisi başa çatdırıldıqdan sonra, yeni tikilən Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalı tələb olunan həcmdə suyu öz axını ilə Ceyranbatan gölünə verir. Layihədə Abşeron magistral kanalına suyun Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalından verilməsi və Abşeron magistral kanalının suaparma qabiliyyətinin saniyədə 9 kub m-dən 15 kub m-ə qədər artırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının başlanğıcında Vəlvələçayda dib səviyyəsi 229,8 m, sonunda Taxtakörpü su anbarına tökülən yerdə dib səviyyəsi 189,0 m-dir. Kanal beton üzlük çəkilmiş trapes en kəsik şəkillidir. Sərfi saniyədə 75 kub m, uzunluğu 44,5 km, yamaqlıq əmsalı $m=1,5$; dibdən eni 5 m, inşaat dərinliyi 4,2 m, suyun dərinliyi 3,6 m, maillik 0,0005, axının sürəti saniyədə 2,28 m-dir.

Taxtakörpü su anbarının texniki göstəriciləri. Anbara yığılmış sudan su təchizatında, suarmada və elektrik enerjisinin istehsal olunmasında istifadə ediləcək. Su anbarının ümumi həcmi 268,9 mln. kub m, faydalı həcmi 218,9 mln. kub m, ölü həcmi 49,5 mln. kub m, anbarda maksimal su səviyyəsi 183 m, minimal istismar səviyyəsi 140 m, ölü həcmə uyğun səviyyəsi 130 m, aşağı biyefin səviyyəsi 105 m-dir. Mərkəzi nüvə tipli bənddir. Bəndin hündürlüyü 137,5 m, bəndin üstdən eni 15 m, bəndin gövdəsinin həcmi 14 mln. kub m-dir. Suaşırının tipi qapısız, sutullayanın sərfi saniyədə 84,3 kub m, suötürücü tunelin sərfi saniyədə 49,4 kub m, tunelin daxili diametri 5,2 m, uzunluğu 360 m-dir.

Taxtakörpü su elektrik stansiyasının texniki göstəriciləri. Maksimum su sərfi saniyədə 40 kub m, maksimum basqı 77 m, suqəbuledicinin dib səviyyəsi 115 m, güc tunelinin diametri 4,5 m, uzunluğu 270 m, SES-in gücü 25,0 MW, turbinin sayı 2 ədəd, 1 turbinin gücü 12,5 MW, turbinin növü - Fransa istehsalı, transformatorların sayı 2 ədəd, generatorun gücü 14 MVA.

Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalının uzunluğu 112 km, sərfi saniyədə 40 kub m, yamaqlıq əmsalı 1,5, mailliyi 0,0003, dibdən eni 4 m, inşaat dərinliyi 3,5 m, suyun dərinliyi 3,12 m, axının sürəti saniyədə 1,48 m-dir. Yarımqazma-yarımtökmədə olan hissələrdə kanalın beton üzlüyünün qalınlığı 15 sm, tam tökmədə olan hissələrdə beton üzlüyünün qalınlığı 20 sm qəbul edilmişdir.

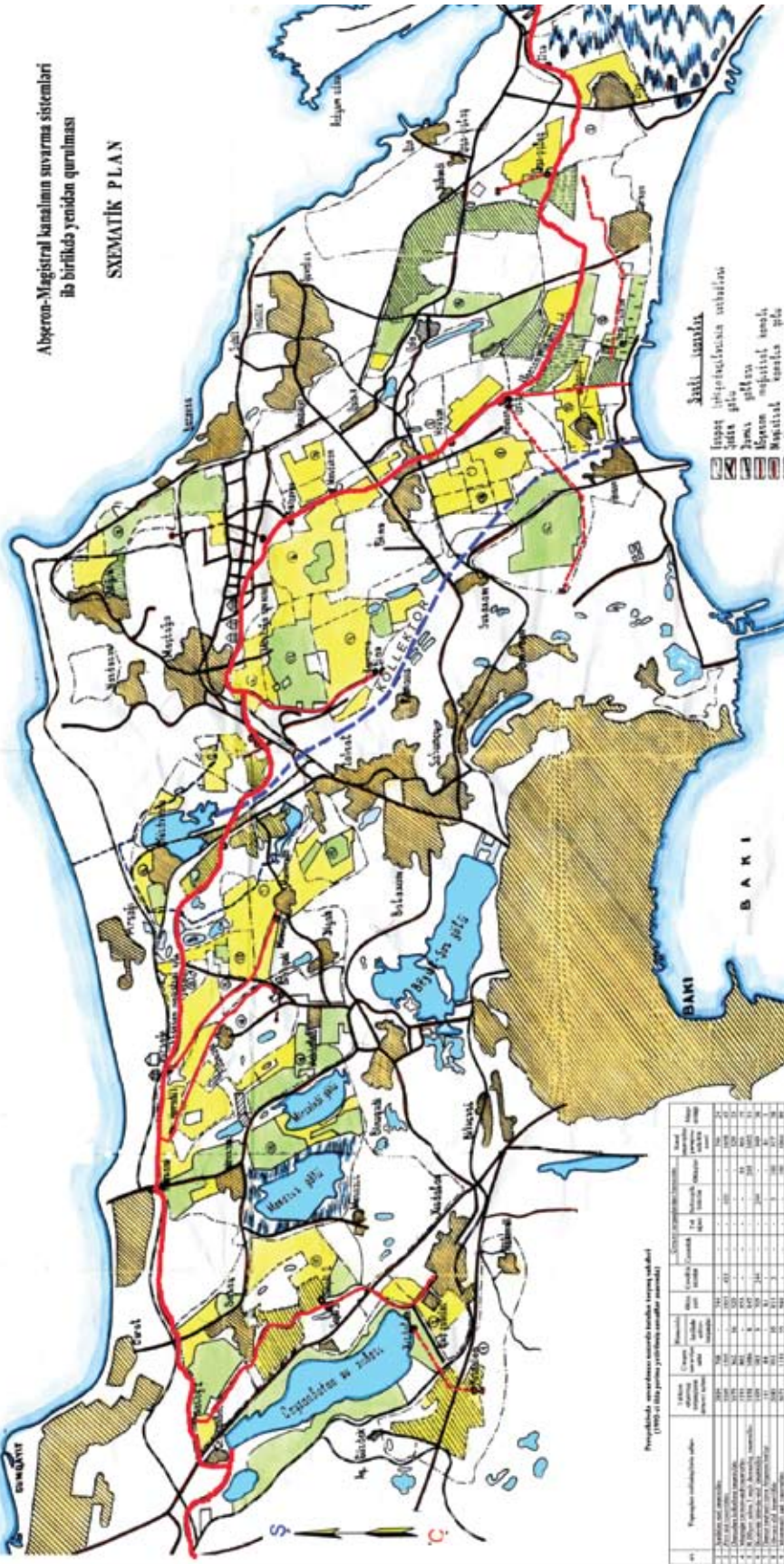
Respublikamız üçün həyati əhəmiyyət daşıyan bu obyektlərin layihə-sənədləri xarici şirkətlərlə birlikdə institutumuzun əməkdaşları tərəfindən bazar iqtisadiyyatının tələblərinə müvafiq hazırlanmışdır.

Respublikamızın bazar iqtisadiyyatına keçməsi, torpaq üzərində yeni mülkiyyət formasının yaranması, su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı yaranmış yeni münasibətlər dövlətin su siyasətini dəyişdi və su təsərrüfatının yeni iqtisadi şəraitə uyğun idarə edilməsi zəruriyyətini yaratdı.

Mövcud su ehtiyatlarından və torpaq sahələrindən səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının su idarəçiliyi sahəsində qəbul etdiyi siyasətə uy-

Abşeron-Maqstral kanalının suvarma sistemləri
 ilə birlikdə yenidən qurulması

SCHEMATİK PLAN

- Kanalın quruluşu**
- İstiqamətli irriqasiya sistemləri
 - Səhivə qolu
 - Yaxşı qolu
 - Maqstral irriqasiya sistemi
 - Maqstral kanalın qolu
 - Qolların qolları
 - Səhivə və qolların irriqasiyası
 - Qapalı irriqasiya
 - Səhivə suyu irriqasiyası
 - Yaxşı suyu irriqasiyası
 - Səhivə suyu irriqasiyası
 - Səhivə suyu irriqasiyası
 - Səhivə suyu irriqasiyası
 - Səhivə suyu irriqasiyası
 - Səhivə suyu irriqasiyası

Proqramlaşdırma və irriqasiya sistemlərinin qurulması (1970-ci ildə planlaşdırılmış irriqasiya sistemləri)

№	İstiqamətli irriqasiya sistemi	Səhivə qolu	Maqstral irriqasiya sistemi	Maqstral kanalın qolu	Qolların qolları	Səhivə və qolların irriqasiyası	Qapalı irriqasiya	Səhivə suyu irriqasiyası	Yaxşı suyu irriqasiyası	Səhivə suyu irriqasiyası	Səhivə suyu irriqasiyası	Səhivə suyu irriqasiyası	Səhivə suyu irriqasiyası	Ümumi irriqasiya sahəsi	
														ha	%
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

Abşeron kanalının sxematik planı

ğun olaraq müvafiq qanunlar, normativ-hüquqi aktlar, sərəncam və qərarlar qəbul edildi. Yaradılmış hüquqi baza əsasında meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində islahatlar aparıldı.

Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması üçün müəyyən qanunvericilik bazası yaradıldı.

Torpaq islahatı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (16.06.1996) qəbul edildikdən sonra keçmiş kolxoz və sovxozların balansında olan torpaqlar özəlləşdirildi və yeni fermer təsərrüfatları, birliklər yaradıldı. Beləliklə, sovet dövründə olan böyük təsərrüfat sahələri çox kiçik təsərrüfat sahələrinə bölündü.

Azərbaycan Respublikasında torpaqların özəlləşdirilməsi proqramını sürətləndirmək məqsədilə 1996-cı ildə Xaçmaz, Salyan, Lənkəran, Ucar, Bərdə və Şərur rayonlarının hər birində nümunəvi özəl kəndli-fermer təsərrüfatları yaradıldı.

Torpaqların özəlləşdirilməsi təcrübəsi göstərdi ki, əkin sahələrinin müəyyən hissəsi istifadəsiz qalır və torpaqlardan səmərəli istifadə olunmur. Mövcud suvarma sistemlərinin istismarında və təmir-bərpa işlərində problemlər üzə çıxdı. Kənd təsərrüfatı bitkilərindən nəzərdə tutulmuş məhsuldarlığın əldə edilməsi mümkün olmadı. Aqrar sahədə problemlər yarandı.

MDB ölkələri arasında ilk dəfə Azərbaycanda meliorasiya sahəsində fəaliyyətin hüquqi əsasını müəyyən edən "Meliorasiya və irriqasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 1996-cı ilin sentyabrın 14-də qəbul edildi.

Su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyəcək Azərbaycan Respublikasının Su məəcəlləsi Qanunu isə 26 dekabr 1997-ci ildə qəbul edildi.

Qəbul edilmiş qanunda əsasən aşağıdakı məsələlər öz əksini tapmışdır:

- su obyektlərinin istifadəyə verilməsi qaydaları, müddətləri, su istifadəçilərinin hüquq və vəzifələri;

- sudan istifadənin ləğv edilməsinin əsasları və qaydaları;

- su obyektləri üzərində mülkiyyət formaları;

- su obyektlərinin mühafizəsi sahəsində idarəetmənin təşkili;

- əhaliyə içməli su və məişət ehtiyacları üçün verilən sudan digər məqsədlərlə istifadə olunmasına qoyulan məhdudiyyətlər;

- müalicə-kurort, sağlamlaşdırma, istirahət, idman məqsədləri üçün su obyektlərindən istifadə;

- su obyektlərindən kənd təsərrüfatında istifadə;

- sudan sənaye və hidroenergetika məqsədləri üçün istifadə;

- sudan nəqliyyat ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə istifadə;

- su obyektlərinin istifadəsi və mühafizə tədbirlərinin iqtisadi tənzimlənməsi;

- sudan pullu istifadə, su obyektlərinin istifadəsi və mühafizə sahəsində mübahisələrin həll edilməsi, qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət və digərləri.

Suyun idarə olunması ilə bağlı "Hidrometeorologiya fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998);

"Su təchizatı və tullantı suları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999);

"Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999);

"Ekoloji təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999);

"Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002);

"Hidrotexniki qurğuların təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002) və digər qanunlar.

Azərbaycan Respublikası ətraf mühitə dair 15-dən çox beynəlxalq konvensiyaya, o cümlədən “Transsərhəd su axarlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsinə dair konvensiya”ya (17 mart 1992, Helsinki) qoşuldu və Milli Məclisdə 14 mart 2000-ci il tarixdə ratifikasiya olundu.

Transsərhəd çaylarının su ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsi sahəsində beynəlxalq su yurisdiksiyasına əsaslanmış dövlət siyasəti aparıldı.

Azərbaycanda su ehtiyatları dövlətin mülkiyyətindədir. Su ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsinin idarə olunması, su münasibətlərinin tənzimlənməsi, su idarəçiliyi ilə bağlı qanunlar və onların əsasında qəbul edilmiş normativ-hüquqi sənədlərə əsaslanaraq həyata keçirilir.

Ölkədə formalaşan yeni iqtisadi münasibətlərin tələbinə uyğun olaraq 1996-cı ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sudan pullu istifadə qaydaları haqqında əsasnamə”yə görə 1 yanvar 1997-ci ildən başlayaraq suvarma suyundan pullu istifadəyə keçilmişdir (I mərhələ). Su istifadəçilərinin və sahibkarların hüquq və mənafelərini qorumaq, su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək məqsədilə ölkədə “Sudan İstifadə Edənlər Assosiasiyaları (SİEA)” yaradılmışdır. Hazırda respublikanın suvarma aparılan topaqlarının 60 faizindən çoxunda torpaq mülkiyyətçilərinin təşəbbüsü ilə və Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin metodik köməkliliyi ilə 585-dən çox “Sudan İstifadə Edənlər Assosiasiyaları” yaradılmışdır.

Heydər Əliyev Yenikənd SES-nin açılışında. 2000

Heydər Əliyev Vayxır su anbarının tikintisində. 2002

Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin məlumatına görə, respublikanın kənd təsərrüfatına yararlı 4514473 hektar torpaq sahəsinin 1927247 hektarı dövlət mülkiyyətində saxlanılmışdır ki, bunun da 190652 hektarı suvarılan torpaqlardır. Odur ki, respublikada torpaq islahatı tam başa çatdıqdan və təsərrüfatların maliyyə imkanları artdıqdan sonra sudan pullu istifadənin II mərhələsinə keçilməsi və suyun tarifinin tədricən artırılması nəzərdə tutulur (2006-2010-cu illər).

Ulu öndər Heydər Əliyevin ölkədə meliorasiya və su təsərrüfatının inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı, hazırkı vaxtda möhtərəm Prezident İlham Əliyev uğurla davam etdirir və yeni formalarla zənginləşdirir.

Çox fərəhli haldır ki, Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən 1970-1982-ci və müstəqilliyimizin ilkin illərində təməlini qoyduğu genişmiqyaslı meliorasiya və su təsərrüfatı layihələri Prezident İlham Əliyev tərəfindən verilmiş tapşırıq əsasında müvəffəqiyyətlə başa çatdırılır və yeni layihələrlə zənginləşdirilir.

Dövlət başçısı İlham Əliyev 2004-cü ildə Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması sxeminə daxil olan Xanarx kanalının tikintisi ilə tanış olmuş, 2005-ci il dekabr ayında isə Heydər Əliyev adına Vayxır su anbarının istifadəyə verilməsi münasibəti ilə təşkil olunmuş tədbirdə iştirak etmişdir.

Məlumdur ki, respublikamızda nəzərdə tutulan “Ərzaq təhlükəsizliyi Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi və aqrar sahənin inkişafı bilavasitə meliorasiya və su təsərrüfatı layihələrinin uğurla həyata keçirilməsindən asılıdır.

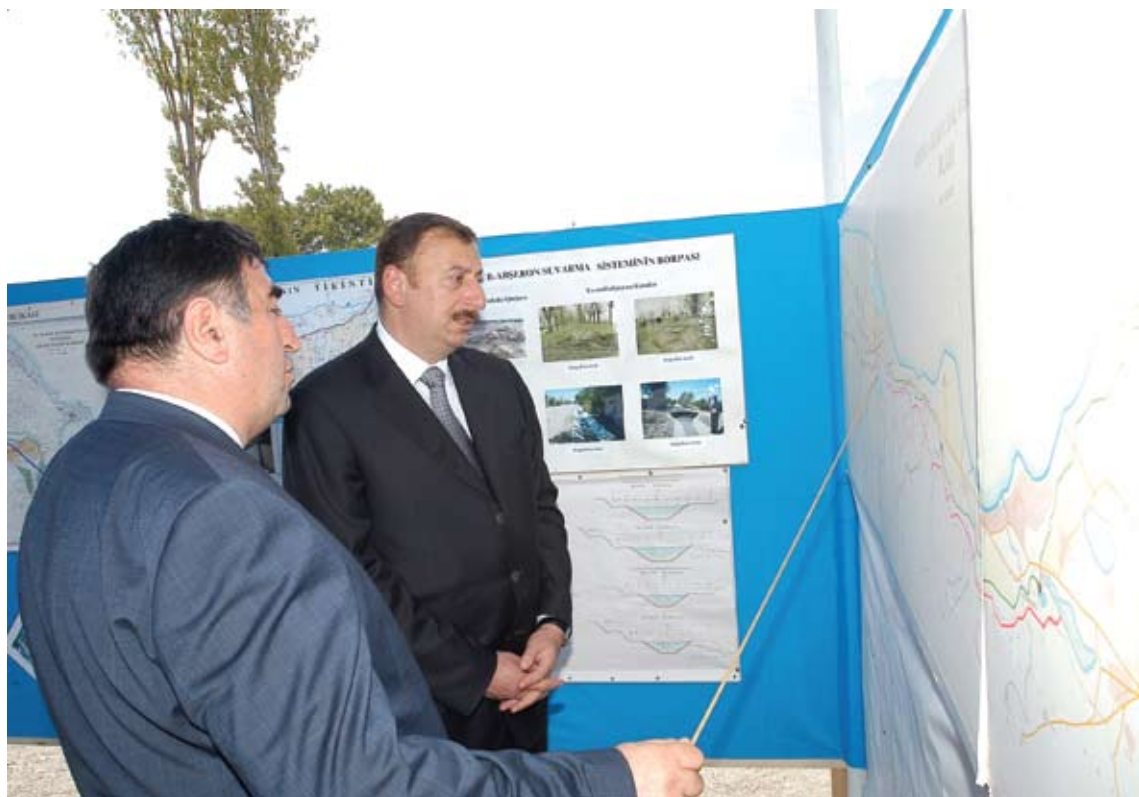
İqtisadi sahədə aparılan uğurlu siyasət nəticəsində Azərbaycanda büdcə gəlirləri ilbəl artdığına görə, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində layihə işlərinə ayrılan vəsait də hər il artır.

Xanarx kanalının tikintisi ilə tanış olmğa gəlmiş Prezident İlham Əliyevi Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin sədri Əhməd Əhmədzadə qarşılıyır. 2004

Prezident İlham Əliyevə tikinti haqqında məlumat verilir.

Prezident İlham Əliyevə tikinti haqqında məlumat verilir.

Prezident İlham Əliyevə tikinti haqqında məlumat verilir.

Prezident İlham Əliyev tikinti ilə tanış olur.

Xanarx kanalının tikintisi

Xanarx kanalı

Kanalın tikintisi

Prezident İlham Əliyev Naxçıvan MR-də Vayxır su anbarının açılışında. 18 dekabr 2005-ci il

Vayxır su anbarında tikinti işləri aparılır.

Prezident İlham Əliyev Vayxır su anbarının açılışında.

Vayxır su anbarında inşaat işləri tamamlanmaq üzrədir

Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin 1 sentyabr 2005-ci ildə “Respublikamızda su təchizati və meliorasiya sahəsində görülən işlər və perspektiv layihələrlə bağlı” və 29 aprel 2008-ci ildə “Ölkəmizdə su təchizati, meliorasiya, irriqasiya və kanalizasiya sistemlərinin inkişafı ilə bağlı layihələrə dair” keçirdiyi müşavirələrdə verdiyi göstərişlər və tapşırıqlar son illərdə bu sahənin geniş miqyasda inkişafına böyük təkan vermişdir.

Azərbaycan Respublikası “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına (2004-2008-ci illər)” daxil edilmiş və respublika büdcəsindən ayrılmış vəsait hesabına, Dünya Bankının, İslam İnkişaf Bankının, Asiya İnkişaf Bankının və digər maliyyə qurumlarının krediti hesabına 2006-cı ildə Baş Mil-Muğan kollektorunda və 2006-cı ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasında Vayxır su anbarında yarımçıq qalmış tikinti işləri, Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi çərçivəsində 2002-ci ildə Samur Baş suqəbuledici qurğusunun bərpası, 2006-cı ildə Baş su durulducusunun tikintisi və 187 km uzunluğunda təsərrüfatlararası kanalların yenidən qurulması, 2006-cı ildə İslam İnkişaf Bankının vəsaiti hesabına layihə sənədləri “Azdövsutəslayihə” İnstitutu və Türkiyənin “SU-YAPI” firması əməkdaşları tərəfindən birgə hazırlanmış, uzunluğu 67,2 km olan Xanarx kanalının tikintisi, 2007-ci ildə isə Samur-Abşeron kanalının ilk 50 km-lik hissəsinin bərpası başa çatdırılmışdır.

Uzunluğu 44,5 km olan Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının tikintisinin maliyyələşdirilməsinə İslam İnkişaf Bankı, Səudiyyə İnkişaf Fondu və OPEK Fondu tərəfindən kredit ayrılması barədə saziş imzalanmışdır. Bu kanalın tikilməsində əsas məqsəd yaranan əlverişli şəraitdə regiondakı 6 çayın su ehtiyatından səmərəli istifadə etməkdir.

“Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi” çərçivəsində ümumi tutumu 269 mln. kub m olan “Taxtakörpü su anbarının SES-lə birlikdə layihələndirilməsi və tikintisi”, “Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalının layihələndirilməsi və tikintisi” obyektləri üzrə işlərin həyata keçirilməsinə 2006-cı ildə başlayaraq Dövlət Neft Fondundan vəsait ayrılmışdır.

İqtisadi baxımdan bu layihələr çox sərfəlidir. Layihədə nəzərdə tutulmuş işlər başa çatdırıldıqdan sonra Taxtakörpü-Ceyranbatan kanalı anbardan qəbul etdiyi suyu öz axını ilə Ceyranbatan gölünə verəcək. Beləliklə, Samur-Abşeron kanalı üzərində, Sitalçayda və Ceyranbatanda mövcud olan nasos stansiyaları ləğv ediləcəkdir.

Tikintisi vacib sayılan üçüncü obyekt Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Babək, Şahbuz və

Prezident İlham Əliyevin yanında müşavirə. 1 sentyabr 2005-ci il

Culfa rayonlarında 6,9 min hektar yeni əkin sahələrinin suvarılması və 9,9 min hektar mövcud əkin sahəsində su təminatının yaxşılaşdırılmasına imkan yaradacaq Vayxır su anbarı idi. Vayxır su anbarının layihə sənədləri “Azdövsütəslayihə” İnstitutunda işlənmişdir. Tikintisinə 1983-cü ildə başlanmış və vəsait olmadığına görə tikinti dayandırılmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev 2002-ci ildə Naxçıvan MR-da olarkən Vayxır su anbarında tikintinin davam etdirilməsi barədə verdiyi göstərişdən sonra 2003-cü ildə yarımçıq qalmış tikintidə işlər başlanmış və 2006-cı ildə başa çatdırılmışdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin iştirakı ilə 2009-cu ilin may ayında təməli qoyulan Şəmkirçay su anbarının layihə sənədləri Türkiyənin “TƏMƏLSU” şirkəti və institutun əməkdaşları ilə birgə işlənmişdir.

Prezident İlham Əliyevin yanında müşavirə. 29 aprel 2008-ci il

Samur çaydaki Baş suqəbuledici

Samur çaydaki Baş suqəbuledici

Naxçivan MR-də Vayxır su anbarı.

Samur Baş su qəbuledicidəki dürüldücü

Vayxır su anbarında inşaət işləri aparılır

Vayxır su anbarında qəza sutullayıcısı.

*Prezident İlham Əliyevə Taxtakörpü su anbarı haqqında məlumat verilir.
Şabran (Dəvəçi) 8 noyabr 2007 ci il*

Prezident İlham Əliyev Taxtakörpü su anbarının bəndin təmələqoyma mərasimində.

Taxtakörpü su anbarında bəndin özülünə beton verilir.

Prezident İlham Əliyevə Taxtakörpü su anbarındakı SES haqqında məlumat verilir. 8 noyabr 2007 ci il

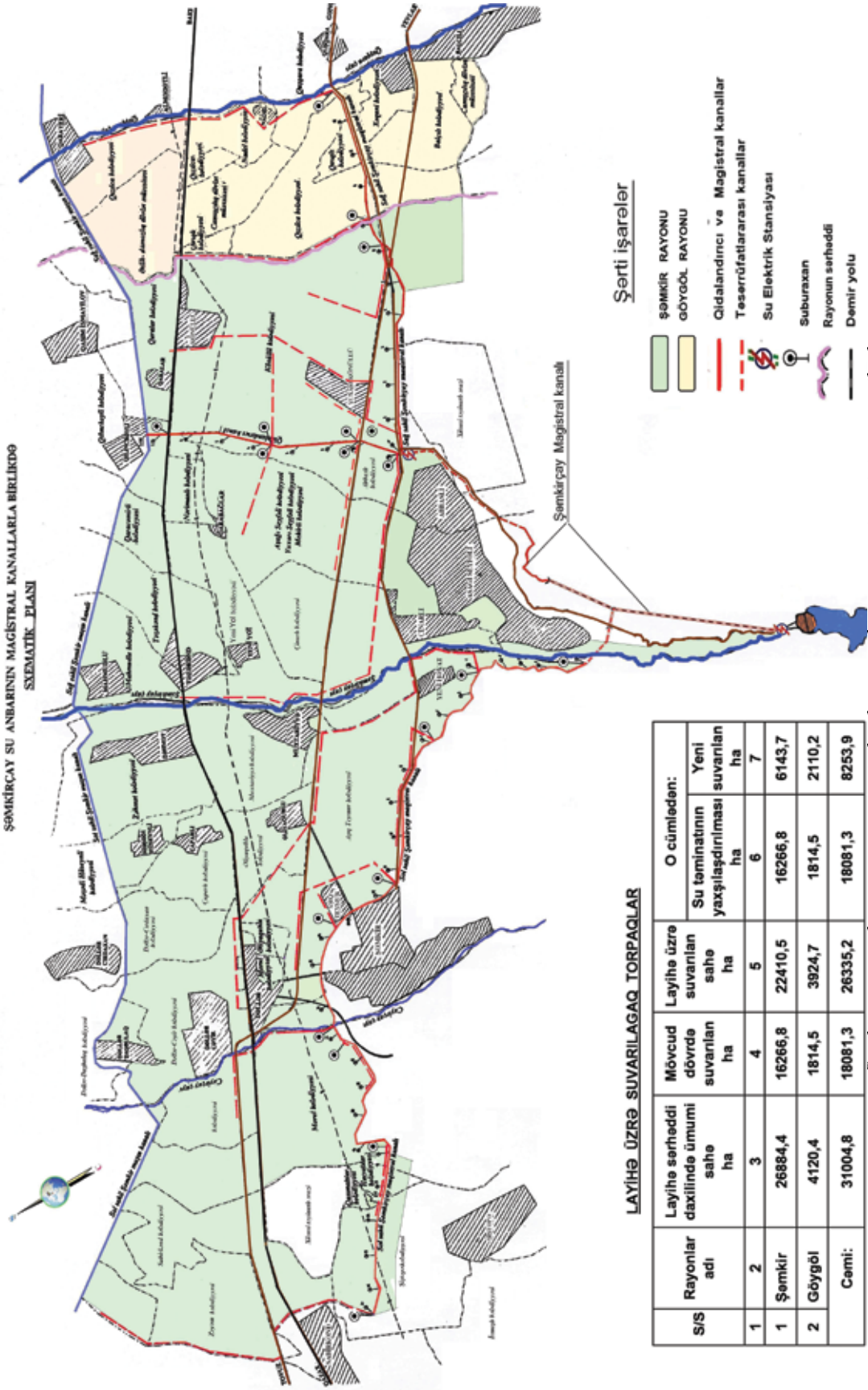

Prezident İlham Əliyev Taxtaköprü su anbarındakı SES binasının təməlqoyma mərasimində.

SES-in binasının özülühə beton verilir.

ŞƏMKİRÇAY SU ANBARININ MAGİSTRAL KANALLARLA BİRLİKDƏ
SHEMATİK PLANI

Şərti işarələr

- ŞƏMKİR RAYONU
- GÖYGÖL RAYONU
- Qidalandırıcı və Magistral kanallar
- Təsərrüfatlararası kanallar
- Su Elektrik Stansiyası
- Suburaxan
- Rayonun sərhəddi
- Demir yolu

LAYİHƏ ÜZRƏ SUVARILAGAQ TORPAQLAR

S/S	Rayonlar adı	Layihə sərhəddi daxilində ümumi sahə ha	Mövcud dövrdə suvarılan sahə ha	Layihə üzrə suvarılan sahə ha	O cümlədən:	
					Su təminatının yaxşılaşdırılması sahə ha	Yeni suvarılan sahə ha
1	2	3	4	5	6	7
1	Şəmkir	26884,4	16266,8	22410,5	16266,8	6143,7
2	Göygöl	4120,4	1814,5	3924,7	1814,5	2110,2
Cəmi:		31004,8	18081,3	26335,2	18081,3	8253,9

Şəmkirçay su anbarının təsir zonasında olan ərazidə suvarma sisteminin sxematik planı

Şamkirçay su anbarı yaradılacaq ərazi. 2009

Azərbaycan dünyanın təbii fəlakətlərə ən çox məruz qalan regionlarından biridir. Respublikamızda 154 selgətirən çay var ki, bunlardan da 61-i ən təhlükəlisidir. Selgətirən çaylardan Kişçay, Talaçay, Gurmuxçay, Dəmiraparançay, Katexçay, Bumçay, Muxaxçay, Girdimançay, Araz və Kür çayları ən təhlükəlidir. Bu çaylarda baş verən daşqınlar demək olar ki, müxtəlif illərdə ölkəyə külli miqdarda ziyan vurmuşdur. Balakən, Zaqatala, Qax, Şəki, Qəbələ, Oğuz, İsmayılı, Göyçay, Ağsu, Dəvəçi, Quba, Qusar, Ordubad, Neftçala, Salyan rayonları daşqın təhlükəsinə daha çox məruz qalmışdır.

Uzun illər ərzində əkin sahələrini və yaşayış məntəqələrini çayların daşqın və sel sularından qorumaq məqsədilə Araz və Kür çaylarının sahillərində 1700 km uzunluğunda torpaq-mühafizə bəndləri, dağlıq ərazilərdəki çayların sahillərində isə 126 km uzunluğunda daş-beton və beton mühafizə bəndləri tikilmişdir ki, bunların da layihə-smeta sənədləri “Azdövsütəslayihə” İnstitutunda hazırlanmışdır.

Sellər, daşqın və subasmalar nəticəsində hər il ölkə iqtisadiyyatına xeyli miqdarda zərər vurulur.

2004-cü ildə Azərbaycan hökuməti ilə Asiya İnkişaf Bankı arasında “Selə qarşı tədbirlər” layihəsinin maliyyələşdirilməsi üzrə kredit sazişi imzalanmış, 12 rayonun ərazisindəki 23 çayda 28 km uzunluğunda qoruyucu bəndlərin tikilməsinə vəsait ayrılmışdır. 2005-ci ildən həyata keçirilən layihədə “Azdövsütəslayihə” İnstitutu da yaxından iştirak etmişdir.

Respublikamızın ərazisindəki 1025 min hektar qış otlaq sahələrində saxlanılan heyvanların suya olan tələbatını ödəmək məqsədilə borular üzərində quraşdırılmış 5322 ədəd qurğulardan, müxtəlif materiallardan hazırlanmış 2930 km uzunluğunda fərqli diametrlə borulardan

Prezident İlham Əliyevə Şamkirçay su anbarı haqqında məlumat verilir. 25 may 2009-cu il

Prezident İlham Əliyev Şamkirçay su anbarında bəndin təməlqoyma mərasimində.

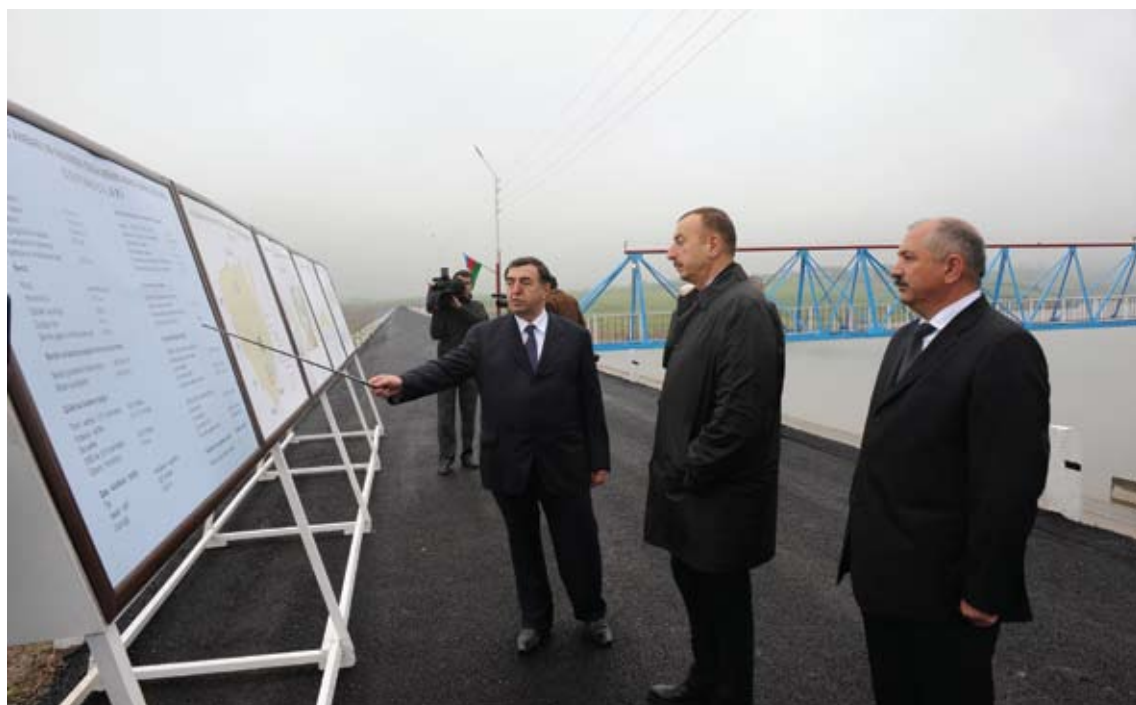
Şamkirçay su anbarında bəndin özülünə beton verilir.

Şamkirçay su anbarında tunel tikilir

Gröytəpə cu anbarı. Cəlilabad rayonu. 2010

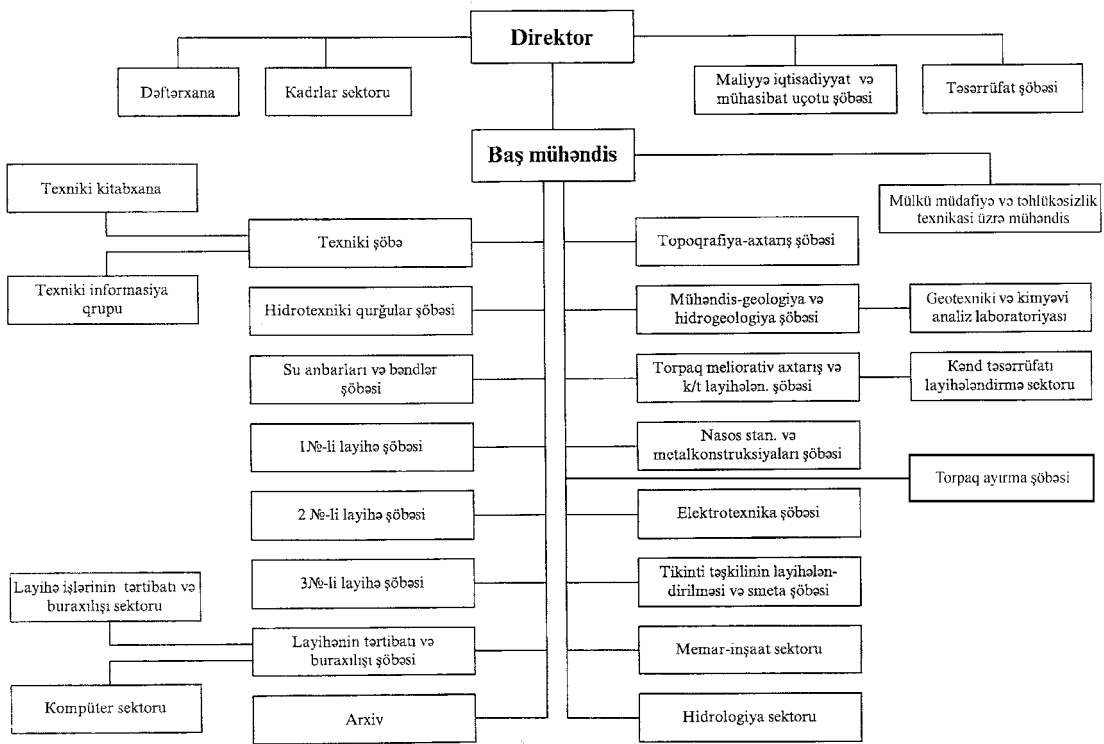
Prezident İlham Əliyev Göytəpə su anbarı haqqında məlumat verilir.

Prezident İlham Əliyev Göytəpə su anbarının açılışında. Cəlilabad rayonu. 16 aprel 2010-cu il

Şamkirçay su anbarında tunel

Azdovsutəslayihə institutunun strukturunu 2010

“Azdövsutəslayihə” institutu sentyabr 2009-cu ildən İ.Dadaşov küçəsi 70a ünvanında fəaliyyət göstərir

Tovuzçay su anbarının tikintisindən görünüş

Tovuzçay su anbarında suburaxan qurğunun tikintisi

Xanarx kanalı

Artezian quyusu

tikilmiş mövcud su təminatı sistemlərinin layihə-smeta sənədləri də “Azdövsütəslayihə” İnstitutunda hazırlanmışdır.

Qış otlaq sistemlərindəki şəbəkəyə tələb olunan su, 18 nasos stansiyasından və 20 subar-tezian quyusundan verilir.

“Azdövsütəslayihə” İnstitutunda hazırlanmış layihə sənədləri əsasında Göytəpə su anbarında (Cəlilabad rayonu) tikinti işlər başa çatıb. Hazırda Tovuz rayonunda Tovuzçay su anbarının, Qazax rayonunda Coğazçay su anbarının, Quba rayonundakı Qırmızı Qəsəbə kanalının Baş sugötürücü qurğusunun, Baş Şirvan kollektorunun Şirvan (keçmiş Əli Bayramlı) şəhərindən keçən hissəsində, Göyçay çayında Baş sugötürücü qurğusunun və digər obyektlərdə tikinti işləri aparılır.

Son illərdə “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən Beyləqan rayonunda Yuxarı Mil kanalının, Neftçala rayonunda Neftçala magistral kanalının və nasos stansiyasının, Şəmkir rayonunda Şəmkir maşın kanalının birinci növbəsinin son 3,7 km hissəsinin, Şəki rayonunda Cəyirli su anbarının və Əlican çayında 14 km uzunluğunda kanalın, Ağstafa rayonu ərazisində Candar kanalının, Ağsu rayonunda Yuxarı Şirvan kanalının maşın qolunun, Salyan rayonu ərazisində Akuşa kanalının, Kürdəmir rayonunda Axtaçı-Ərəbqubalı kanalının yenidən qurulması, Salyan şəhəri yaxınlığında Kür çayının məcrasının düzləndirilməsi və digər obyektlər üzrə layihə-smeta sənədləri hazırlanaraq tikinti aparan təşkilatlara tələb olunan müddətlərdə təhvil verilmişdir.

Mil-Muğan kollektorunun Kür çayının sağ sahili boyu davamına çevirilmiş “Mil-Qarabağ kollektorunun yenidənqurulma layihəsi” üzrə layihə-smeta sənədləri hazırlanaraq tikinti təşkilatına verilmişdir. Layihənin baş mühəndisi Akif Qara oğlu Sultanovdur.

İnstitutun direktoru Elbrus Paşayev

Əkin sahələrini suvarmaq və əhalini içməli su ilə təmin etmək məqsədilə 2005-ci ildə 45, 2006-cı ildə 104, 2007-ci ildə 180, 2008-ci ildə isə 160 subartezian quyuları qazılaraq istismara verilmişdir. Hazırkı dövrdə meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində 7352 ədəd subartezian quyusundan istifadə olunur ki, bu qurğuların da layihə-smeta sənədləri müxtəlif illərdə layihə institutunun əməkdaşları tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Hazırda Kür, Araz və digər çaylarının, təbii və süni yaradılmış su anbarlarının, magistrall kanalların və kollektorların üzərində layihə-smeta sənədləri institutda hazırlanmış 931 ədəd müxtəlif markalı nasoslardan istifadə olunur.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ölkəmizdə görülən meliorasiya və su təsərrüfatı işlərinin sifarişçisi, istifadəyə verilmiş obyektlərdə istismar tədbirlərinin icraçısı kimi fəaliyyəti həyata keçirir. Tabeçiliyində olan sahələrdə iqtisadi islahatları təmin edir, sudan istifadəyə və onun mühafizəsinə dövlət nəzarətini yerinə yetirir. Sosial-iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir, normativ sənədlər tərtib edir, təqvim ili və perspektiv illər üçün proqnozlar hazırlayır, bu sahəyə investisiyaların cəlb olunmasını təşkil edir, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində qanunvericilik bazasının genişləndirilməsi və onun daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq işlər aparır.

Ölkənin ərzaq təminatının davamlı olaraq yaxşılaşdırılmasına təminat verən meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində Ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi məqsədyönlü siyasətə və möhtərəm Prezident İlham Əliyevin göstərişinə uyğun olaraq tikintisi vacib olan obyektlərin düzgün seçilməsi, elmi baxımdan əsaslandırılaraq layihə sənədlərinin hazırlanması və tikintinin tələb olunan səviyyədə həyata keçirilməsi Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı

Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin aparatında və onun tabeçiliyində olan müəssisələrdə işləyən çoxsaylı insanların gərgin əməyi hesabına reallaşır.

Ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyinin qarantı olan meliorasiya və su təsərrüfatında tikintisi vacib olan obyektlərin seçilməsində, aparılan məqsədyönlü siyasətin müəyyən edilməsində, dövlət rəhbərliyi tərəfindən tikintisinə qərar verilmiş obyektlərin layihə-smeta sənədlərinin hazırlanmasında və nəzərdə tutulmuş layihələrin uğurla həyata keçirilməsində Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin sədri Əhməd Cuma oğlu Əhmədzadənin təşəbbüskarlığını, idarəçilik qabiliyyətini, gərgin əməyini bu sahəni yüksək səviyyədə bilən mütəxəssislər yekdilliklə müsbət dəyərləndirirlər.

Ə.Əhmədzadənin 23 fevral 2008-ci ildə “Respublika” qəzetində “Görülən işlər və qarşıda duran vəzifələr”, Ulu öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 85 illiyi münasibətilə 11 aprel 2008-ci ildə “Respublika” qəzetində “Ölkəmizdə meliorasiya və su təsərrüfatının inkişafı

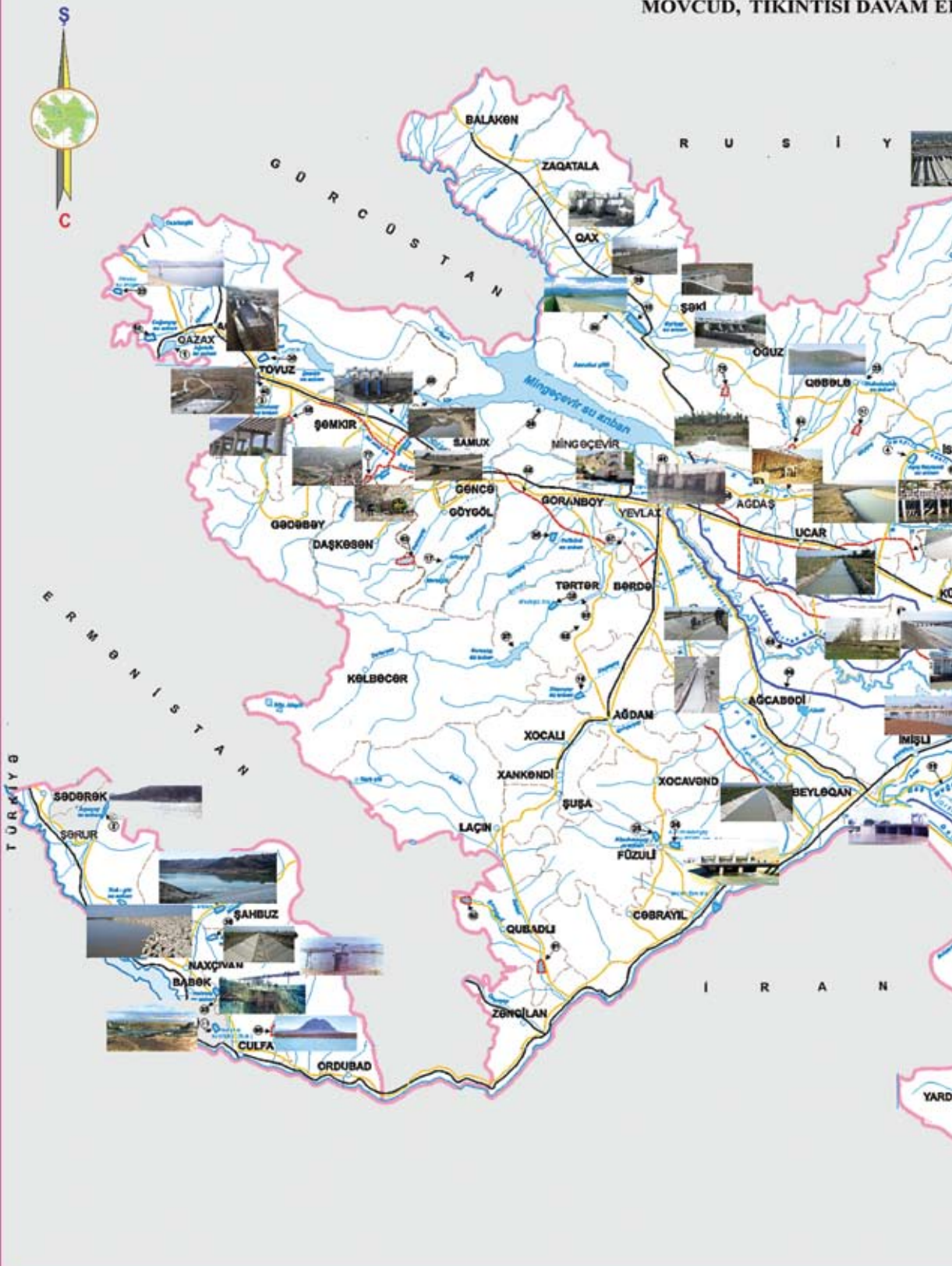
İnstitutun Baş mühəndisi Yusif Qaziyev

Ümummilli liderin adı ilə bağlıdır”, 5 iyun 2008-ci ildə “Respublika” qəzetində “Suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyəti və onun yaxşılaşdırılması” sərəlvhəli, genişhəcmli məqalələrində Azərbaycan iqtisadiyyatında, xüsusən kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm rol oynayan meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində həyata keçirilən layihələrin, tikintisi davam edən obyektlərin və gələcəkdə görülməli işlərin çox əhatəli şəkildə təhlili verilmişdir.

“Azdövsutəslayihə” İnstitutunda 2007-ci ildə layihə-smeta işlərinin hazırlanmasına ayrılan vəsait 1997-ci illə müqayisədə 10 dəfə artmışdır.

Tapşırılan layihələrin tələbatı uyğun hazırlanmasında və sifarişçi təşkilatlara vaxtında çatdırılmasında xüsusi əməyi olan əməkdaşlardan, **İnstitutun baş mühəndisi** Qaziyev Yusif Cəbrayıl oğlunun, **Topoqrafiya-axtarış şöbəsinin** Ağayev Seyran Fərzəli oğlunun, Həsənov

MÖVCUD, TİKİNTİSİ DAVAM ED

ƏN VƏ TİKİNTİSİ NƏZƏRDƏ TUTULAN OBYEKTTLƏR

I MÖVCUD SU ANBAQLARI		
No	Adları	Rəqəmlər
1	Ağartacaq	Qəbələ
2	Ağartacaq	Naxçıbr
3	Ağartacaq	Tovuz
4	Ağartacaq	İsmayıllı
5	Baxıyar	Naxçıbr
6	Bəhəzar	Məsəlli
7	Bələğçay	Bələğçay
8	Ceyranbulaq	Abşeron
9	Ceyran	Ağsu
10	Cüdəncay	Qəbələ
11	Cəfərcanlı	Cəlilabad
12	Yekənanı	İsmayıllı
13	Yenikənd	Sənki
14	Hacıqabul	OB-Beyləmbəli
15	Zirəçay	SƏ
16	Göyçay	Cəlilabad
17	Göyçay	Kəlbəcər
18	V. Xanbəhərcay	Lənkəran
19	Naxçıbr	Ahılın
20	Naxçıbr s/a	Tovuz
21	Naxçıbr s/a	Naxçıbr
22	İsmayıllı	Cəlilabad
23	İsmayıllı	Qəbələ
24	A. Köndəlincay s/a	Füzulə
25	Köndəlincay 1	Füzulə
26	Köndəlincay 2	Füzulə
27	Ləvərin	Astara
28	Məhərriz	Tartar
29	Mingəçevir	Yevlax
30	Mingəçevir	Cəlilabad
31	Nəhrəngül bələd	Bəhəzar
32	Nəhrəngül dikəli	Bəhəzar
33	Nəhrəngül	Qəbələ
34	Naxçıbr s/a	Naxçıbr
35	Pirəkənd	Salyan
36	Səfərcanlı	Ceyranbulaq
37	Səsrəbad	Tovuz
38	Səsrəbad	Naxçıbr
39	Sənki	Sənki
40	Sənki	Tovuz
41	Vaxat s/a	Mingəçevir
42	Vaxat	Naxçıbr
43	Viləncay	Məsəlli
44	Uranda	Naxçıbr
45	Zəncərcay	Sarımsaq
II TİKİNTİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN OBYEKTTLƏR		
60	Ərincay	Naxçıbr
61	Ərincay	Qəbələ
62	Bələğçay	Qəbələ
63	Zirəçay s/a	Cənub
64	Tarçay	Qəbələ
65	Zirəçay	Tovuz
66	Ağsu	Naxçıbr
67	Girəndincay	İsmayıllı
68	Bələğçay	Lənkəran
69	Virəncay	Lənkəran
70	Girəndincay	Lənkəran
71	Ağsu	Ağsu
72	Ağsu s/a	Xızı
73	Ağsu s/a	Xızı
74	Sarıçay	Abşeron
75	Ceyrançay	Naxçıbr
76	Ərincay	Qəbələ
77	Sənkiçay	Sənki
92	Yevlax	Qəbələ
III TİKİNTİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN KANALLAR		
78	Taxtakörpü s/a	İsmayıllı
IV MÖVCUD KANALLAR		
47	Səsrəbad kanalı	Səsrəbad
52	Ağsu kanalı	Salyan
55	Sənki-Muğan kanalı (II növbə)	Sənki
59	Dövlət-Muğan kanalı	Səki, Ağsu
79	Vaxat-Sirvan kanalı	Mingəçevir, Ağdas, Göyçay
80	Ərincay s/a kanalı	İsmayıllı, Hələvər, Cəlilabad
81	Baş Muğan kanalı	İsmayıllı, Saatlı, Səsrəbad
82	Ağsu-Muğan kanalı	İsmayıllı, Saatlı
83	Mədəni hidroqovşağındakı sağ və sol sahə kanalları	Tartar
84	Vaxat-Qarabağ kanalı	Yevlax, Ağcabədi, Bəyləqan
93	Sarımsaq-Abşeron kanalı	Qəbələ, Dövlət, Abşeron
V TİKİNTİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN KANALLAR		
48	Vaxat-Zeytun kanalı	Qəbələ
51	Abşeron-Maqistral kanalı	Qəbələ, Abşeron
56	Vaxat-Mil kanalı	Bəyləqan
58	Sənki-Muğan kanalı (II növbə)	Sənki
88	Ağsu-Sirvan kanalı	Yevlax, Hacıqabul
VI TİKİNTİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN KOLLEKTORLAR		
49	Vələncay-Taxtakörpü kanalı	Nağmas, Dövlət
50	Taxtakörpü-Ceyranbulaq kanalı	Dövlət, Sıyazan, Abşeron
53	Neftçala-Maqistral kanalı	Neftçala
57	Vaxat-Qarabağ kanalı	Göranboy
89	Hacıqabul-Maqistral kanalı	Naxçıbr
VII MÖVCUD KOLLEKTORLAR		
54	Baş-Mil-Muğan kollektoru	Salyan, Saatlı, İsmayıllı, Neftçala
85	Ağsu-Sirvan kollektoru	Zəncəli
87	Baş-Sirvan kollektoru	Yevlax, Ağdas, Ucar, Zərdab, Səsrəbad, Salyan
90	Muğan-Salyan kollektoru	Salyan, Hələvər, İsmayıllı, Neftçala
91	Ərincay kollektoru	İsmayıllı, Hələvər
VIII TİKİNTİLƏ NƏZƏRDƏ TUTULAN KOLLEKTORLAR		
86	Mil-Qarabağ kollektoru	Yevlax, Ağcabədi
		Maqistral yollar
		İstirahət yolları
		Dəniz yolları
		Rayon sərhədləri

"AZDOVSUTƏSLAYIHƏ" INSTITUTU

Texniki şöbə

Texniki şöbənin müdiri Pərviz Məmmədov

Texniki şöbənin işçilərindən bir qrup

Texniki şöbədə baş mütəxəssis Lətif Novruzov

Texniki şöbənin işçilərindən bir qrup

1 saylı şöbə

1 saylı şöbənin müdiri Vılayət Həbibov

1 saylı şöbənin işçilərindən bir qrup

1 saylı şöbədə layihə baş mühəndisi Akif Sultanov

Səttar Mahmudov

Alik Həsən oğlunun, Novruzov Zakir Mustafa oğlunun, Vəliyev Akif Cahanbaş oğlunun, İskəndərov İdrak Sabir oğlunun, **Mühəndisgeologiya və hidrogeologiya şöbəsi**ndən Allahverdiyev Ayət Namaz oğlunun, Xasayev Əsgər İsmayıl oğlunun, Axundov Murad Bəhram oğlunun, g.m.e.n. Məmmədov Ramiz Yusif oğlunun, Fərəcova Ulduz Məmməd qızının, Əzimov Eldar Sadıx oğlunun, **Hidrologiya sektorundan** Əliyev Fikrət Məmməd Rza oğlunun, **1 saylı layihə şöbəsi**ndən Həbibov Vilayət Məhəbbət oğlunun, Sultanov Akif Qara oğlunun, Mahmudov Səttar Maqsud oğlunun, **2 saylı layihə şöbəsi**ndən Məmmədov Adil Məmməd oğlunun, Hüseynov Mürsəl Mirsüleyman oğlunun, Rəhimov Zahir Sudef oğlunun, **3 saylı layihə şöbəsi**ndən Mustafayev Rövşən Şakir oğlunun, Qurbanov Sultan Əbdüləli oğlunun, Əsgərov Ədalət Həzrətqulu oğlunun, Baloglanov Sahib Şərif oğlunun, **Hidrotexniki qurğular şöbəsi**ndən İsayev Rauk Məmməd oğlunun, Şahməmmədov

2 saylı şöbə

2 saylı şöbənin müdiri Adil Məmmədov

2 saylı şöbənin işçilərindən bir qrup

2 saylı şöbədə layihə baş mühəndisi Mürsəl Hüseynov

2 saylı şöbədə layihə baş mühəndisi Zahir Rəhimov

3 saylı şöbə

3 saylı şöbənin müdiri Rövşən Mustafayev

3 saylı şöbənin işçilərindən bir qrup

3 saylı şöbə. Sultan Qurbanov

3 saylı şöbədə layihə baş mühəndisi Sahib Baloğlanov

3 saylı şöbədə layihə baş mühəndisi Ədalət Əsgərov

Su anbarları və bəndlər şöbəsi

Su anbarları və bəndlər şöbəsinin müdiri Arif Hacıyev və Esmira Tağızadə

Hidrotexniki qurğular şöbəsi

Hidrotexniki qurğular şöbəsinin müdiri Rauk İsayev

Hidrotexniki qurğular şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Hidrotexniki qurğular şöbəsində layihə baş mühəndisi Şahməddin Şahməmmədov

Hidrotexniki qurğular şöbəsində layihə baş mühəndisi Zeynalabdin İskəndərov

Hidrotexniki qurğular şöbəsində layihə baş mühəndisi Mübubət Mahmudova

Memar-inşaat sektoru

Memar-inşaat sektorunun müdiri Yusif Musayev və memar Günay Bağirova

Torpaq meliorativ axtarış və kənd təsərrüfatı layihələndirmə şöbəsi

TMA və kənd təsərrüfatı layihələndirmə şöbəsinin müdiri Fərhad Mahmudov

TMA və kənd təsərrüfatı layihələndirmə şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Kənd təsərrüfatı layihələndirmə sektorunun müdiri Aydın Cavadov

Hidrologiya sektoru

Hidrologiya sektorunun müdiri Fikrət Əliyev

Elektrotexnika şöbəsi

Elektrotexnika şöbəsinin müdiri Rəfiqə Sadıqova

Elektrotexnika şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Topoqrafiya-axtarış şöbəsi

Topoqrafiya-axtarış şöbəsinin müdiri Seyran Ağayev

Topoqrafiya-axtarış şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Mühəndis-geologiya və hidrogeologiya şöbəsi

Mühəndis-geologiya və hidrogeologiya şöbəsinin müdiri Ayət Allahverdiyev

Mühəndis-geologiya və hidrogeologiya şöbəsinin işçilərindən bir qrup

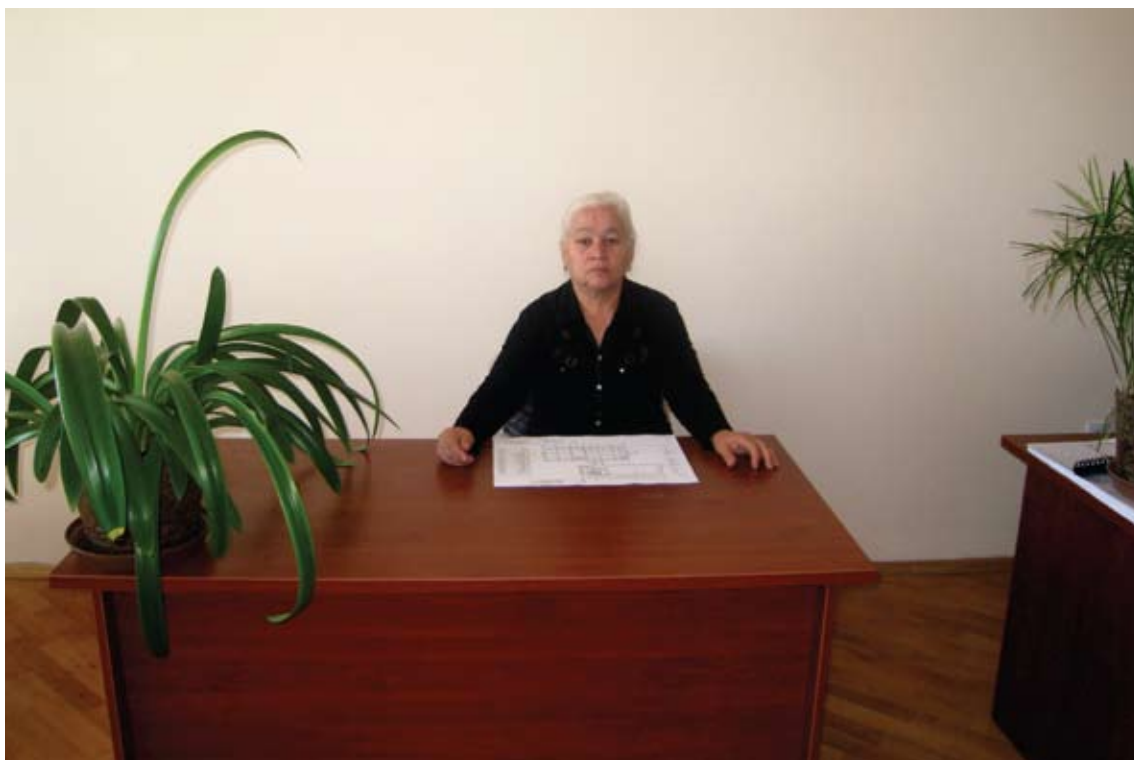

Mühəndis-geologiya və hidrogeologiya şöbəsində baş mütəxəssis Əsgər Xasayev

Mühəndis-geologiya və hidrogeologiya şöbəsində baş mütəxəssis Murad Axundov

Geotexniki və kimyəvi analiz laboratoriyası

Geotexniki və kimyəvi analiz laboratoriyasının rəhbəri Ulduz Fərəcova

Geotexniki və kimyəvi analiz laboratoriyası

Nasos stansiyası və metal konstruksiyaları şöbəsi

Nasos stansiyası və metal konstruksiyaları şöbəsinin müdiri Sabir Qasimov

Nasos stansiyası və metal konstruksiyaları şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Tikinti təşkilinin layihələndirilməsi və smeta şöbəsi

TTL və smeta şöbəsinin müdiri Rüstəmzal Ağacanov

TTL və smeta şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Layihələrin tərtibatı və buraxılışı şöbəsi

Layihələrin tərtibatı və buraxılışı şöbəsinin müdiri Əlimuxtar Abdullayev

Layihələrin tərtibatı və buraxılışı şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Təsərrüfat şöbəsi

Təsərrüfat şöbəsinin müdiri Mehdi Paşayev bir qrup işçiləri ilə

Arxiv

Arxiv müdiri İslam Quliyev və Laləzar Abdullayeva

Kadrlar sektoru

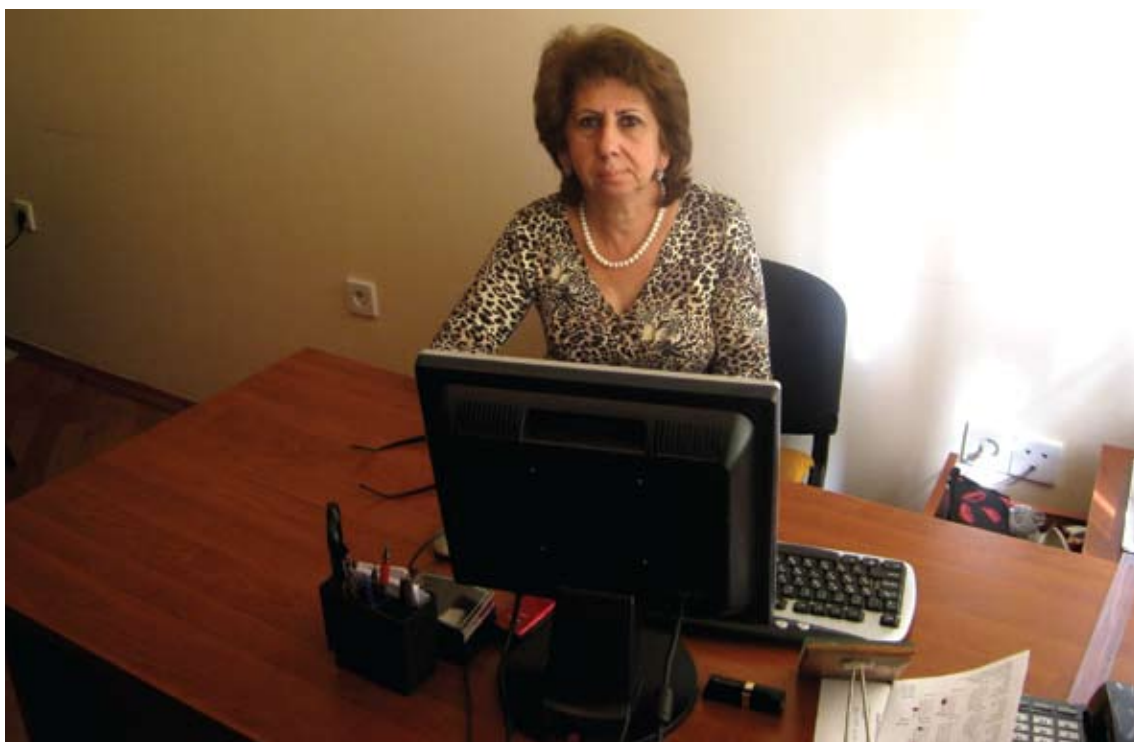

Kadrlar sektorunun müdiri Rəna Rüstəmovə və Rəna Budaqova

Maliyyə iqtisadiyyat və mühasibat uçotu şöbəsi

Maliyyə iqtisadiyyat və mühasibat uçotu şöbəsinin işçilərindən bir qrup

Dəftərxana müdiri Zemfira Məmmədova

Şahməddin Bayram oğlunun, Mahmudova Mübubət Heybət qızının, İskəndərov Zeynalabdin Xanlar oğlunun, **Su anbarı və bəndlər şöbəindən** Hacıyev Arif Səlim oğlunun, Tağızadə Esmira Məmməd qızının, **Memar-inşaat sektorundan** Musayev Yusif Rəfael oğlunun, **Torpaq Meliorativ Axtarış və kənd təsərrüfatı layihələndirmə şöbəindən** Mahmudov Fərhad Mahmud oğlunun, Cavadov Aydın Əhməd oğlunun, **Torpaq ayırma şöbəindən** Hüseynov Fazil Bakir oğlunun, Hüseynov Həzərhan Şahhüseyn oğlunun, **Nasos stansiyası və metal konstruksiyaları şöbəindən** Qasimov Sabir İskəndər oğlunun, Kərimova Ruqiyyə Nəsim qızının, **Elektrotexnika şöbəindən** Sadıqova Rəfiqə Hacıməmməd qızının, **Tikinti Təşkilinin Layihələndirilməsi və smeta şöbəindən** Ağacanov Rüstəmzal Məmməd oğlunun, Hüseynova Şərqiyyə Siracəddin qızının, Baxşəliyeva Ruxsarə Məmməd qızının, Cəfərova Aida Höccət qızının, **Texniki şöbədən** Məmmədov Pərviz Əsgər oğlunun, Novruzov Lətif Qənbər oğlunun, Quliyeva Fatimə Mixaylovnanın, **Layihələrin tərtibatı və buraxılışı şöbəindən** Abdullayev Əlimuxtar Xudaverdi oğlunun, Rzayev Elxan Əmrah oğlunun, Sultanova Gülşən Yusif qızının, **Təsərrüfat şöbəindən** Paşayev Mehdi Paşa oğlunun, Əliyev Rafiq Süleyman oğlunun, **Maliyyə-iqtisadiyyat və mühasibat uçotu şöbəindən** Məmmədova Rəna Höccət qızının, **Kadrlar sektorundan** Rüstəмова Rəna Şamil qızının, **Mülki müdafiə və təhlükəsizlik texnikası** üzrə mühəndis Yaqubov Zahid Rüstəm oğlunun, **Arxivdən** Quliyev İslam Həsən oğlunun, Abdullayeva Laləzar Mirzə Qədir qızının, **Dəftərxanadan** Məmmədova Zemfira Zahid qızının və başqalarının adlarını çəkmək istərdik.

Qeyd etmək istərdik ki, hazırda “Azdövsutəslayihə” institutunda çalışan 4 əməkdaşın elmi dərəcəsi var.

“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTUNUN FƏALİYYƏT DÖVRÜNÜN QISA XRONOLOGİYASI

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyət göstərən, Su təsərrüfatı obyektlərinin layihələndirilməsi üzrə Azərbaycan Dövlət İnstitutu “Azdövsutəslayihə”, 1930-cu il yanvar ayının 15-də Azərbaycanda su təsərrüfatı obyektlərinin layihələndirilməsi və axtarışı üzrə layihə şöbəsi kimi Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsində yaradılmışdır (“Азводхоз”). Layihə qrupunun ilk işçiləri: şöbə rəhbəri E.İ. Zdobnov, mühəndislər Z.Litinski, M.Voronin, qrafiki cizgiləri çəkənlər N.Əzizova və M.Oqanezova olmuşlar.

Tələb olunan layihə-axtarış iş çoxluğunu və su təsərrüfatı sahəsində aparılacaq iş həcmlərinin artacağını nəzərə alaraq 1933-cü ilin aprel ayında Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsinin “Layihə Şöbəsi” əsasında Azərbaycanda Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə trest səlahiyyəti verilmiş idarə “Azvodproiz” təşkil olunmuşdur.

Abbasov Mehdi Əli oğlu layihə idarəsinin müdiri vəzifəsinə, 1930-cu ildən fəaliyyət göstərən layihə şöbəsinin rəhbəri E.İ. Zdobnov baş mühəndis vəzifəsinə təyin olunmuşlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1932-ci ildən Azərbaycanın da daxil olduğu Zaqafqaziya Sovet Sosialist Federativ Respublikasının mərkəzi Tiflis şəhərində Zaqafqaziyada su təsərrüfatı obyektlərinin layihələndirilməsi və axtarışı üzrə trest (Zakvodproiz) fəaliyyət göstərmişdir. Yəni, Azərbaycan ərazisində tikilən bəzi su təsərrüfatı obyektlərinin layihə sənədləri bu trestin əməkdaşları tərəfindən işlənmişdir. “Zakvodproiz” tresti 1936-cı ildə əmlakı və əsas işçiləri Tiflis şəhərindən Bakıya köçürülməklə “Azvodproiz” idarəsinə birləşdirilmişdi və “Zakqiprovod” adlandırılmışdır. Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən “Zakqiprovod” idarəsində Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan Respublikaları ərazilərindəki bütün su təsərrüfatı obyektlərinin tikintisi üçün tələb olunan axtarış işləri aparılmış və layihə sənədləri hazırlanmışdır.

“Azsutəs” idarəsinin şöbəsi olaraq əsası qoyulan “Azdövsutəslayihə” İnstitutu yarandığı gündən hazırkı dövrə kimi, ayrı-ayrı illərdə müxtəlif adlar altında fəaliyyət göstərmişdir:

Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsi (Азводхоз) 1930-1933;

Azərbaycanda Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə İdarə “Azvodproiz” (1933-1936);

Zaqafqaziya Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə İdarə “Zakqiprovod” (1936-1945);

Azərbaycan Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə İdarə “Azvodproiz” (1945-1948);

Azərbaycanda Suvarma Sistemlərinin və Qurğularının Layihələndirilməsi və Axtarışı üzrə İdarə “Азводпроект” (1948-1951);

Zaqafqaziyada İrriqasiya Qurğularının və Kənd Elektrik Stansiyalarının Layihələndirilməsi “Закгипроводхлопок” (1951-1953);

Azərbaycan Dövlət İrriqasiya Qurğularının və Kənd Elektrik Stansiyalarının Layihələndirilməsi İnstitutu “Азгипроводхоз” (1953-1956);

Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirməsi İnstitutu
“Азгипроводхоз” (1956-1997);

Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi üzrə Layihə-Axtarış
Birliyi “Azdövsutəslayihə” LAB (1997-2005);

Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi üzrə Azərbaycan Dövlət İnstitutu
“Azdövsutəslayihə” (2005- ci ildən hazırkı vaxta kimi).

“Azdövsutəslayihə” İnstitutuna rəhbərlik etmiş şəxslər:

Direktorlar

1. Zdobnov E.İ. 15.01.1930-8.04.1933
2. Abbasov Mehdi Əli oğlu 8.04.1933 – 11.07.1964
3. Səlimbəyov Cəfər Vahab oğlu 11.07.1964 – 17.04.1972
4. Musayev Zülfüqar Fətulla oğlu 17.04.1972 – 24.10. 1975
5. Paşayev Paşa Sirac oğlu 15.04.1976 – 16.05.1983
6. Əliyev Rəhib Oruc oğlu 16.05.1983 – 21.04.2008
7. Paşayev Elbrus Paşa oğlu 21.04.2008-ci ildən

Baş mühəndislər:

1. Zdobnov E.İ. 08.04. 1933 – 1934
2. Qovert A.R. 1934-1935
3. Manzon Aron İosifoviç 1935 – 1938
4. Dobronravov Vəsili Alekseyeviç 01.04.1938 – 01.07 .1950
5. Rudman İsrail Azikoviç 01.07.1950 –01.03.1961
6. Bağırov Zülfüqar Əli oğlu 01.03.1961 – 15.02.1963
7. Tabasaranski Bəybala Əlimərdanoviç 15.02.1963 – 25.04.1978
8. Bağırov Zülfüqar Əli oğlu 13.04.78 – 05.01.1982
9. Mirzəxanov Əli Cəbrayıl oğlu 01.11.1982 – 07.04.2003
10. Musayev Telman Mir Məsim oğlu 20.05.2003 – 01.05.2007
11. Paşayev Elbrus Paşa oğlu 01.05.2007 – 21.04.2008
12. Qaziyev Yusif Cəbrayıl oğlu 27.05.2008-ci ildən

“AZDÖVSUTƏSLAYİHƏ” İNSTİTUTUNUN DİREKTORLARI:

ABBASOV MEHDİ ƏLİ OĞLU

Mehdi Əli oğlu Abbasov 1898-ci ildə Qərbi Azərbaycanın İrəvan şəhərində pinəçi ailəsində anadan olmuşdur. 1909-1911-ci illərdə İrəvan şəhərindəki Rus-Tatar məktəbində, 1911-1913-cü illərdə isə şəhər ibtidai məktəbində təhsil almışdır. 1912-ci ildə anası, 1913-cü ildə isə atası vəfat edən Mehdi Abbasov təhsilini yarımçıq qoyaraq, çörək pulu qazanmaq üçün işləmək məcburiyyətində qalmışdır. Əmək fəaliyyətinə 1913-cü ildə İrəvandakı quberniya nəşriyyatında cildçi-fəhləlikdən başlamışdır. 1916-1917-ci illərdə nəşriyyatda usta köməkçisi işləmiş, 1917-1918-ci illərdə isə şəhər məhkəməsinə katiblik etmişdir.

Erməni daşnaklarının 1918-ci ildə şəhərdə törətdiyi vəhşiliklər nəticəsində yerli əhalinin yaşayış səviyyəsi ağırlaşdığına görə doğma şəhərini tərk edərək, əvvəlcə Tiflis şəhərinə, oradan da Gəncə şəhərinə gəlmişdir. Bir müddət yeməxanada çayçı, 1919-cu ildən isə

Xankəndində yerləşən Atıcı diviziyasında katiblik etmişdir. Diviziyanın mollaı Mirzə Cəlal və xəstəxananın baş həkimi Marqulisin köməkliyi ilə 1920-ci ildə Xankəndinə gələn, dövrünün tanınmış inqilabçıları Çingiz İldırım və Serqo Orconikidze ilə tanış olmuşdur. Bu görüşdən az sonra ona Şuşa şəhərində yerləşmiş hərbi komissarlıqda katiblik işini aparmaq tapşırılmışdır. 1920-ci ilin 2-ci yarısında Şəmkirdəki hərbi komissarlıqda tərçüməçi işləmişdir. Bölgədə söz sahibi olan Müseyib Axundovla, Şəmkir milis rəisi Rüstəm Əliyevlə birgə fəaliyyət göstərmiş, 1920-ci ildə Şəmkirdə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası üzvlüyünə qəbul olunmuşdur. Gəncə şəhərindəki 1-ci atıcı alayda komissar köməkçisi işləmiş, 1921-1922-ci illərdə Bakı şəhərində hərbi məktəbin müdavimi olmuşdur. Müdavim olduğu müddətdə diviziya komandiri Qanboy Vəzirovun rəhbərliyi altında Ağdamda və Göycayda banditlərə qarşı aparılan döyüşlərdə iştirak etmişdir. Azərbaycan SSR Mərkəzi İnqilab Komitəsinin sədri Səmədağa Ağamalı oğlunu 1921-ci ildə Respublika bölgələrinə səfərlərdə müşayiət etmişdir.

Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə 1922-ci ildə Moskva şəhərinə, Şərq Zəhmətkeşlərinin Kommunist Universitetinə təhsil almağa göndərilmişdir. 1923-cü ildə Azərbaycan KP MK-dan verilən göstəriş əsasən Mehdi Abbasov Moskva Timiryazov adına Kənd Təsərrüfatı Akademiyası nəzdində yaradılmış işçi kadrlar hazırlayan məktəbə köçürülmüş və 1926-cı ilə kimi burada oxumuşdur. 1926-1931-ci illərdə Moskvada Su Təsərrüfatı Mühəndisləri İnstitutunda təhsil almış və mühəndis-hidrotexnik ixtisasına yiyələnmişdir. Tələbə olarkən, 1927-ci ildə çağırılmış Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının XV qurultayının iştirakçısı olmuşdur.

1931-ci ilin mayından avqust ayına kimi Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsinin layihə-axtarış şöbəsində mühəndis işləmişdir. 1931-ci ilin avqust ayında Gəncə şəhərindəki Zaqafqaziya Mühəndis Meliorasiya İnstitutunda fakültə dekanı vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 1932-ci ilin noyabr ayından 1933-cü ilin mart ayına kimi Gəncə Mühəndis Meliorasiya İnstitutunda

rektor vəzifəsini icra etmişdir. 1933-cü ilin mart ayında Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti yanında Dövlət Planlaşdırma Komitəsində qısa vaxt ərzində su təsərrüfatı sahəsinə baxan məsul şəxs kimi fəaliyyətdən sonra, yeni yaradılmış trest səlahiyyətli Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış İdarəsinə rəis təyin olunmuşdur. 1937-ci ildən Zaqafqaziya Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış adlanan trest uzun illər Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan Respublikalarının ərazilərində su təsərrüfatı obyektlərinin layihə işlərini yerinə yetirmişdir. 1953-cü ildə Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış tresti Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi İnstitutuna çevrilmişdir.

Mehdi Əli oğlu Abbasov 1964-cü ilin iyul ayına kimi, 31 il “Azdövsütəslayihə” İnstitutuna rəhbərlik etmişdir. “Azdövsütəslayihə” İnstitutundakı fəaliyyətindən sonra fəxri təqaüddə olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası ərazisində 1933-cü ildən 1964-cü ilə kimi tikilmiş dövlət əhəmiyyətli bütün meliorasiya və su təsərrüfatı tikintilərinin layihə sənədlərinin hazırlanmasında Mehdi Əli oğlu Abbasovun xüsusi əməyi olmuşdur. Onun rəhbərliyi dövründə Mingəçevir su anbarının, Muğan və Salyan düzlərində suvarma və meliorasiya sistemlərinin, Samur-Dəvəçi kanalının 1-ci və 2-ci növbələrinin, Yuxarı Şirvan və Yuxarı Qarabağ kanallarının, Bəhrəmtəpə hidroqovşağının, Baş Muğan kanalının, Gəncə-Qazax bölgəsində suvarma sistemlərinin, Lənkəran subtropik bölgəsində suvarma sistemlərinin, Ağstafaçay və Xaçınçay su anbarlarının və digər yüzlərlə obyektlərin layihə sənədləri hazırlanmışdır.

Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış İdarəsində işə başlayarkən 25-30 əməkdaş olduğu halda, “Azdövsütəslayihə” İnstitutunda rəhbərlikdən gedərkən 900-dən çox işçi çalışırdı. Fəaliyyət göstərən əməkdaşlardan 600 nəfəri mühəndis-texniki işçilər idi.

Xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, layihə təşkilatının rəhbəri M.Ə. Abbasovun aylıq vəzifə məaşı SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri İ.V. Stalinin 1951-ci il 17 dekabrda imzaladığı 5183 sayılı sərəncamla təyin edilmişdir. Dövlət rəhbəri tərəfindən qəbul edilmiş bu qərar, o dövrdə Azərbaycan Su Təsərrüfatı Layihə-Axtarış İdarəsində görülən işlərə və onun rəhbərinin şəxsiyyətinə verilmiş ən böyük qiymət kimi dəyərləndirilmişdir.

Əmək fəaliyyəti dövründə M. Abbasov “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni, 2 medal, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəxri fərmanı, 2 dəfə “SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyin əlaçısı” döş nişanı, kənd təsərrüfatındakı nailiyyətlərinə görə 3 dəfə Xalq Təsərrüfatı Sərgisinin bürünc medalı ilə təltif olunmuşdur.

Abbasov Mehdi Əli oğlu 1979-cu ildə Bakı şəhərində, 81 yaşında vəfat etmişdir. Yasamal rayonu ərazisində yerləşən köhnə qəbiristanlıqda dəfn olunmuşdur.

Allah ona rəhmət eləsin!

SƏLİMBƏYOV CƏFƏR VAHAB OĞLU

Cəfər Vahab oğlu Səlimbəyov 18 sentyabr 1906-ci ildə Bakı şəhərində doğulmuşdur. 1914-1918-ci illərdə 3-cü Rus-Tatar məktəbində, 1918-1923-cü illərdə isə 2-ci Bakı Realnı məktəbində təhsil almışdır. Əmək fəaliyyətinə 14 yaşında olarkən, 1920-ci ildə məktəbdə oxuduğu illərdə başlamışdır. 1920-1923-cü illərdə Azərbaycan SSR Daxili İşlər Xalq Komissarlığında tərcüməçi işləmişdir. 1923-cü ildə Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə Moskva şəhərinə, Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinə oxumağa göndərilmişdir. 1924-cü ildə Timiryazov adına Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına köçürülmüş və 28 fevral 1930-cu ildə akademiyanı bitirərək mühəndis-hidrotexnik ixtisasına yiyələnmişdir.

Ali məktəbi bitirdikdən sonra 1930-1933-cü illərdə Moskva şəhərində SSRİ Əkinçilik Xalq Komissarlığının Su Təsərrüfatı Baş İdarəsində çalışmışdır. 1933-1944-cü illərdə Azərbaycan su təsərrüfatı sistemində çalışmış, Azərbaycan Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihə-Axtarış idarəsində böyük mühəndis, layihə baş mühəndisi, layihə kontorunun başçısı, Samur-Dəvəçi kanalının tikintisini həyata keçirən idarədə rəis müavini işləmişdir. SSRİ Müdafiə Nazirliyinin 1941-1942-ci illərdə Mozdok və Rostov şəhərlərinin 5 rayonunda yaratdığı müdafiə obyektlərinin tikintisində baş mühəndis olmuşdur. 1942-1945-ci illərdə Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyinin baş mühəndisi vəzifəsini icra etmişdir. 1945-1946-cı illərdə Kür-Araz Baş Su Tikinti İdarəsində rəis müavini, 1946-1950-ci illərdə Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyində baş mühəndis, 1950-1962-ci illərdə Samur-Abşeron kanalının tikintisində rəis, Azərbaycan SSR Tikinti Nazirliyinin Baş İdarəsində baş mühəndis, rəis müavini vəzifələrində çalışmışdır. 1962-1964-cü illərdə Azərbaycan SSR Tikinti nazirinin müavini olmuşdur.

Səlimbəyov Cəfər Vahab oğlu 11 iyul 1964-cü ildən 17 aprel 1972-ci ilə kimi "Azdövsütəslayihə" İnstitutunun direktoru vəzifəsində işləmişdir. 1972-ci ildən respublika əhəmiyyətli təqaüdcü olmaqla yanaşı, Azərbaycan Mühəndis İnşaat İnstitutunda (indiki AzMİU) hidrotexniki qurğular və hidravlika kafedrasında baş müəllim kimi çalışmışdır.

Cəfər Vahab oğlu Səlimbəyov əmək fəaliyyəti dövründə daşdığı vəzifə səlahiyyətlərindən əlavə, tapşırılan çoxsaylı işləri də layiqincə yerinə yetirmişdir. 1937-1950-ci illərdə Azərbaycan Su Təsərrüfatı İdarəsində və Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyində Elmi-Texniki Şuranın elmi katibi, 1942-1950-ci illərdə Azərbaycan SSR Su Təsərrüfatı Nazirliyinin kollegiya üzvü olmuşdur. 1934-cü və 1938-ci illərdə Bakı şəhər Oktyabr (Yasamal) rayon sovetinin deputatı seçilmişdir. 1950-ci ildə 3-cü çağırış, 1952-ci ildə 4-cü çağırış Bakı şəhər Sovetinin deputatı olmuşdur. 1951-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. 1952-ci ildə Azərbaycan KP Bakı şəhər komitəsinin üzvü olmuşdur.

Cəfər Vahab oğlu Səlimbəyov Samur-Dəvəçi kanalının 1-ci və 2-ci növbələrinin tikintisində layihə müəlliflərindən biri idi. Onun Samurçay hidroqovşağının, Bəhrəmtəpə hidroqovşağının, Yuxarı Qarabağ, Yuxarı Şirvan magistral kanallarının, Xaçınçay su anbarının və digər su təsərrüfatı tikintilərinin istifadəyə verilməsində böyük əməyi olmuşdur.

Səlimbəyov Səfər Vahab oğlunun əmək fəaliyyəti dövlət tərəfindən ardıcıl olaraq qiymətləndirilmişdir. 2 dəfə “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni ilə (1940; 1958), “Şərəf nişanı” ordeni (1966), “Rəşadətli əməyə görə” medalı (1967), “Qafqazın müdafiəsi” medalı, “1941-1945 illərdə Böyük Vətən müharibəsində əməkdə fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 3 dəfə (1943, 1956, 1960) Fəxri Fərmanını almışdır. “Azərbaycan SSR Əməkdar İrriqatoru” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Səlimbəyov Cəfər Vahab oğlu 1979-cu ilin mart ayında, 73 yaşında vəfat etmişdir. Bakı şəhərindəki 2-ci Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Allah ona rəhmət eləsin!

MUSAYEV ZÜLFÜQAR FƏTULLA OĞLU

Zülfüqar Fətulla oğlu Musayev 20 iyun 1932-ci ildə Sabirabad şəhərində anadan olmuşdur. 1941-ci ildə orta məktəbin 1-ci sinfinə getmiş və 1951-ci ildə orta məktəbi bitirmişdir. 1951-1956-cı illərdə Azərbaycan Politeknik İnstitutunun (indiki AzTU) inşaat fakültəsində “Su təsərrüfatı və kanalizasiya” ixtisası üzrə təhsil almışdır. Mühəndis-hidrotexnik ixtisasına yiyələnmişdir. 1956-cı ildə Azərbaycan Kənd Tikintisi Layihə İnstitutunda mühəndis vəzifəsində əmək fəaliyyətinə başlamış və şöbə rəisi vəzifəsində də yüksəlmişdir. 1967-1970-ci illərdə Ümumittifaq Su- Kanal Layihə İnstitutunun Bakı filialında şöbə rəisi işləmişdir. 1970-1972-ci illərdə “İmumittifaq-sukanallayihə” İnstitutunun Bakı filialının direktoru olmuşdur. Bu illərdə Kür çayından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsində yaxından iştirak etmişdir və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur.

1972-ci il aprelin 15-də Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi İnstitutuna direktor təyin edilmiş və bu vəzifədə 24 oktyabr 1975-ci ilə kimi işləmişdir. “Azdövsutəslayihə” İnstitutuna rəhbərlik etdiyi dövrdə Arpaçay su anbarının, Baş Mil kanalının, Tərtər çayından sugötürən magistral kanalın və digər obyektlərin layihələrinin hazırlanmasında xüsusi əməyi olmuşdur.

Zülfüqar Musayev 1976-cı ildən 1988-ci ilə kimi Azərbaycan KP MK-da Su təsərrüfatı şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir. Bu illərdə Azərbaycan ərazisində meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində aparılan bütün tədbirlərin həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmiş, görülməsi nəzərdə tutulan işlərin təşkilatçılarından biri olmuşdur. 1988-1992-ci illərdə Azərbaycan Hidrometeoroloji Xidmət İdarəsində rəis müavini, 1992-ci ildən müstəqil Azərbaycan Respublikasında Dövlət Hidrometeorologiya Komitəsində sədr vəzifəsində təyin edilmişdir. 1994-cü ildə Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatında (ÜMT) ölkəmizin daimi nümayəndəsi seçilmişdir. ÜMT-nin Xəzər dənizinin Hidrometeorologiya və Çirklənməsinin Monitorinqi üzrə 1994-cü ildə Tehranda, 1997-ci ildə Bakıda keçirdiyi müşavirələrdə Koordinasiya Komitəsinin sədri seçilmişdir.

Musayev Zülfüqar Fətulla oğlu 2004-ci ildə, 72 yaşında vəfat etmiş və Bakı şəhərində dəfn olunmuşdur.

Allah ona rəhmət eləsin!

PAŞAYEV PAŞA SİRAC OĞLU

Paşa Sirac oğlu Paşayev 1924-cü ildə Ağdaş rayonunun Ərəbocaq kəndində anadan olmuşdur. 1942-ci ildə Ağdaş şəhərində orta məktəbdə buraxılış imtahanlarını verdikdən sonra alman faşistləri ilə döyüşmək üçün könüllü olaraq müharibəyə yollanmışdır. Azərbaycanlılardan təşkil olunmuş 416-cı Taqanroq atıcı diviziyasının tərkibində Mozdok, Melitopol, Kerç şəhərləri uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir. 1944-cü ildə Mariupol şəhərində 6 aylıq hərbi məktəbi bitirmişdir. Berlin şəhəri uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş və 1946-cı ildə ordundan tərxis olunmuşdur.

P.Paşayev 1947-ci ildə Gəncə şəhərində Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun hidromeliorasiya fakültəsinə qəbul olmuş və 1952-ci ildə institutu bitirərək “mühəndis-hidrotexnik” ixtisasına yiyələnmişdir. Əmək fəaliyyətinə 1952-ci ildə təhsil aldığı institutda assistent vəzifəsindən başlamışdır. 1953-1956-cı illərdə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmi Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunun əyani şöbəsinin aspirantı olmuşdur.

1956-1962-ci illərdə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmi Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunun Şirvan zonası üzrə Ucardakı təcrübə stansiyasının direktoru vəzifəsində işləmişdir. 1958-ci ildə dissertasiya işini müdafiə edərək kənd təsərrüfatı elmləri namizədi elmi dərəcəsinə almışdır. 1962-1963-cü illərdə Göyçay, 1963-1965-ci illərdə Ucar rayonlarında İstehsalat İdarəsinin rəisi, 1965-1967-ci illərdə isə Azərbaycan KP Zərdab Rayon Partiya Komitəsində birinci katib vəzifəsində çalışmışdır. 1967-1976-cı illərdə Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı nazirinin birinci müavini, 1976-1983-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi “Azdövsutəslayihə” İnstitutunun direktoru, 1983-1988-ci illərdə, yenidən Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı nazirinin müavini vəzifəsində çalışmışdır.

Paşa Sirac oğlu Paşayevin 1967-1988-ci illərdə meliorasiya və su təsərrüfatı sistemində rəhbər vəzifədə işlədiyi 22 il müddətində yüzlərlə su təsərrüfatı obyektlərinin layihə sənədlərinin hazırlanmasında və tikilməsində, ərazilərdəki suvarma və kollektor- drenaj sistemlərinin yenidən qurulmasında, Kür-Araz düzənliyində şorlaşmış torpaqların duzlardan təmizlənməsi üçün meliorasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsində xüsusi xidmətləri olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında meliorasiya elminin inkişafında, elmi nəticələrin istehsalatda tətbiq edilməsində, 1976-1983-cü illərdə AzMIU-da Dövlət Attestasiya Komissiyasının sədri olmaqla “meliorasiya mühəndis sistemlərinin tikintisi” ixtisası üzrə gənc mütəxəssislərin hazırlanmasında da yaxından iştirak etmişdir. “İrriqasiya və drenaj” sahəsində 1972-ci ildə Bolqarıstanda, 1974-cü ildə isə İspaniyada keçirilmiş Ümumdünya Konqresinin iştirakçısı olmuşdur.

“Azdövsutəslayihə” İnstitutunun direktoru işlədiyi illərdə (1976-1983), onun rəhbərliyi ilə yüzlərlə obyektlərin layihə sənədləri vaxtında hazırlanmış və tikintisinə nəzarət həyata keçirilmişdir. Bunlardan: Fizuli rayonunda Aşağı Köndələnçay su anbarının, Tovuz rayonunda

üçpilləli nasos stansiyasının, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində suvarma sistemlərinin yenidən qurulmasının, Zəngilan rayonunda ikipilləli Yazı düzü nasos stansiyasının, Baş Şirvan kollektorunun yenidən qurulmasının, Lənkəran və Astara rayonlarında suvarma sistemlərinin, Baş Mil kanalının və digərlərinin layihələrini göstərmək olar.

Paşa Sirac oğlu Paşayevin Vətənə xidmətləri və səmərəli əmək fəaliyyəti dövlət tərəfindən mütəmadi olaraq qiymətləndirilmişdir. 1942-1946-cı illərdə hərbi hissələrdə göstərdiyi fədakarlığa, meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə 5 orden və 7 medala layiq görülmüşdür.

Paşayev Paşa Sirac oğlu 6 fevral 2000-ci ildə Bakı şəhərində, 76 yaşında vəfat etmiş və Goradil kənd qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

Allah ona rəhmət eləsin!

ƏLİYEV RAHİB ORUC OĞLU

Rahib Oruc oğlu Əliyev 20 fevral 1937-ci ildə Lənkəran şəhərində anadan olmuşdur. 1955-ci ildə Lənkəran şəhər 3 saylı orta məktəbi bitirmişdir. 1955-ci ildə Azərbaycan Politeknik İnstitutunun (indiki AzTU) hidromeliorasiya fakültəsinin “Su elektrik stansiyaları və çay qurğularının hidrotexniki tikintisi” ixtisasına qəbul olunmuş və 1960-cı ildə institutu bitirərək mühəndis-hidrotexnik ixtisasına yiyələnmişdir. Gənc mütəxəssis kimi göndəriş əsasında 1960-cı il iyul ayının 8-də Bəhrəmtəpədəki 10 saylı inşaat idarəsində tikintidə usta vəzifəsində əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1963-cü ilə kimi iş icraçısı, tikintiyə nəzarətçi vəzifələrində çalışmışdır. 1963-1965-ci illərdə Lənkəran rayonundakı 8 saylı inşaat idarəsində baş iş icraçısı, 1965-1966-cı illərdə idarənin baş mühəndisi, 1966-1969-cu illərdə idarənin rəisi vəzifələrində işləmişdir. 1969-1970-ci illərdə Yəmən Ərəb Respublikasının Xodeyda şəhərində su təsərrüfatı sahəsində tikinti işlərini aparan sovet mütəxəssis qrupunun rəhbəri olmuşdur. 1970-1973-cü illərdə “Azərsutikinti” Baş İdarəsinin Lənkəran şəhərində yerləşən 2 saylı trestinin müdiri, 1973-1975-ci illərdə Bakı şəhərində “Azərsutikinti” Baş İdarəsində qrup rəhbəri, “Su tikintisinin təşkili və texnologiyası” trestində 1975-ci ildə şöbə müdiri, 1976-1983-cü illərdə isə trestin müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Rahib Oruc oğlu Əliyev 1983-cü ildən 21.04.2008-ci ilə kimi “Şərəf nişanı” ordenli Azərbaycan Dövlət Su Təsərrüfatı Obyektlərinin Layihələndirilməsi İnstitutunun, “Azdövsütəslayihə”nin direktoru vəzifəsində işləmişdir.

Lənkəran rayonunda inşaat işlərini aparan idarənin baş mühəndisi, rəisi və trest müdiri olaraq Rahib Əliyevin Masallı rayonunda “Babasər”, “Viləşçay, I növbə”, Astara rayonunda “Ləvain”, Biləsuvar rayonunda “Bölqarçay”, Lənkəran rayonunda “Yuxarı Xanbulançay” su anbarlarının tikintisində və bölgədəki 10 min hektardan artıq əkin sahələrində suvarma sistemlərinin tikilib istifadəyə verilməsində böyük əməyi olmuşdur.

1983-cü ildən 2008-ci ilə kimi respublikamızın ərazisində tikilmiş meliorasiya və su təsərrüfatı obyektlərinin layihələri R.O.Əliyevin rəhbərliyi ilə işlənmişdir.

Bu layihələrdən aşağıdakıları göstərmək olar:

Baş Şirvan kollektorunun yenidən qurulması layihəsi; Şəki rayonunda Əyriçay su anbarının layihəsi; Lənkəran rayonunda Təngərüd-Lənkəran çayları arasındakı ərazidə suvarma sistemlərinin layihəsi; Baş Mil-Muğan kollektorunun layihəsi; Naxçıvan Muxtar Respublikasında “Vayxır” su anbarının layihəsi; Şəmkir maşın kanalının layihəsi; Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi və s.

İstehsalatda apardığı tikinti işlərində qazandığı zəngin təcrübə Rahib Əliyevi hazırlanmış layihə hesabatlarını nəzəri əsaslarla təhlil etməyə, yeni, səmərəli həll variantlarını tapmaq istiqamətində elmi-tədqiqat işləri aparmağa yönəlmişdir. 1975-ci ildə “Hidrotexniki qurğuların hesabatında hissəciklərin hidravlik böyüklüyünün yayılmasının qanunauyğunluğu” mövzusunda yazdığı namizədlik dissertasiya işini Tbilisi şəhərində müdafiə edərək texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə almışdır.

186

1991-ci ildə isə “Dağ və dağətəyi regionlarda meliorasiya sistemlərinin və hidrotexniki qurğuların yaradılması və tikilməsi problemləri mövzusunda” yazdığı doktorluq dissertasiya işini Tbilisi və Moskva şəhərlərində müdafiə edərək texnika elmləri doktoru alimlik dərəcəsini almışdır.

Respublika və beynəlxalq səviyyələrdə keçirilən elmi konfranslarda R.Əliyev müntəzəm olaraq iştirak etmişdir. 1991-ci və 1997-ci illərdə Türkiyə Cümhuriyyətinin İstanbul və Ankara şəhərlərində, 1995-ci ildə Hollandiyanın Haaqa şəhərində keçirilən beynəlxalq elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış etmişdir.

Respublikamızda mütəxəssis kadrların hazırlanması sahəsində də R.Əliyevin böyük xidmətləri var. 1983-2000-ci illərdə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində “Hidrotexniki tikinti” ixtisası üzrə Dövlət Attestasiya Komissiyasının sədri olmuşdur. 1995-ci ildə müsabiqə yolu ilə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin “Bünövrələr, özüllər və yeraltı qurğular” kafedrasında professor vəzifəsinə seçilmişdir. O, nəşr olunmuş 100-ə yaxın elmi əsərin, 12 ixtiranın, 2 dərs vəsaitinin, 3 monoqrafiyanın, mərkəzi qəzetlərdə çap olunmuş çoxsaylı elmi-publisistik məqalələrin müəllifidir.

R.O.Əliyevin rəhbərliyi altında 6 aspirant və dissertant dissertasiya işlərini yazaraq, müxtəlif elmi şuralarda müvəffəqiyyətlə müdafiə etmiş və elmlər namizədi alimlik dərəcəsini almışdır. O, 2000-ci ildə Altunin adına Rusiya Beynəlxalq Ekologiya və Təbiətdən İstifadə Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir.

Azərbaycan MEA-nın Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunda doktorluq dissertasiya işlərinin müdafiəsi üzrə fəaliyyət göstərən Elmi Şuranın, 2005-ci ildən nəşr olunan “Ekologiya və su təsərrüfatı” elmi-texniki və istehsalat jurnalının redaksiya heyətinin üzvüdür.

R.O.Əliyevin məhsuldar əməyi müxtəlif dövrlərdə müntəzəm olaraq dövlət tərəfindən qiymətləndirilmişdir. Azərbaycan Prezidentinin fərmanı ilə 2007-ci ildə ona “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Mühəndisi” fəxri adı verilmişdir. “Şərəf nişanı” ordeni (1971), “SSRİ Xalq Təsərrüfatı Naliyyətləri sərgisinin” bürünc medalı (1977). “Su təsərrüfatı obyektlərinin tikintisinin əlaçısı” (1975), “SSRİ ixtiraçısı” döş nişanları ilə təltif olunmuşdur. 1987-ci ildə SSRİ Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Nazirliyinin “Fəxri Fərmanı”nı almışdır.

Azərbaycan KP-nin XXVIII qurultayının iştirakçısı olmuşdur. Lənkəran rayon sovetinin 1983-1984, 1984-1987-ci illərdə deputatı seçilmişdir. Hal-hazırda fəxri təqaüddür.

PAŞAYEV ELBRUS PAŞA OĞLU

Elbrus Paşa oğlu Paşayev 4 fevral 1957-ci ildə Gəncə şəhərində, dövrünün tanınmış ziyalılarından biri, Azərbaycanda meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində böyük əməyi olan Paşa Sirac oğlu Paşayevin ailəsində anaban olmuşdur. Bakı şəhərindəki 20 sayılı orta məktəbi 1974-cü ildə bitirmişdir. 1974-1979-cu illərdə Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutunun (indiki AzMİU) Hidromeliorasiya fakültəsində hidrotexniki tikintilər ixtisası üzrə ali təhsil almışdır. 1979-cu ildə “Azərkəndtikintisuçəkiliş” Tikinti Birliyində gənc mütəxəssis kimi mühəndis-hidrotexnik vəzifəsində əmək fəaliyyətinə başlamışdır.

Paşayev E.P. 19.11.1979-30.04.1981-ci illərdə hərbi xidmətdə olmuşdur. Ordudan tərxis olandan sonra 30.04.1981-30.01.1983-cü illərdə “Azərkəndtikintisuçəkiliş” Tikinti Birliyində mühəndis-hidrotexnik vəzifəsində əmək fəaliyyətini davam etdirmişdir.

E.P. Paşayev 31.12.1982-31.12.1985-ci illərdə Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutunun “Qruntlar mexanikası, bünövrələr və özüllər” kafedrasının əyani şöbəsinin aspirantı olmuşdur. Aspiranturada təhsilini başa çatdırdıqdan sonra göndəriş əsasında AzMİU-nun “Hidrotexniki qurğular və hidravlika” kafedrasında assistent vəzifəsində pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır.

1986-1991-ci illərdə assistent, 1991-1995-ci illərdə baş müəllim, 1995-ci ildən dosent vəzifəsində çalışır. 1988-ci ildə dünyaşöhrətli alim, professor Abbas Əli oğlu Mustafayevin rəhbərliyi altında “Qrunt suyunun səviyyəsinin qalxması nəticəsində lyosvari qruntlarda əlavə çökmənin proqnozlaşdırılması” mövzusunda tamamladığı dissertasiya işini müdafiə edərək texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsini almışdır.

Tədqiq etdiyi elmi işlərin yekunları haqqında keçmiş SSRİ və müstəqil Azərbaycan Respublikasında keçirilmiş çoxsaylı elmi konfranslarda və beynəlxalq simpoziumlarda məruzələr edərək çox saylı məqalələr çap etdirmişdir. Ümumilikdə 70 adda çap olunmuş elmi əsərlərin müəllifidir.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin nəzdində 16.05.2005-ci ildən fəaliyyətə başlayan “İnşaat” kollecinin ilk direktoru olaraq, yeni təhsil müəssisəsinin maddi-texniki bazasını yaratmış və tədrisi təşkil etmişdir.

Elbrus Paşa oğlu Paşayev 01.03.2007-21.04.2008-ci illərdə “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun baş mühəndisi vəzifəsində işləmişdir.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin nümayəndə heyətinin tərkibində, 2007-ci ilin dekabr ayında Nyu-York şəhərində keçirilən “Birlikdə dünyanı daha məhsuldar məkana çevirmək uğrunda” I Qlobal İnfrastruktur Forumunda iştirak etmişdir. Forum iştirakçıları olan sərmayəçilərə “Yuxarı Şirvan kanalının yenidən qurulması” və “Ağsuçay su anbarının tikintisi” layihələrini təqdim etmişdir.

Paşayev Elbrus Paşa oğlu 21.04.2008-ci ildən “Azdövsütəslayihə” İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədzadə Ə.C. Heydər Əliyev və Azərbaycanın su təsərrüfatı. Bakı, 2003.
2. Əhmədzadə Ə.C., Həşimov A.C. Meliorasiya və su təsərrüfatı sistemlərinin kadastrı. Bakı, 2006.
3. Аббасов М.А. Краткий обзор 35-летней деятельности проектного института “Азгипроводхоз” (за период 1930-1964 гг.). Москва, Гипроводхоз, 1964.
4. Абдулрагимов Т.И. Водное хозяйство Азербайджана. Баку, 1969.
5. Алиев Р.О. Гидротехническое и мелиоративное строительство в условиях предгорных равнин. Москва, 1991.
6. Бехбудов А.К. Экспериментальные основы проведения мелиорации засоленных земель Кура-Араксинской низменности. Баку, 1977.
7. Бехбудов А.К., Джафаров Х.Ф. Мелиорация засоленных земель, Москва, 1980.
8. Bünyadov Teymur və başqaları. Azərbaycan etnoqrafiyası. 2-ci cild. Bakı, 2007
9. Əzizov Q., Həsəneliyev Ə. Azərbaycanca suvarmanın tarixi. Bakı, 2001.
10. Məmmədov R.P., Həşimov A.C. Azərbaycan Elmi Tədqiqat Hidrotexnika və Meliorasiya İnstitutunun 50 illik elmi fəaliyyəti. Bakı, 1994.
11. Talibzadə İ.A. XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda suvarma və sudan istifadə. Bakı, 1980.
12. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası (ASE), IX cild. Bakı, 1986.
13. Авдеев М. Мугань и Сальянская степь. Население-землепользование-водное хозяйство (обследование, 1925 г).
14. Маевский И.А. Орошение переселенческих участков на Мугани. Тифлис, 1902 г.
15. Рума Л. Очерки и исследование из жизни и колонизации Муганьской степи. Выпуск I. Петербург, 1913 г.
16. Саваренский Ф.П. Гидрологический очерк Муганьской степи. ЗОИИВХ. Тифлис, 1931 г.
17. Сумбаг-заде А.С. Сельское хозяйство Азербайджана в XIX веке. Баку, 1958 г.
18. Paşayev E.P. Ümummilli lider Heydər Əliyevin göstərdiyi yol. “Kredo” qəzeti, 26 aprel 2008-ci il.
19. Paşayev E.P., Həsənov F.H. Çar Rusiyası dövründə Azərbaycanda meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində həyata keçirilmiş layihələr. “Ekologiya və su təsərrüfatı” jurnalı. Bakı, 2009, № 3, səh. 23-29.
20. Paşayev E.P. Meliorasiya və su təsərrüfatı sahəsində uğurlu dövlət siyasəti bəhrəsini verir. “Xalq qəzeti”, 5 iyun 2009-cu il.
21. Həsənov F.H. Kür-Araz düzənliyində irriqasiya, kollektor-drenaj sistemləri və ekoloji vəziyyət. “Su təsərrüfatı və mühəndis kommunikasiya sistemləri fakültəsinin elmi əsərləri toplusu”. №7. Bakı, 2003, səh. 145-151.
22. Həsənov F.H. Mıngəçevir su anbarı, suvarma sistemləri və ətraf mühit. “Ruzgar” ekoloji cəmiyyəti. Kür hövzəsinin su anbarları, 2-ci kitab. Bakı, 2003, səh.49-58.
23. Həsənov F.H. Kür-Araz düzənliyində meliorasiya tikintiləri və ekoloji vəziyyət. EKO-İNTER. İctimai - siyasi beynəlxalq jurnal. Bakı, 2005, yanvar-fevral və mart nömrələri.

24. Həsənov F.H. Araz çayının aşağı hissəsində su qəbul edən irriqasiya sistemləri və ekoloji vəziyyət. "Ruzgar" ekoloji cəmiyyəti. Araz çayı, hidrologiya, irriqasiya. Bakı, 2006, səh.58-69.
25. Həsənov F.H., Mahmudov T.M. Kür və Araz çaylarının su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunurmu? "Ekologiya və Su Təsərrüfatı" elmi-texniki və istehsalat jurnalı. Bakı, 2008, №3, səh.85-86.

Texniki redaktor: **Rövşən Ağayev**

Kompüter səhifələyici: **Allahverdi Kərimov**

Üz qabığının dizaynı: **Elçin Cəfərov**

Korrektorlar: **Samirə Hüseynova**
Zümrüd Paşayeva

Operatorlar: **Mələhət Yusubova**
Mehri Süleymanova

İnstitutun ünvanı: AZ 1125, Bakı şəhəri, İ.Dadaşov, 70a

e-mail: az_dstl@mail.ru

tel: (99412) 563 60 54

(99412) 563 60 55

(99412) 563 60 44

(99450) 327 90 45

(99450) 353 47 86

Çapa imzalanmışdır 24.06.2010.
Formatı 54x84 1/8. Fiziki çap vərəqi 12.
Ofset çap üsulu. Tiraj 500. Sifariş 213

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəsinə çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi 17.